

Inu.A.46.974

264 403/17
264 406 (5)

ISTORIA OMENIRII
II
PENTRU CLASA II SECUNDARA

EVUL MEDIU

ȘI

EVUL MODERN

(PÂNĂ LA PACEA DELA VESTFALIA)

Donațiunea Prof.

DE

Gh. Râmnicănu, Bârlad

I. GĂVĂNESCU

Profesor la Universitate.

Director al Seminarului pedagogic universitar din Iași.

Non multa, sed multum.

EDIȚIE PRELUCRATĂ CONFORM NOILOR PROGRAME OFICIALE
ȘI APROBATĂ DE MINISTERUL INSTRUȚIUNII ȘI AL CULTELOR CA
MANUAL DIDACTIC CU N°. 191, DIN 24 MAIU 1912.

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu

16, Sîrada Doamnei, 16.

1912.

32.707.

86169

CONTROL 1953

BIBLIOTECA UNIVERSITARA
COTA 65709

1956

Re 147/03

Toate exemplarele vor purta semnătura mea.

B.C.U. Bucuresti

C63198

ILUSTRĂȚII

	Pag.
Coroana unui rege Visigot	23
O căpetenie de Franci	27
Constantinopole, zidul înconjurător	29
Biserica S-ta Sofia	33
Arab nomad	34
Moscheea din Cordova	39
Moscheea din Toledo	40
Curtea Leilor, a Alambrei din Grenada	41
Cavaler din epoca dinastiei carlovingiene	49
Cavaler din sec. XI și XII	50
Cavaler din sec XIII	50
Armură completă de cavaler	51
Cavaleri luptându-se	52
Un castel, în ruine	52
Zidurile și poarta întărite a unui castel (sec. XIII)	53
Un castel din sec. XIII	54
Hohenzollern	55
O mănăstire, văzută pe dinafară	61
” ” ” din năuntru	61
Călugăr Franciscan	62
Port bisericesc din sec. IX	63
Popa Grigore VII cel Mare	64
Biserica Sfântului Mormânt	82
Ierusalimul	85
Oraș german din sec. XV	106
Carol VII	110
Filip cel Bun și Carol Temerarul	114
Palatul Dogilar din Veneția	122
Un Ianicer	133
Mahomed II	136

	<u>Pag.</u>
Gutenberg	142
Columb	145
Moise (de Michel Angelo)	154
Papa Iuliu II (de Rafael)	156
Martin Luther	157
Francisc I	159
Carol Quintul	160
Melanchton	166
Calvin	167
Ștefan cel Mare	168
Cremlinul, fortăreață din mijlocul Moscovei	181
Ignațiu de Loyola	185
Filip II	187
Guillaume d'Orange	188
Filip II (după un portret de Tizian)	190
Elisabeta, Regina Anglici	193
Shakespeare	194
Carol I	196
Cromwell	198
Enric IV	201
Cardinalul de Richelieu	203
Mazarin	206
Gustav Adolf	210
Marele Condé	211
Mihai Viteazu	214

HĂRȚI

	<u>Pag.</u>
Regatele barbare și imperiul de Orient în sec. V-lea	22
Imperiul Arabilor	38
Imperiul lui Carol Magnu	44
Anglia	57
Regatul Germaniei și S-tul Imperiu Romano-German	59
Drumul Cruciatelor I, III și IV	84
Franța în 1429.	111
Europa Apusană la sfârșitul sec. XV	125
» de Răsărit la sfârșitul sec. XV	137
Statele Căscii de Austria sub Carol Quintul	143
Posesiunile spaniole în Europa	189
Anglia în secolul al XVII.	191
Europa centrală la sfârșitul răzbiului de 30 ani și anexiunile Franței, Suediei, Brandenburgului și Bavariei	212

EVUL MEDIU

P R E F A Ț Ă

Principiul istoric, formulat în prefața primelor ediții ale manualului de Istoria Evului Mediu a suferit o schimbare însemnată în ediția de față. Ca să mă conformez programei analitice actuale, a trebuit să renunț la gruparea evenimentelor istorice universale mai ales împrejurul vieții politice din răsăritul Europei și, pe cât posibil, împrejurul evenimentelor mari din viața poporului român. Aspectul românocentric a lăsat loc altei procedări, care, fără a se abate dela materiile prevăzute în program, satisface și cerința principiului istoric amintit, în o parte esențială a lui. Chestiunilor privitoare la istoria poporului român și popoarelor învecinate li s'a dat o atenție deosebită. Când vreuna din ele nu era cerută în mod expres de program, s'a trecut în text cu alte caractere tipografice și s'a redus la rolul unei simple lecturi lămuritoare.

Celelalte considerații și preocupări pedagogice au fost păstrate și aplicate și în această prelucrare nouă a manualului.

I. Găvănescul.

EUROPA PANA LA CRUCIATE

Barbarii și imperiul roman. — Hunii. Atila.

Din cauza prea marelui întinderi, statul roman, fiind greu de cârmuit, s'a împărțit sub Teodosiu (395) în imperiul de Apus și de Răsărit, unul cu capitala mai mult în Milan, celalt cu capitala în Constantinopole. Din cauza slăbiciunilor din năuntru și a luptelor din afară, mai ales cu popoarele barbare, imperiul din Apus cade la anul 476 d. Chr., lăsând, într'o viață sbuciumată și cu puțină vigoare, cealaltă împărăție din Răsărit, care mai durează încă vr'o mie de ani, până cade și dânsa sub loviturile Turcilor, la 1453 d. Chr.

Veacurile coprinse între aceste două date principale alcătuiesc o epocă deosebită în istoria tuturilor popoarelor Europei, deci în istoria omenirii culte. Ea se numește *Evul Mediu*, sau timpul de mijloc, coprins între evul vechiu sau antic și cel nou sau modern.

În această epocă s'au ivit întâmplări de mare însemnătate pentru viitorul omenirii.

În acest timp în vechia Galie se naște poporul *francez*, în Italia cel *italian*, în peninsula hiberică cel *spaniol* și *portugez*, pe când în Dacia și în peninsula balcanică se naște cel *român*. Căci, după căderea imperiului roman de Apus (476 d. Chr.), tocmai începe timpul plămădirii noilor popoare, din cari se închiagă cu încetul state de sine stătătoare, cu unitate de aspirații, de țintă și de acțiune în viața lor publică. În adevăr, pe când se formează popoarele neo-latine și se dezvoltă statele lor, cresc și se dezvoltă în Europa și alte popoare și state, precum cel *englez* în Britania, cel *german* în Germania.

E timpul deci când încolțește o nouă lume, care mai târziu va înflori și va da roade.

Se va mai vedea asemenea o schimbare de o însemnătate deosebită,

ănume: cum *religia creștină*, care în imperiul roman de Apus a fost persecutată și abia dela Constantin cel Mare admisă în imperiul de Răsărit, capătă acum putere tot mai mare asupra inimelor și spiritului; cum credința ei se întinde la toate popoarele Europei, unind într'un gând și cuget oameni cu totul necunoscuți între ei și despărțiți unii de alții prin munți și mări, prin văi și fluvii.

La aceste două mari schimbări istorice, adică *nașterea popoarelor și a statelor noi europene și stăpânirea triumfătoare a religiei creștine*, se adaugă o mulțime de alte întâmplări esecțiionale de însemnate. Intre acestea, una din cele mai vechi și mai principale, este *năvălirea barbarilor*. Barbarii au pricinuit și au grăbit ruina și căderea imperiului roman; tot ei, amestecându-se cu populațiunile romane sau romanizate, și altoindu-se din viața și spiritul culturii latine, au servit apoi de element important în plămădirea altor popoare și state noi, răsărite pe ruinele lumii vechi, ca lăstare tinere în locul uriașului stejar răsturnat parte de loviturile vremii, parte de acelea ale securii vrăjmașului.

Dacă năvălirea barbarilor explică multe evenimente de prima importanță în istoria medievală a popoarelor Europei, studiarca ei este și mai necesară pentru înțelegerea *istoriei poporului nostru*. Toate roiturile de barbari, cari s'au năpustit cu lăcomie asupra Europei, au trecut și au petrecut mai întâi pe aici, pela noi, prin Dacia

Una din marile nenorociri ale imperiului roman a fost îngrămădirea treptată și neîntreruptă de popoare barbare împrejurul granițelor lui. Cât timp tăria imperiului eră în floare, supărările din partea barbarilor nu preă erau băgate în seamă. Dar slăbiciunea dinnăuntru crescù mereu, și, paralel cu dânsa, a crescut și numărul și îndrăzneala barbarilor, cari se îngrămădeau cum se grămădesc corbii, când simt de departe o pradă sau un hoit. Mai ales de pela sfârșitul veacului VI d. Chr. încoace, îndesarea lor tot mai îndărătnică în imperiu a început să ia proporții primejdioase, grăbind căderea împărăției romane de apus.

Mai avusese împărăția romană neazuri cu barbari își înainte vreme, mai ales părțile Daciei. Cât a trăit Traian, însă, tot a fost liniște. Marele cuceritor băgase spaima în ei. Dar curând după moartea lui, chiar sub Adrian, încep, spre răsărit de Carpați, *Sarmații și Roxolanii*. Partea cea mai nepăzită, pe unde pătrundea acum barbarul în imperiu ca pe o poartă deschisă, erau tocmai șesurile dinprejurul râului Prutul, hotarul dintre Marea-Neagră și Carpați. D'aci intrau cetele direct în

Moesia prin Dobrogea (*Scythia minor*). Ca să se apere și despre partea asta, a pus Adrian de a săpat un șanț adânc de întărire, trăgându-l dela Prut, de o parte până la Akerman, de alta prin Tecuciu, Adjud, etc., până la Carpați. N'a fost de mare ajutor acest șanț.

Pela începutul secolului al 3-lea, sub *Caracala*, apar pentru întâia dată *Goții*. Ei locuiseră până atunci pe țărmii Mării Baltice; de acolo se coborâră către Marea Neagră, unde își așezară, cum am zice, corturile, ca să aibă de unde năvăli în imperiul roman. De aci se repeziau și prădau, când părțile de răsărit ale imperiului coprinse dela Dunăre în jos, până către Grecia; când Dacia, trecând prin Muntenia și intrând în Transilvania pela Turnu-Roșu.

De stabilit în *Dacia Traiană*, nu s'au stabilit; dar în *cea aureliană*, peste Dunăre, au rămas parte din ei multă vreme statornici, împrumutând locuitorilor deacolo cuvinte, cari nu se găsesc în a noastră. Noi n'am luat dela ei decât vorba *hoț*, care însemnă Got. Nici nu putea să însemneze pentru noi altceva *Goții*; căci ei numai se repeziau ca niște hoți, jefuiau ce jefuiau, și apoi fugeau îndărăt, acasă, pe țărmul Mării Negre.

Peste tot, au stat paici *Goții* vre-o sută de ani. În timpul ăsta au făcut multe și mari neajunsuri imperiului roman. Legionile din Dacia au fost chemate și așezate în *Moesia*, numai ca să facă zăgaz de apărare mai puternic în contra lor, și să nu-i lase a pătrunde mai departe în adâncul imperiului.

Erau împărțiți în trei ramure: *Ostrogoții* sau *Goții* de răsărit, *Visigoții* sau *Goții* de apus și *Gepizii*. Venirea *Hunilor* peste ei, din Asia, îi silește să se îndese cu multă furie în imperiul roman și să pătrună de tot înăuntrul lui.

De altminteri, imperiul eră în mai multe locuri, mai ales pe toată linia despre Nord, amenințat de popoare barbare tot de un neam cu *Goții*, adică de *Germani*.

Din aceștia, la început, unii erau așezați lângă Rin, anume: *Francii*, *Frisonii* și *Anglii*; alții pe lângă Baltica: *Vandalii*, *Burgunzii*, *Lombogarzii*, etc.; alții în centru: *Suedii* și *Sacsonii*; alții în lungul Du-

nării de sus, precum: *Alemanii* și *Bavarii*; iar mai spre răsărit erau: *Marcomanii*, *Quazii*, *Herulii*.

Germanii erau un neam de oameni chipoși, arătoși la statură, cu părul bălău, cu ochii albaștri, cheflii și buni de petrecere, dar și războinici. Ne având case și orașe,—căci la început, adică pe vremea de care vorbim, erau barbari,—când îi cătai, nu-i găseai decât or la vânătoare, ori la masă, ori gata de luptă. Cea mai mare parte din timp o petreceau în păduri.

Dar nu erau nici așa sălbateci. Aveau și ei un rost de viață socială, aveau căpetenii de cari ascultau. Mai multe familii la un loc făceau un *trib*, cârmuit de cei mai bătrâni. Nu toate triburile erau la fel cârmuite. Unele își alegeau un șef sau un rege, ca să-i conducă în războiu, acordându-i acest drept nu numai lui pe toată viața, dar și copiilor lui. Câte odată era destul o sumă de tineri neastâmpărați să dorească a da năvală și a prăda o provincie romană mai apropiată, ori să facă războiu cu altă ceată sau cu alt trib, și numai decât se adunau la un loc, își alegeau o căpetenie dintre ei, și plecau. Dar atunci dreptul de comandă al căpeteniei nu ținea mult; numai cât voiau cei cari îl aleseră.

Altfel, Germanii erau niște barbari cu *dispoziții pronunțate către cultură*. Când puteau pătrunde unii dintre ei în imperiul roman, și nu erau goniți, se așezau pe lucru, se linișteau, deveneau muncitori pașnici, buni servitori, soldați devotați, luptându-se în rândurile Romanilor în contra celorlalți barbari năvălitori. Unii dintre ei se destingeau prin istețime, curaj și vitejie, ajungeau sus, comandanți superiori. Se uitau cu mult respect la civilizația romană, căutau să și-o însușiască, socotiau ca mare cinste să fie primiți și tolerați, sub orice condițiuni, în cetăți și sate. Cu timpul, gustând tot mai mulți dintre ei din plăcerile sufletești ale civilizației, începură, mai din convingere, mai de rușine, mai de silă, să se astâmpere binișor cu toții, să primească înrăurirea culturală a Romanilor sau a popoarelor romanizate, să se amestecă cu ele și să dea astfel naștere la popoare și state noi, după cum vom vedea

Ca toți Germanii aveau și Goții pornire către civilizație. În vremea cât au stat ei pela Marea Neagră, și în apropiere de Dacia traiană și aureliană, au primit să se creștineze și să se boteze. Ba unul din ai lor a tradus și biblia în limba gotică. Au ajuns să aibă chiar episcopi dintre ei. Asta e o dovadă că cu astfel de barbari tot s'ar fi putut face cu timpul casă împreună, chiar dacă la început a avut lumea să rabde cam multe din cauza jafurilor lor.

Dar nu trecu mult, și căzu peste noi și peste Europa o

pacoste de năvălitori, cari, după chipul și faptele lor, mai că te făcea să crezi că nu sunt oameni.

Aceștia sunt *Hunii*.

Hunii. — Germanii tot se mai apropiiau în firea lor de poarele mai înaintate ale Europei, ca Grecii și Romanii. Ei se trăgeau, ca și aceștia, tot din o viță veche de oameni, din *Ari*. Dar Hunii erau cu desăvârșire alt soi de oameni, de altă viță, de cea *mongolică*; și nu erau numai în stare de barbarie, dar le lipseă orice pornire către cultură, și orice dorință d'a eși din halul în care se găsiu. Cum se arătară în pragul Europei, venind din Asia (la anul 375 d. Chr.), băgară frica de moarte în inima tuturilor chiar în inima celorlalte popoare barbare.

Par'că nu erau oameni. Așa ființe nu se mai văzuse până atunci. Mulți îi luau de *draci*. Unde aveau un corp bondoc scurt și gros, dar cu picioarele lungi; și un cap mare, și un nas lat și pleoștit, și niște sprincene ridicate în sus pe frunte spre tâmple, și niște ochi mici duși în fundul capului. Cine-i întâlnea, înghețea de frică, numai văzându-i așa îmbrăcați, ca niște urși, în piei de animale sălbatice cu blana în afară, și în picioare cu piei de țap, în mână cu sulii și cu săgeți otrăvite. Puțin de te răneă cu ele, erai perdut. Mai pune că și faptele lor erau fioroase. Din fuga calului prindeau omul cu arcul și îl ucideau fără nici o nevoie, mai repede decât ai ucide un pui de găină. Și aveau și o vorbire glodoroasă, un graiu răstit, de credeai că bolborosesc numai a ceartă. Când îi vedeai apoi mâncând, îți venea să fugi în lume. Să mai stea ei să facă focul, să-și frigă o bucată de carne? Nici prin gând nu le trecea. Carnea o puneau ca șaua pe cal, apoi încălecau deasupra ei; și, după ce o băteau astfel bine multă vreme în hopăitul călăriei, o mâncau cu o lăcomie de lup; iar în loc de legume, rodeau rădăcini de plante sălbatice. N'aveau casă, n'aveau masă. Pe cal ședeau, pe cal mâncau, pe cal dormiau. Bagaj, prăzi, tot ce aveau mai greu de purtat, le duceau după ei în care, unde ședeau femeile de torceau, cum or fi tors și ele, și îngrijiau de copii. Carul era casa lor, drept vorbind. Cutreierau astfel din loc în loc, ca un potop prăpăditor de urățenie și de cruzime omenească. Pe unde treceau, svântau.

Ne putem închipui ce impresie au făcut ei asupra lumii, dacă un Got a trebuit să zică despre ei: «Hunii sunt un soi de oameni născuți în mlăștini, mici, sfrijiți, îngrozitori la vedere. Dacă n'ar vorbi, nici n'ai zice că sunt oameni».

Și aceste fiare au trecut mai întâi pe aici, pela noi, prin Dacia; ba încă și-au așezat cartierul în apropiere de Dacia, în Panonia, de unde se revărsau când spre noi, când spre Apusul Europei. Și au stat așa vre-o optzeci de ani.

Până la venirea Hunilor, barbarii își aveau de bine de rău ținuturile hotărâte, unde sălășluiau și de unde năvăliau din când în când asupra provinciilor imperiului roman. Cum se iviră Hunii și se năpustiră peste dânșii, o goană nebună par'că a dat în toți.

Atila. — Pe când popoarele se mișcau astfel în toate părțile, *Hunii*, cari le stârniseră, așezați odată în câmpiile Panonici, păreau că s'au liniștit. Făceau, nu-i vorbă, dese năvăliri în provinciile învecinate de Apus și Răsărit, dar nu se mai arătau așa de turbați și fără căpătăiu ca la început. Prădau ce prădau și se întorceau îndărăt la ei, în tabără. Lumea începuse să creadă că Hunii s'au astâmpărat și că n'au să mai prăpădească pământul, cum i se părea odată.

Deodată se ridică însă dintre Huni un rege groaznic, veștitul *Atila*, om extraordinar, din aceia cari sunt meniți de soartă să lase urme neșterse în cartea veacurilor.

Eră setos de războaie și isteț tactician; disprețuia moartea, dar îi plăcea să câștige luptele mai mult prin puterea minții, dând și conducând planurile de bătăie numai din cortul său. Eră crud și crunt ca o fiară pentru vrăjmași și pentru nesupuși, blând și îndurător către cei ce îl rugau. Eră mândru și ambițios ca puțini în lume, dar totodată șiret, prafăcut, gata să te încurce cu vorbe meșteșugite și cu lingșiri ametoare. Cumpătat la mâncare și la băutura, cât vrei; dar în casa și la masa lui ce nu cătai, aia nu găsi ai. Podoabele și luxul își luau ochii. Cu nimic nu l-ai fi speriat, dar știă să evite la timp primejdțiile.

Așa minte și atâta curaj la un om, pus în capul unui popor ca Hunii, trebuia să aducă o mișcare însemnată în lumea de atunci.

Atila își întinse stăpânirea peste toate popoarele dela Rin până în China. Toate ascultau de porunca acestui om bondoc, cu peptul lat, cu capul mare, cu ochii mici și neliniștiți ca de șarpe, cu mișcări vii, cu mers repede și trufaș. Acum omenirea chiar credea cu tot dinadinsul că i-a sosit ceasul. Sedusese vestea de „*Atila*” ca de biciul lui Dumnezeu, venit în lume:

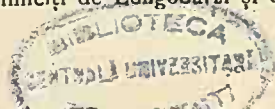
ca s'o pedepsească pentru păcatele ei. Pe unde treceă el cu ai lui, iarba numai creșteă. Eră foc și pârjol.

Atila își pusese în gând să prăpădească mai întâiu imperiul de Apus, pe care îl credeă putred de bogat. Putred eră în adevăr imperiul, dar nu numai de bogăție. Din fericire pentru viitorul omenirii, se află atunci în imperiu un general, cum nu se mai văzuse demult în capul armatelor romane. El se chemă *Aetiu*, poreclit *Cel din urmă Român*. Toate popoarele barbare, fugărite de Huni în imperiu, mai ales în Galia: *Francii*, *Burgunzii*, *Visigoții* alergară spre a întâmpinā primejdia și ieșiră la *campi catalaunici*, sau *Catalaunum* (Châlons sur Marne) înaintea grozavului Atila. Se vărsară valuri de sânge; dar Atila fu respins (451).

După un an de pauză, regele Hunilor pătrunse chiar în Italia, hătărât să nu se oprească decât la Roma. Cu cât se apropiā însă de Roma, se petreceă în sufletul lui o tulburare nemai simțită până atunci. Un fel de frică îl coprinse de vestita cetate *Roma*. Vechiul și strălucitul renume al cetății eterne vrăjiā spiritul barbarului și îi insuflă un fel de teamă și de respect, ce-l străbăteă ca niște fiori simții în față unui idol cu puteri ascunse și neînțelese. Mai ales când mai văzū Atila și pe Papa Leon ieșindu-i înainte în vestminte pontificale, cu măreață înfățișare, par'că ar fi văzut că-i iese înainte, în chip de om, chiar spiritul misterios al mării și puterii romane, cu legendara lui splendoare aproape supra-naturală. Mai bine l-ar fi întâmpinat o legiune. Papa Leon îl rugă să primească supunerea cetății, dar să nu-i facă Romei nici un rău. Atila, înduioșat, primī și se retrase. După un an murī în reședința sa.

Moartea marelui rege al Hunilor (453) aduse după sine liberarea și risipirea popoarelor stăpânite de el.

Ostrogoții rămaseră docamdată în Panonia. *Gepizii* însă trecură la noi în Dacia. Ocupară mai întâi câmpia Tisei până prin munții Banatului, Abrudului, etc., dintre Transilvania și Ungaria. Apoi se întinseră de amândouă părțile Dunării, așezându-se atât în Dacia traiană cât, și mai ales, în cea aureliană, prin Serbia și Bulgaria de azi, unde rămaseră multă vreme, până fură nimiciti de Longobarzi și de Avari.

Iar *poporul hun* se dete afund, când închise ochii Atila, ca umbra când apune soarele. Parte se perdu în alte popoare, parte se întoarse în Asia, de unde revin mai târziu fiii și stră-nepoții Hunilor, sub nume de *Avari, Bulgari și Ungiri* sau *Maghiari*.

Imperiul roman de Apus, care scăpă de urgia Hunilor, tot nu scăpă de moartea care se apropia. Ii sunase ceasul din urmă.

Odoacru, regele Erulilor, după ce prinse și exilă pe ultimul împărat din Apus, *Romulus Augustulus*, își luă titlul de *rege al Italiei*, cu voia împăratului din Orient, care se credea că o să rămână de acum singur *împărat* peste tot statul roman, iar *Odoacru* n'o să-i fie decât un fel de locțiitor, cu titlul de rege.

Faptul că un barbar domniă în Italia și că în această țară, sâmburele vechiu al împărăției romane, nu se mai găsește un împărat *roman* ci un rege *barbar*, nu mai speria pe nimeni.

Când a venit *Odoacru* cu Erulii în Italia, imperiul era înțesat de barbari. Nu se părea nimănui extraordinar să mai vină încă o ceată peste atâtea altele. Și dacă *Odoacru* o lua un rang și un titlu așa de mare ca acela de *rege al Italiei*, ce o să fie cu asta? Nu mai avuseseră Romanii și pe alți barbari în funcții înalte, chiar generali vestiți? Ce-i dacă se găsește între dânșii unul și mai destoinic, ca *Odoacru* buni-oară, că să ocupe un rang și mai înalt, de rege? Doar n'o să se facă prin asta *împărat*. Împărat rămâne numai cel dela Constantinopoli singur peste tot imperiul. *Odoacru* o să fie doar un *locțiitor* al lui, în Apus.

Cam așa judecă lumea pe atunci.

Din minutul când *Odoacru* ajunsese *rege al Italiei*, imperiul de Apus încetează de a mai fi (476).

ROMÂNII ÎN MUNȚI.

Când *Gofii*, ca «hoții», se repeziau dela Marea Neagră și prădau și jefuiau provinciile romane din apropiere; când copita calului hun culcă la pământ iarba câmpiilor dintre Dunăre și Carpați, și dintre Carpați și Nistru; când viscolul prăpăditor al barbarilor suflă a pustiu prin ținuturile Daciei, ce făceau Daco-Romanii? ce făceau *Românii*?

Ce eră să facă niște bieți locuitori pacinici și muncitori, părăsiți de

cârmuire, părăsiți de armata ce trecuse peste Dunăre să apere imperiul de alte nevoi? Bogații de prin orașe, unde lăcomia de bani și de prăzi a barbarilor atrăgea mai întâi de toate cetele jefuitoare, își luaseră care ce avusese și plecaseră la adăpost înăuntrul imperiului. Cei cu mai puțină dare de mână și sătenii fugiau care încotro apucă. Nicăcri însă nu puteau să se apere mai sigur de potopul năvălitor, decât pe înălțimile munților și în-desimea pădurilor.

Sute de ani așteptară Români, în crecerul Carpaților, să treacă și să se potolească vijelia, care urlă mereu, după scurte întreruperi, jos în vale, unde își lăsaseră căminurile părăsite, cu nădejdea că ba azi ba mâine or să poată să se întoarcă din nou la ele și să-și reia avutul și și munca începută.

În acest răstimp uitară, negreșit, multe din câte știuseră odată. Uitară așezămintele vieții de stat roman, cu care se deprinsese. Nu mai aveau nevoie, între stâncele munților, nici de *senat*, nici de *consul*, nici de *ensor*, nici de *patrici*, etc. Abia își mai aduceau aminte, ca prin vis, de *împărat*, pe care-l pomeniră în basme; de *veteran*, soldat legionar ieșit din oaste, din care făcură *bătrân*, nume dat în urmă or-cărui moșneag; de *jude*, care le împărția dreptatea; de *domn*, cu care numiră mai târziu pe principe; de *popă*, care la Romanii păgâni săvârșia jertfele zeilor, iar la Românii creștinii aduce rugă lui Dumnezeu. Fără o cârmuire oare-care (*domn*), fără dreptate (*jude*) și fără o credință (*popă*) nu poate dură nici o societate de oameni, ori-cât de înapoiată.

Românii în munți au dat deci, în multe privințe, îndărăt. În loc de a mai cultivă pământul, se apucară de păstorie. Păstoria e o îndeletnicire inferioară plugăriei. Dar, de alta, parcă în tot răul ar fi și un bine. Starea de păstorie a poporului român îl făcea, vrând nevrând, să cutreiere încoace și încolo prin munți, să se întâlnească mai des unii cu alții, să se cunoască mai de aproape. Cu chipul acesta, ei se asemuiră și mai mult între dânșii; și, când mai târziu se vor revărsa la vale în câmpiile mai liniștite, ori cât de departe s'or duce, unii într'o parte, alții în alta, ei vor avea aceiași limbă, aceleași obiceiuri, se vor înfățișa în graiul și portul lor ca fiind acelaș popor. De aceea și astăzi un Basarabean se înțelege și se cunoaște ca frate cu un Bănățean, un Muntean cu un Bucovinean, etc. Feriți în munți de contactul prea intim cu alte popoare, Românii păstrară caracterul mai curat al limbei strămoșești latine, introducând negreșit în graiu schimbări flexionale și sintactice, la cari e supusă ori-ce limbă vie, și adăugând cuvinte noi pentru lucruri și idei noi.

Numai un popor străin a venit și a trăit mai aproape de Români, goniți și ei tot de furia altor barbari, și îngăduiți de strămoșii noștri în munți, alătura cu dânșii. Aceștia sunt *Slavii*. Despre ei vom vorbi mai târziu.

Și în alte părți ale Europei au căutat oamenii scăpare în munți dinaintea barbarilor. Așa, frații noștri de peste Dunăre se retraseră în munții Hemului, Pindului, Rodopului. Tot în munți fugi de năvălitori și populația din Tirol și din Retia.

Dar ce deosebire între năvălirile din alte părți, din toată Europa, și între cele ce au căzut pe aceste locuri! P'acolo n'a ținut furia decât vre-o *200 de ani*. La noi a bătut cu turbare uraganul invaziei *o mie de ani*.

Acolo sosiau barbarii obosiți, sătui, mai domoliți și chiar mai îmblânziți. La noi veniau proaspeți, sosind or din Miază-Noaptea Europei, ori dela Răsărit din Asia, lacomi, însetoșați de prăzi și de sânge, năpustindu-se fioroși ca niște fiare sălbatice flămânde. Și noi trebuia să le ținem pept, pe unii să-i mai întârziem, pe alții să-i mai potolim, pe alții chiar să-i îmblânzim, și, cu timpul, să-i curățim de spinii sălbatici și să-i civilizăm.

P'acolo, prin Europa apuseană, au poposit numai Germanii. Hunii, bunioară, abia s'au arătat, au prădat și au fugit îndărăt tot spre Răsărit. Puși în pragul de trecere al năvălirilor din Răsărit în spre centrul Europei, noi am fost cei dintâiu bântuiți de toate neamurile barbare; și, când torentul lor era peste măsură de mare și de covârșitor, când nu puteam resfrânge îndărăt năvala lor și nu puteam scăpa astfel și pe alții de necaz, cel puțin am știut să scăpăm din mijlocul valurilor și din înneceul obștesc, scânteia geniului latin, încredințată inimelor noastre spre păstrare. Acea scânteie a licărit, prin tufișul brazilor, pe piscul munților, luptându-se ca o candelă sfântă cu bătaia vântului, până ce a crescut treptat și s'a răsălăit iar luminoasă peste întinsul frumoasei Dacii. Sentinelă a latinității, națiunea noastră a stat aici neclintită ca stânca în furia valurilor. Talazurile popoarelor s'au spart spumegoase de dansa, au trecut, și ea a rămas, parcă spre a hotări mai târziu din orient, cursul evenimentelor istorice. Cu drept cuvânt îi strigă entuziasmat poetul Alexandri:

Să trăești, ostaș roman,
Stâlp al lumii apusane!
Tu cu peptu-ți ai oprit
Valul crunt din Răsărit,
Și cu brațul tău armat
Pasul soartei l'ai schimbat!

Abia suntem acum la începutul năvălirilor din țara noastră, pe când în Apus ele sunt pe sfârșit. La noi, mai avem de așteptat, afară de Gepizi—cari ne-au și sosit în vremea aceasta, îndată după moartea lui Atila—încă alți mulți oaspeți neomenoși. Mai așteptăm pe Avari, pe Slavi, pe Bulgari, pe Unguri, pe Tătari, pe Turci.

În poezia sa epică «Sentinela Română», *Alexandri* descrie câteva momente din aceste triste și eroice timpuri:

Sentinelă, priveghează,
Norul crunt innaintează.
Sentinelă, te arată,
Norul crunt se sparge... Iată,
Iată ordele avane,
Iată limbele dușman
De Gepizi și de Bulgari,
Fe Lombarzi și de Avari!
Vin și Hunii, vin și Goții,
Vin potop, potop cu toții,
Pe cai iuți ca rândunele,
Fără frâne, fără șele,
Cai sirepi, ce fug ca vântul
De cutremură pământul!
Mulți sunt ca nisipul mării,
Mulți cu ghiarele muștrării
Intr'un suflet păcătos,
Intr'un cuget sângeros...
Sai, Române, pe omor
Fă-te fulger răzbitor,
Fă-te Dunăre turbată,
Fă-te soartă ne'mpăcată,
Căci potopul, iată-l vine
Și amar, amar de tine!

— Vic!...

Crunt războiu! privire cruntă!
Fiul Romei se încruntă...
Și barbarii toți grămadă
Mortii crude se dau pradă!
Zecă cad, o sută mor,
Sute vin în locul lor.
Mii întregi se risipesc,
Alte mii în loc sosesc!
Dar viteazul, cu-a sa pală,
Face drum printre năvală
Și pătrunde prin săgeți,
Că-i Român cu șapte vicți!

Fug Gepizii, fug Bulgarii,
Și Lombarzii și Avarii;
Fug și Hunii, fug și Goții,
Fug popot, potop cu toții,
Și se duc, se duc ca vântul,
Asurzind întreg pământul
De-a lor urlete barbare,
De-a lor vaete amare!

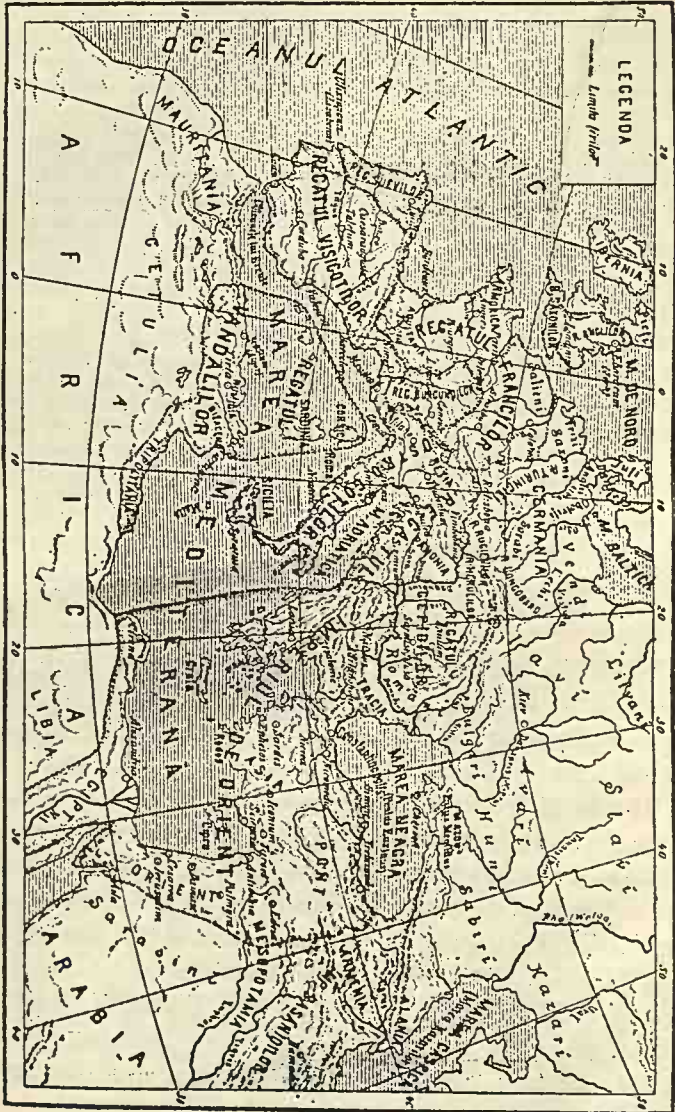
Statele barbare înflințate pe teritoriul imperiului roman.

Popoarele barbare din Apus, odată stabilite care pe unde apucară, se liniștiră, se amestecară cu populațiile localnice acum romanizate, se organizară în state, și se îndreptară cu încetul către cultură.

Vandalii. De frica Hunilor și împinși de ei, ca și ceilalți Germani din Europa, Vandalii năvăliră în imperiul roman, pătrunseră în Galia, o pustiiră și trecură apoi în Italia, înaintând până în Etruria. Respinși de acolo, Vandalii trecură în Spania și ocupară *Lusitania* (Portugalia) și partea de sud (419); dar nu steteră mult în Spania: către jumătatea secolului al 5-lea (430—449) trecură d'aci în *Africa*, conduși de *Genserik* și se făcură stăpâni peste tot nordul ei, ocupând și Cartagina, ba încă și insulele Baleare, Sicilia, Sardinia și Corsica, și distrugând tot ce eră semn de cultură în aceste locuri.

Regatul *Vandalilor* în Africa nu ținu mult. La început

Regatele barbare și Imperiul de Orient, în secolul V.

avù mare strălucire, sub *Genseric*. Devenise chiar o putere maritimă. Italia îndurase multe din cauza acestui neam de oameni — mai ales Roma, pe care o jefuiră cumplit. Vandalii s'au purtat așa de barbar în ținuturile pe unde treceau, și arătară așa de puțin respect pentru semnele culturii și gloriei romane, încât, dela ei a rămas vorba de *vandalism* pentru orice purtare de felul acesta..

Erau creștini dar *arieni*, — adică credeau în religia creștină așa cum o explicase *Arie*, pe care biserica îl consideră ca *eretic*.

După o sută și mai bine de ani dela venirea lor în Africa (429—534), statul lor fù distrus de marele general *Belizarriu*, pe timpul împăratului Justinian dela Constantinopol.

Visigoții. Tot stârniți de venirea Hunilor, Visigoții pătrunseră în Italia. Conduși de regele lor *Alaric*, au fost cei dintâiu barbari cari au intrat în Roma (410), a cărei strălucire de renume și bogăție atrăgea lumea barbară. Visigoții nu rămăseră mult timp în Italia, ci trecură în Galia, unde înființară, în sud, un regat de scurtă durată, apoi trecură și rămăseră în Spania.

Visigoții, cari erau creștini arieni, ca să poată trăi în pace și liniște cu locuitorii dintâi ai Spaniei, cu *Iberii* romanițați, fură nevoiți să se lepede de arianism și să treacă la credințadrept creștincioșilor. Statul lor dură până în secolul al 8-lea, când veniră *Arabii* în Spania.

Ostrogoții. Teodoric cel Mare. — Din Ponia, unde se aflau după moartea lui Atila, *Ostrogoții* trecură, sub re-

Fig. 1. Coroana unui rege Visigot. — E de aur, cu pietre scumpe de safir și mărgăritar.

gele lor *Teodoric*, în Italia, mai cu voia mai fără voia împăratului *Zenon* dela Constantinopol. Ei supuseră pe Eruli, și Teodoric luă locul lui Odoacru.

Dintre toți regii barbari de viță germană, *Teodoric* e cel mai însemnat. Fusese crescut la Constantinopol, unde învățase a respecta cultura romană, pe care de altminteri n'o prea pricepea; dar se sileă în toate chipurile să nu pară barbar, ascultă de oamenii învățați ai Italiei, mai ales de istoricul *Cassiodor*, de filosoful *Boetiu* și de oratorul *Simach*. Păstră în ființă toate legile și așezămintele Romanilor, dete funcțiile numai la Romani, îngrijii de monumentele Romei, cu-toate-că reședința lui nu eră acolo, ci la *Ravena*. Treizeci și șese de ani, cât țină stăpânirea lui, Italia se simți fericită. Par'că se vedeă iar în epocele frumoase de înflorire a artelor și științelor.

Teodoric nu porunceă numai în Italia. Iși întinsese stăpânirea și peste alte popoare barbare. Regii barbari de prin prejur se uitau la el cu teamă și cu respect; căutau tot felul de prilejuri să intre în legături de rudenie cu el, măcar să le boteze un copil.

Dar o nemulțumire mare avu Teodoric în viața lui. El ar fi vrut ca poporul din Italia și cu Ostrogoții lui să trăiască în armonie, ca frații; și asta nu se putea. Erau deosebiri mari între cele două popoare. Intre altele, Ostrogoții se deosibiau și în religie de Italieni: ca mai toți barbarii, erau creștini *arieni*. Se făcu chiar complot în contra lui Teodoric. Se crezù, pe nedrept, că și *Boetiu* ar fi luat parte la el. Complotul se descoperi și Boetiu fù omorât. Când află Teodoric că înțeleptul său ministru fusese nevinovat, se mâhnì așa de tare, că se zice din asta i se trase chiar moartea (525).

După moartea lui, statul Ostrogot se stinse cu încetul, parte din cauze interne, parte din cauza loviturilor primite din afară, dela armatele imperiului de răsărit, conduse mai ales de vestitul general *Belizariu*. Italia ajunsese atunci sub cărmuirea directă a împăratului din Constantinopol, *Justinian* — până veniră Longobarzii, cari întemeiară al treilea stat barbar.

Longobarzii, coborâți demult de pe țărmurile Balticeii, ocupaseră acum în urmă locurile Ostrogoților, în Panonia. D'acolo, în unire cu Avarii, barbari de viță mongolă, ca și Hunii, trecură de prăpădiră pe Gepizii, cari locuiau în Dacia. Apoi, sub conducerea lui *Alboin*, intrară și coprinseră Italia, stăpânind-o dela nord până la sud, afară de Roma, care eră cărmuită de papa. Mai târziu, prin secolul al 8-lea (775), fură bătuiți și supuși de Franci, pe cari îi chemaseră în contra lor chiar papa dela Roma. Din punctul de vedere religios, Papa n'ar fi avut de ce să se plângă de Longobarzi, căci dânșii, din *arieni* ce erau, venind în Italia îmbrățișaseră credința comună tuturor celorlalți creștini. Dar alte interese începuseră, chiar de pe acum, să încolțească în sufletul papilor dela Roma. Aveau și ei o bucată de pământ în stăpânire: Roma și câteva ținuturi de prin prejur, și ar fi vrut să le păstreze, ba chiar să le întinză. D'aci supărarea lor pe Longobarzi, cari țineau să stăpânească singuri toată Italia.

În urma căderii Longobarzilor, Italia se împărți la mai mulți stăpâni. *Nordul* fû luat de Franci; *centrul*, adică Roma cu alte câteva orașe, intră sub cărmuirea papei; *sudul*, împreună cu *Sicilia*, ținea de împăratul răsăritului, sau din *Bizanț*; iar cetățile de pe țărmul mărilor, precum *Genua*, *Pisa*, *Neapole*, *Veneția*, deveniseră libere și independente.

Anglo-Soxonii. — *Egbert și Alfred cel Mare*. Și în Brețania se înființară, în timpul acesta, mai multe state barbare, dă către *Saxoni* și *Angli*, veniți din nordul Germaniei ca să ajute pe locuitorii *Bretani* în contra năvălirii *Pictilor* și *Scoților* din Calcedonia (Scoția). Sosiți rânduri-rânduri în aceste ținuturi, ei formară, în timp de aproape un secol și jumătate (438—584), șapte regate (*Eparhia anglo-saxonă*), cari tocmai la începutul secolului a 9-lea fură unite într'un singur stat, sub un siugur rege, *Egbert cel Mare* (827—837). Ele se creștinaseră pela 608 d. Chr.

Bretonii fură aproape exterminați.

Astfel, cu dânșii dispărû și mult-puțina romanizare a țărilor acestora.

De altminteri, influența Romanilor fusese slabă în Britania. Deci, poporul german, așezat aici, n'a avut cum să-și piardă caracterul național, ca cele așezate în Italia, Galia, or Spania, cari se asimilă cu Italianii, cu Galo-Romanii, cu Ibero-Romanii, și dăduseră astfel naștere popoarelor *neo-latine*: italian, francez și spaniol.

Dar nici Anglo-Saxonii, cari răpiseră locurile vechilor Bretoni, nu stătură mult timp liniștiți în țara ocupată acum de ei. Alți năvălitori trecură din Danemarca în Bretania, anume *Normanzii*, pe cari ei îi numiau Danezi. Cu Normanzii avu mai ales de luptat regele *Alfred cel Mare*.

Normanzii fură învinși; dar, cu învoirea regelui, rămaseră mulți în Anglia, și cu timpul, după moartea lui Alfred, isbuciră să ocupe locurile cele mai însemnate în organizația statului.

Alfred cel Mare n'a fost însemnat numai ca războinic, dar și ca om învățat pentru vremea aceea. Și e chiar de mirare cum a mai găsit răgaz și atâta energie să-și încordeze spiritul la studii serioase în niște timpuri așa de tulburi. A scris și tradus din latinește mai multe cărți.

Francii. Clovis.

În Galia se așezară mai întâi *Burgunzii*, în primul sfert al secolului V-lea, și, curând după dânșii, *Visigoții*. Și unii și alții ocupară partea de sud; cei d'întâi, Burgunzii, între munții Alpi, Jura și fluviul Rodan; ceilalți, Visigoții, între munții Pirinei și fluviul Loire. Pela jumătatea secolului, intrară și *Francii* în Galia.

Francii locuiseră, împărțiți în mai multe triburi, pe țărmul drept al fluviului Rin. Dintre toți, cei mai deștepți, mai ageri și mai inimoși erau Francii din tribul *Salilor* sau *Francii salici*. Dânșii erau cărmuiți, pe timpul de care vorbim, de dinastia *Merovingenilor*, întemeiată de regele lor *Meroving*.

Cel mai însemnat rege din această dinastie fû *Clovis* (481—511), care isbuciră să supună toată Galia, bătând pe Burgunzii și pe Visigoții din sud, și să unească sub el și pe celelalte triburi de Franci, întrebuintând tot felul de viclenii și de mijloace, unele chiar criminale. El își alege de capitală *Parisul*, menit a deveni mai târziu capitala lumii civilizate.

Fără îndoială că și vitejia lui și a soldaților lui l-a ajutat la isbândă, dar și diplomația lui șireată și prevăzătoare. El băgase de seamă că, ce împedică pe Burgunzi și pe Visigoți d-a se lipi de locuitorii Galiei, erà religia. A lăsat Episcopilor speranța că el, de se va botezà, nu se va face *arian*, ci drept credincios, după poruncile bisericeii. De aceea Episcopii și Papa se dădeau bine pe lângă el și-l ajutau în planurile lui. Prietenia asta a bisericeii îi foloseà foarte mult lui Clovis, îl făceà să fie privit cu alți ochi de locuitori; căci oricât de cuceritor erà el, îi veneà, firește, mai bine să nu aibă în ei niște protivnici.

Având odată luptă cu *Almanii*, așezăți pe partea dreaptă a Rinului, el promise că, dacă va învinge, se botează. Invinse (la *Tolbiac*) și se botează. Asta produse mare bucurie în lumea creștină. Papa îl numi *rege prea creștin* și îl măguli cu porecla de *întâiul fiu al bisericeii*. Aveà și de ce. Clovis, odată botezat în legea drept credincioșilor, puse și pe ai lui să facă tot așa, ba sili și pe Burgunzi să se lepede de *arianism*.

El bătù și pe Visigoți din sudul Galiei și-i gonì în Spania.

Intemeià astfel un stat mare și puternic; ba mai mult decât

Fig. 2. — Un Franc; căpetenie. În mâna stângă cu „frameca“, în dreapta cu „francisca“, în cap cască; sabia și pavăza, atârinate de curele încrucișate pe piept; manta de blană peste tunică.

atât: — un stat *durabil*; căci și alte state barbare ajunseseră puternice, ca al lui Teodoric, bunioară; dara biă apucau să închiză ochii întemeietorii lor, și se prăbușiau și ele.

Ce e drept, și statul Francilor a fost supus, după moartea lui Clovis, la schimbări, cari, în loc să-l ducă înainte, l-au dat îndărăt. Fû împărțit între cei patru fii ai răposatului rege, apoi iar unit sub unul din ei (*Clotar*), apoi iar împărțit între fiii acestuia, apoi iar unit (sub *Dagobert*). Rămase multă vreme tăiat în două părți, una *Neustria* sau țara de apus, și cealaltă *Austrasia*, sau țara de răsărit. Dar, deși sbuciumat de mari lupte interne, — nu căzû. Avea în el prea multă viață. Mai de grabă căzû dinastia domnitoare, a Merovingienilor; statul rămase însă tot în picioare, cârmuit de altă dinastie și mai viguroasă.

În timpul din urmă al Merovingienilor, când regii ajunseseră așa de slabi, încât căpătara porecla de *feneanți* sau regi de nimic, afacerile regatului erau conduse de miniștri, numiți *majordomi*.

Cel mai renumit dintre acești *majordomi*, *Pepin cel Scurt* (714—752), luă însfârșit chiar titlul de rege și întemeiă astfel altă dinastie, a *Carlovingienilor* (752). Nu trecû mult, și noua dinastie ajunse la o strălucire nemai pomenită încă până atunci în istorie. Gloriosul rege, care o ridică așa de sus, fû *Carol*, numit cel Mare sau, mai scurt, *Carol magnu* (768—814).

IMPERIUL DE RASARIT.

Când Teodosiu cel mare împărți imperiul între cei doi fii ai săi, dete apusul lui *Onoriu* și Răsăritul lui *Arcadiu*. Imperiul de Răsărit a luat-o rău chiar dela început. *Arcadiu* eră un tânăr incapabil și moleșit, care nu se pricepea să cârmuiască; cel puțin n'ascultă numai de miniștrii săi, ci se luă și după sfaturile împărătesei, fiica unui general franc.

D'aci încolo intrigele femeilor dela curte joacă, din nenorocire, un rol destul de mare în afacerile statului. Urmașul lui *Arcadiu*, *Teodosiu II*, e numai cu numele împărat; în locul

lui domnește iar o femeie, vara sa. Și tot așa urmară, unii după alții, un șir întreg de împărați fără vlagă și nedestoinici — tocmai în timpul când popoarele barbare ferbeau în toiu năvălirii lor în Europa și când, în Asia, Perșii se pregăteau și chiar începeau să atace imperiul în provinciile lui din Asia.

E chiar de mirare cum de n'a căzut mai de grabă acest imperiu și a ținut încă o mic de ani după căderea celui de Apus. La dreptul vorbind și cercetând lucrurile mai de aproape, el încetase curând de a fi un imperiu *roman*. Nu eră *roman* decât cu numele; în realitate eră *grec*; și limba oficială și limba din biserică era grecească.

Imperiul se întindea în Europa *delà Adriatica până la Marea Neagră*; cuprindea în Africa *Egiptul*; și în Asia, pe lângă *Asia mică, Siria* până la Eufrat.

În amestecul de popoare, din care se compunea, elementul cel mai viu și mai deștept erau *Grecii*.

Spiritul grec nu amorse. Atât în Alexandria din Egipt, cât și în Atena, în Rodos, în cetățile din Siria și Fenicia n'a încetat să se cultive arta și știința de către Greci. Popoarele

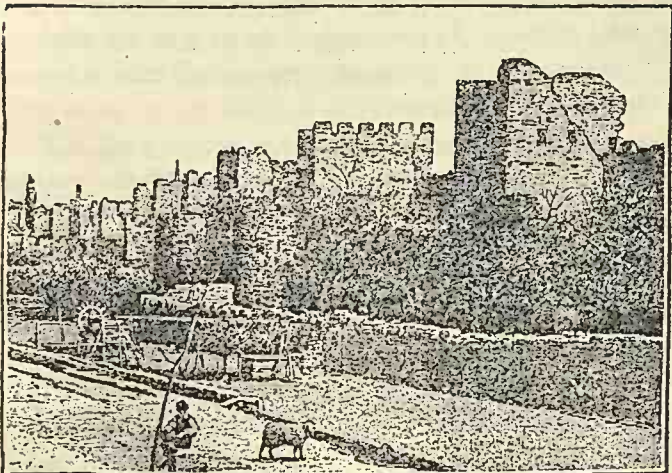

Fig. 3. — Constantinopole. Zidul înconjurător, întărit cu turnuri numeroase, eră de 20 km.

mai simple din Tracia, din Macedonia, din Asia, fermecate de strălucirea culturii grecești, au fost atrase și îmblânzite; pe de altă parte, vigoarea lor tânără a dat o nouă viață și putere societății și statului în care căutau să trăiască. Ceeace uniă între ele pe diferitele elemente etnice din imperiul de Răsărit și le făcea să simțā că fac parte din acelaș stat, nu erā numai unitatea de guvern, nu erā numai că toate se cărmuiau de aceleași legi, ci mai erā că toate se adăpaserā la aceeași cultură, se *elenizaserā*. De aceea imperiul de Răsărit se mai cunoaște sub numele de imperiul grec sau *bizantin*, care deci nu trăiește ca imperiu *roman* [propriu zis, ci mai de grabă ca un stat nou născut pe ruinele marelui imperiu roman.

Justinian.

Cel mai însemnat împărat, ce întâlnim dela Arcadiu încoa este *Justinian* (527—565). Dacă n'ar fi trăit într'o societate așa stricată, acest om ar fi adus și mai mari servicii statului. Dar, înconjurat de curteni lingușitori și vicleni, cari mișunau la tot pasul, fū nevoit și el să facă greșeli. Nici el n'a scăpat de păcatul multora din predecesorii săi de a se luā după capul unei femei ușoare în cărmuirea imperiului, cum a fost soția lui, împărăteasa *Teodora*.

Teodora fusese o actriță, fără alt merit decât că erā frumoasă și deșteaptă; și toată deșteptăciunea și-o îndreptā la rău, căci erā vițioasă și răzbunătoare. Când s'a văzut împărăteasă, credea că acum nu-i mai rămāne decât să taie și să spānzure și să-și facā toate poftele ei nebune. Cereā și porunceā tot ce-i trecea prin cap.

Și împăratul Justinian se supunea orbește la caprițiile ei. Teodora îl prostise atāt de mult, că îl făcuse să-i deā și [ei titlul de *coleg* în imperiu, adică să fie și ea, chiar în ochii lumii, văzută și primită ca un *împărat*, la fel cu Justinian. Câte încurcături nu s'au născut din pricina ei, chiar dela începutul domniei lui Justinian! Ce de nemulțumiri și de răscoale!

Una din încurcăturile publice datorită Teodorei meritā să fie povestită, fiindcă dā pe față caracterul întreg al timpului

aceluia, și fiindcă eră să-l coste pe Justinian chiar tronul, iar pe țară a costat-o mii de oameni.

Una din petrecerile publice mai căutate la Constantinopole, pe vremea aceea, erau alergările de cai, la *Hipodrom*. Vizitii cari mânau caii la alergare, se deosebiau între ei după culoare: unii aveau culoarea *verde*, alții *albastră*. Publicul se pasionă așa de mult de întrecerile lor, încât ai fi crezut că dela întrecerea vizitiilor *verzi* or a celor *albaștri* ar fi atârnat fericirea imperiului. Și astăzi lumea se interesează de astfel de jocuri, și privitorii la hipodrom fac prinsoare între ei, că are să câștige cutare or cutare călăreț. Dar atunci, spre culmea ridicolului, poporul se împărțise chiar în partide pătimeșe, unii cari țineau cu *verzii*, alții cu *albaștrii*: și se dușmăniau între ei lucru mare; și dușmăniile lor le țineau până și în afaceri, serioase. Partidele de hipodrom se schimbaseră în partide politice.

Destul de păgubitoare eră nerozia asta pentru stat; dar ea deveni și mai periculoasă din pricina Teodorei. Impărăteasa aveă necaz pe *verzi*, încă de pe timpul când fusese actriță. Ea ameți capul lui Justinian și-l făcù și pe el să-i urască și să-i prigonească. D'aci se născù o răscoală în toată regula. *Verzii* întărâtară așa de mult lumea în contra cărmuirii, încât poporul alese un alt împărat și Justinian eră cât p'aci, într'un moment de descurajare, să fugă din Constantinopole. Avù mare noroc de vestitul general *Belisariu*, care se dete în partea lui și nimici armatele răsvrătiților. Zeci de mii de oameni periră în luptă. Astfel se stinse în valuri de sânge focul aprins dintr'o jucărie a unor capete ușoare și a unor inimi stricate.

D'aci încolo fù liniște în domnia lui Justinian. Intrigile, fi-rește, nu încetară; dar nu mai merșeră până la răsvrătiri și măceluri sângeroase.

Cuceririle. — Pericolele curgeau atunci pe imperiul bizantin din toate părțile. La răsărit, în *Astia*, *Perșii*; la miază-noapte spre Dunăre, când *Avarii*, când *Slavii*, când *Bulgarii*. *Belisariu* respinse toate atacurile cu vitejie.

N'a fost destul că scăpă imperiul de primejdii; Justinian ar fi dorit să restabilească vechiul imperiu roman, în toată întinderea lui, luând din mâinile barbarilor provinciile din Apus. Belizariu isbuti să iea Africa dela Vandali și eră cât p'aci să iea tot el și Italia dela Ostrogoți, pe cari îi învinse. Ostrogoții, în admirația lor pentru demnul general biruitor, îi oferì coroana de rege al Italiei. Belizariu n'a primit. Voia să-și facă datoria până la capăt. Dar intrigile dela Constantinopole nu-l lăsară. Fù chemat din câmpul războiului.

Invidioșii și zavistioșii nu puteau să rabde un om muncitor și cinstit între ei. In cele din urmă isbutiră a-l răpune. In locul lui fù trimis în Italia altul (Narse), de origină persană, care termină ce începuse Belizariu. Iar marcele general fu urgisit. Impăratul numai aveă ochi să-l vază. Soarta viteazului, care își servise cu atâta inimă și dragoste țara, deveni din cele mai triste. Asvârlit din rangurile sale înalte, despuiat de averile sale câștigate prin muncă, rătăceă, bătrân nevoiaș, cerșind milă prin cetățile imperiului, pe care îl apăraseră și-l mărisc.

Sfârșitul lui Belizariu nu poate să nu ne aducă aminte soarta ce așteptă, și la Grecii antici, pe oamenii lor mari. Grecii bizantini au moștenit dela strămoșii lor, ba încă au dezvoltat și mai mult defectele cari au împedicat totdeauna ridicarea unui stat temeinic: intriga, invidia, necunoștința, isvorâtă din egoism și nedreptate.

Legile lui Justinian. — Dela Justinian au rămas multe lucruri bune. Din ordinul lui, o comisie de învățați a strâns toate legile imperiului și le-a scris, împărțindu-le după o regulă anumită, ca să le poată află și cercetă oricine cu înlesnire. Așa, toate hotărârile împăraților romani le-a pus la un loc și a făcut din ele o carte numită *Codice*, care, fiind alcătuit după dorința lui Justinian, s'a mai numit și: *Codicele lui Justinian*.

Apoi s'a strâns la un loc tot ce învățații din vechime scriseseră asupra legilor, și s'a format astfel altă carte: *Corpul dreptului civil* (corpus juris civilis).

S'a compus apoi o carte mai mică de legi, bună să fie cetită de toți și de învățat prin școlile de atunci; ea se numeă *Institutele*.

La aceste cărți de legi s'a mai adăogat în urmă alta, compusă din legile date de însuși Justinian, și care se întitulă *Novele*.

Toate aceste opere au folosit mult lumii. Popoarele și statele noi au căutat în ele învățăminte cum să-și reguleze și ele aface-

Fig. 4. *Sf. Sofia*. — O parte din templu, văzută din năuntru, cu o parte din cupola înaltă de 65 m. Biserica are 107 coloane de marmură, și pereții împodobiți cu mozaicuri pe fond auriu; policandre enorme atârnau de sus.

rile publice, cum să hotărască drepturile și datoriile cetățenilor. Tot dela Justinian a mai rămas un monument strălucit la Constantinople: *biserica S-ta Sofia*.

A R A B I I

Mohamed. — Arabii încep cuceririle lor numai din secolul 7-lea. Până atunci abia se pomenea de ei. Erau împărțiți în mai multe triburi mici, conduse de câte un șef, numit *emir*

sau *șeic*; și nimic nu-i uniă, nici religia, de oarece unii credeau în Moise, alții în Cristos și cei mai mulți se închinau la stele (*sabeism*); nici cârmuirea, deoarece nu formau un stat, ci ascultă fiecare trib de șeicul său.

Omul, care, în scurtă vreme, isbuti să dea Arabilor o singură credință și să-i unească pe toți sub comanda sa, fû *Mohamed*.

Mohamed le-a dat o credință și i-a organizat în stat; natura pământului din țara lor le dedese și le formase firea și caracterul. Mai toată Arabia e un deșert nisipos, ars de soare. Cum eră să se deprindă acolo

Fig. 5. Arab nomad.

locuitorii ei la munca regulată a câmpului, mai ales că nici apă îndesulată nu se află, necesară la creșterea semințăturilor? Numai ici și colo se găsiă câte-o insulă verde în mijlocul nisipurilor — câte o *oază* — și doar pe țărmurile mărilor creșteau plante și arbori, ale căror produse și roade foloseau mult oamenilor. Astfel firea Arabilor fû înclinată spre lene, și se născu în ei pornirea de a căută aiurea ce le trebuia, cutreierând când marea, când uscatul, spre a prădă orașele și pe călători. De aceea li se dete și numele de *Beduini* sau *Sarasini*, adică *hoți*.

Altminteri, în firea Arabilor se aflau și calități, menite a-i face să se ridice și să ajungă departe. Erau cumpătați, răbdători, ospitalieri. Cine intră să se adăpostească în cortul lor, n'avea să se mai teamă de nimic. Se dedeau în foc pentru prieteni, dar nu cruțau nici mort pe inamic. Afară de aceasta aveau mare drag pentru poezie, mare dor de războaie și un suflet însetat de idei religioase.

Mohamed a găsit deci, în Arabi, un element minunat spre a face din ei niște credincioși fanatici ai ideilor lui, și un instrument orb pentru propagarea și întinderea credinței mahomedane. El însuși, ca și poporul său, dar negreșit în grad mai înalt, aveă porniri poetice, religioase și războinice.

Mohamed. — Născut în Meca, și rămas de mic fără părinți și sărac, *Mohamed*, ca să poată trăi, însoția caravanele negustorilor ce călătoriau în Asia pentru negoț, făcându-le diferite servicii. O văduvă bogată, văzându-i deșteptăciunea, îl luă de bărbat. De atunci Mohamed, ne mai ducând nici-o lipsă avu timp să trăiască liniștit la Meca și să se ocupe numai cu ideile cari îi ardeau sufletul. Cincisprezece ani o duse într'o meditare continuă, căutând să dea poporului o religie nouă. Se credea trimis de D-zeu pe pământ numai pentru acest scop. Spunea hotărât că adesea, retras în peștera singuratică, unde stă adâncit în gânduri, vedeă pe D-zeu și pe îngeri aveau înaintea lui, și-i auzia dictându-i articole de credință.

Când împlini 40 de ani, ieși în lume și spuse pe față că e trimis să aducă oamenilor o lege nouă, credința într'un singur D-zeu și în *unitatea* divină. Articolul principal al credinței lui eră: *D-zeu singur e D-zeu și Mohamed e profetul său*. Infățișarea lui măreață, vorba lui înflăcărată, pasiunea și căldura poetică ce puneă în propagarea ideilor sale, câștigară repede pe mulți și-i făcură să se ia după cuvântul lui. Cel dintâiu care îl urmă cu credință fù Ali, vărul său. Curând, numărul adeptilor crescù așa de tare, încât partizanii puternici ai celorlalte credințe încercară să-l oprească de a mai propaga poporului, apoi voriră chiar să-l omoare. Atunci Mohamed fugi dela *Meca* la Yatreb, care luă în urmă numele de *Medina*, adică orașul profetului.

Din anul fugei, 622 d. Ch. sau al *egirei*, se începù pentru Musulmani o *eră nouă*. Precum creștinii își numără anii dela nașterea lui Cristos tot așa Mohamedanii îi numără dela *egiră*.

În orașul Yatreb câștigă Mohamed și mai mulți proseliți.

Când văzù că numărul credincioșilor săi ajunse mare, își alcătui din ei o armată, cu care atacă Meca și făcù astfel ca și locuitorii din acest oraș să-l recunoască de profet. Rând pe

rând, mai toate triburile trebuiră, de voie de nevoie, să se supună și să îmbrățișeze noua credință. Odată stăpân pe atâtea suflete, Mohamed făcù planul să meargă mai departe, și, cu sabia în mână, să întindă în toată lumea ideile din *Coranul* său, adică din «cartea cărților», cartea *adevărată*. Însă muri înainte de-a 'și pune planul în lucrare (632).

Ideile Coranului. — *Coranul* recomandă credincioșilor și multe lucruri bune, precum *milostenia*: fiecare musulman să dea săracilor cel puțin a zecea parte din venitul său; *curățenia*, spălări dese cu apă în fiecare zi; oprirea dela vin și dela unele feluri de cărnuri, prea grele de mistuit, mai ales în niște ținuturi așa de călduroase ca acelea ale Arabiei și Asiei în genere. Afară de acestea recomandă *postul* o lună pe an, *rugăciuni* de câte cinci ori pe zi, și cel puțin odată în viață o călătorie sau *pelerinaj* la *Meca*. Dar Mohamed a făcut greșala de a îngăduit și *poligamia*, după care musulmanul avea voie să aibă mai multe femei *legitime*.

Cea mai însemnată parte din Coran, însă, este unde se tratează de *unitatea lui D-zeu*.

Una din ideile, care a făcut mult bine la început și mult rău în urmă Mohamedanilor, a fost ideia că omul nu e stăpân pe faptele sale, nici răspunzător de ele, or de soarta sa. Viața, cu toate întâmplările ei bune sau rele, ar fi de mult hotărâte, *predestinate*, de D-zeu, și cursul lor nu s'ar fi putând schimba prin nimic. Orice ai face, trebuie să se întâmple ce a fost scris să și se întâmple, (Fatalismul). Credința asta, numită *islamism*, la un popor tânăr și viguros, cum au fost Arabii, la început, face minuni. Poți să te-arunci în mijlocul spângilor și al săbiilor; dacă și-e scris să nu mori atunci, nu mori. Așa judecă la început poporul lui Mohamed.

În *Coran* mai stă scris că cea mai mare răsplată pe lumea cealaltă se va da aceluia care va muri luptând cu sabia pentru întinderea *islamismului* sau mohamedismului.

De aceea, curând după moartea lui Mohamed, Arabii pornesc în lume să cucerească popoarele și să le aducă la credința, care li se părea lor cea adevărată.

Intinderea islamismului. — Mohamed nu avusese timp să hotărască însuși cine să iea, după dânsul, cârmuirea poporului. De aceea, la început, a trebuit însuși poporul să-și aleagă comandantul, și numiră pe *Abubecru calif*, adică vicar al profetului.

Vărul și ginerele lui Mohamed *Ali*, credeă că lui i se cuveneă cârma. De aceea eră nemulțumit; însă nu isbucni nemulțumirea lui îndată.

Trei *califi*, unul după altul, luară, în scurt timp, frânele guvernului, (Abubecru, Omar și Ottman), și coprinsēră, ca fulgerul de repede, *Egiptul, Siria și Persia*.

Când însă, după al treilea calif, voi să se aleagă fiul unui inamic al profetului, atunci *Ali* se revoltă și cu partizanii săi nu mai recunoscū pe cei trei califi de până acum ca legitimi, ci ca niște uzurpatori; cu cel mai mare cuvânt nu putea admite ca fiul unui vrăjmaș al lui Mohamed să cârmuiască pe Mohamedani.

Pentru că nu recunoșteau trecutul, partizanii lui se numiră *siiți* adică *separatiști*.

Ali se alese calif; dar fū omorât de *Moaviah*, întemeietorul dinastiei *Omiazilor*.

Omiazii.— Dinastia Omiazilor, care domni 90 de ani (660—750), își alese de capitală *Damascul*. D-aci înainte Califi nu se mai aleg, ci urmează la tron, din tată în fiu, din familia lui Moaviah. Din *electiv*, califatul devine *ereditar*.

Omiazii întinseră imperiul arab spre răsărit până la *Indu*, spre nord până la *Ox*; apoi se îndreptară spre apus, coprinsēră Asia mică, ocupară mai multe insule din Mediterana, și înconjurară Constantinopole. Ar fi căzut de atunci imperiul bizantin, dacă un grec *Calinicos* n-ar fi inventat un fel de substanță, care putea să ardă chiar în apă. Bizantinii aruncară cu substanță de aceea, numit *foc grecesc*, în corăbiile inamicilor și le nimiciră șapte flote, una după alta. Arabii; desperați, se retraseră.

Furia lor căzū acuma asupra Africei. Tot nordul continentului african, tot țărmul Mediteranei, dela Egipt până la ocea-

truseră (în bătălia dela *Xeres*, 711). Visigoții, mulți-puțini cât

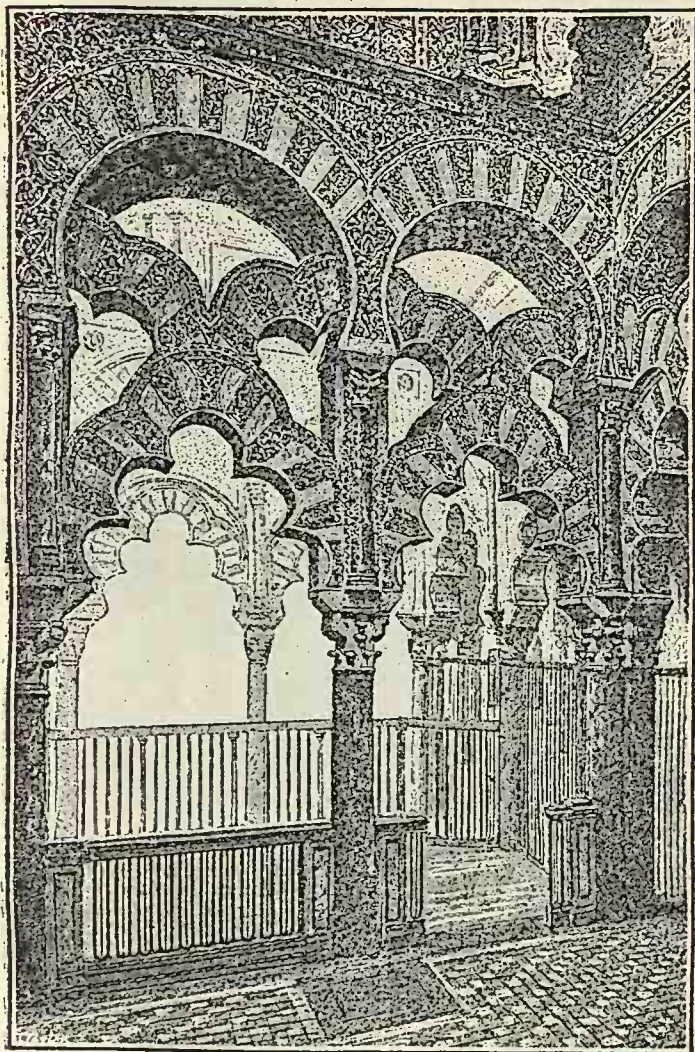

Fig. 6. *Moscheea din Cordova*. Lungă de 163 m., lată de 36, cu 36 șiruri de coloane în direcția lungimii și 18 șiruri de coloane în lățime. Arcadele frumoase ilustrează arta arabă.

mai rămaseră, se ascuseră în munții *Asturi*. Arabii coprinseră toată Spania, apoi voră să facă același lucru și cu Galia. Inșă Francii nu-i lăsară să înainteze.

Abasizii. După dinastia Omiazilor urmă aceea a Abasizilor. Aceștia uzurpară tronul, ucizând, prin înșelăciune și cruzime, pe toți membrii familiei omiade, la o masă, și strămutară capitala la Bagdad. Dintre Abasizi a ajuns la cea mai mare strălucire califul *Arun-al-Rașid* sau *cel Drept*, om cult, și talentat, renumit pe atunci în toată lumea.

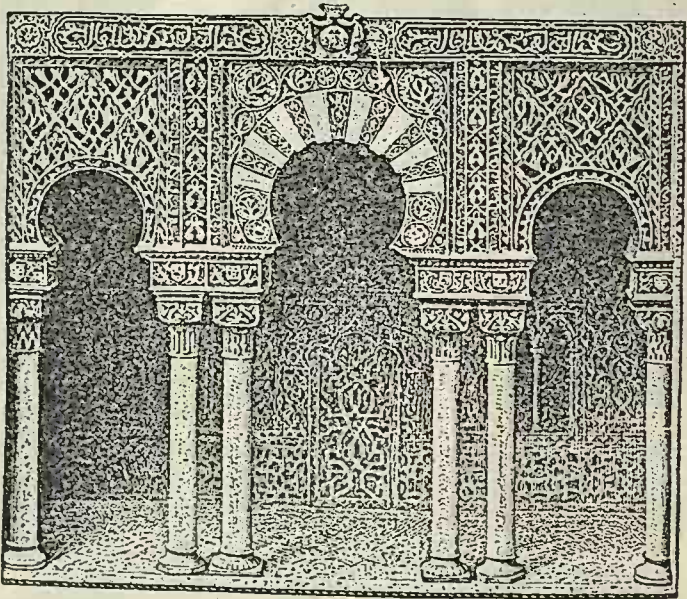

Fig. 7. Moscheea din Toledo. O parte din poarta ei. Zidul din fund împodobit cu arabescuri.

Califatele. Atâta întindere de imperiu, dela Pirinei până la Indu, nu putea să dureze, fără să se rupă în bucăți. Unul din Omiazi, scăpat ca prin minune din mâinile Abasizilor, veni și întemeiă în Spania un califat al său neatârnat, așezându-și capitala la *Cordova*. Un alt califat se ridică în Egipt, la *Cair*,

numit al Fatimiților, după numele *Fatimei*, fiica lui Mo-
 hamed, căsătorită cu *Ali*.

Astfel imperiul arab se împărți în trei califate.

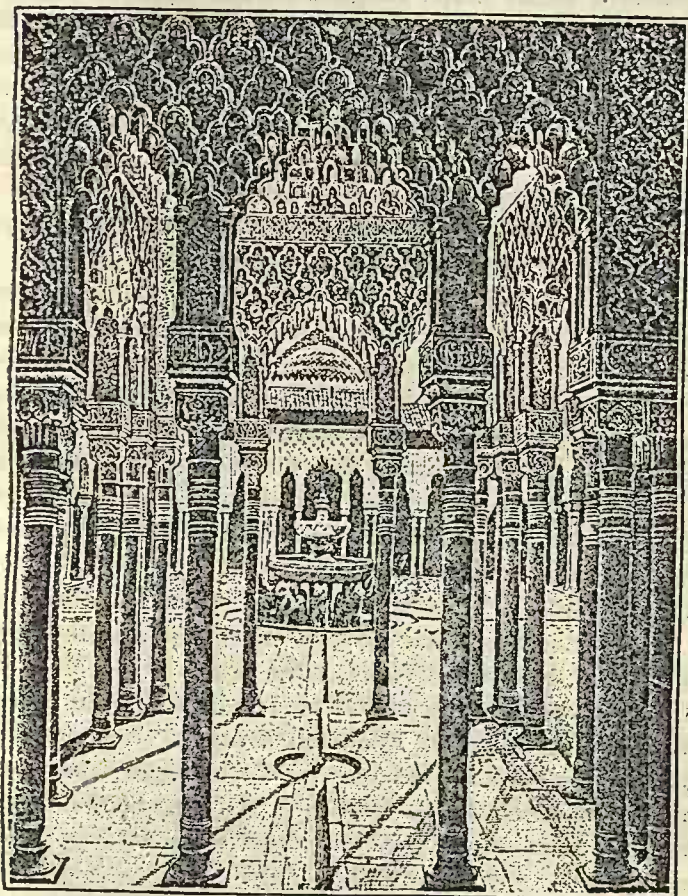

Fig. 8. *Curtea Leilor, a Alhambrei din Grenada*. Un cap de operă al artei arabe. Lungă de 28 m, largă de 15, cu porticuri împodobite de 128 coloane de marmură. Era o curte interioară, în care dedeau mai multe apartamente.

Cultura arabă. — Arabii, amestecându-se cu populațiunile supuse și trăind în pace cu ele și cu cele învecinate, se apu-

cară, cu multă râvnă de propășirea culturală. Atât în *Cordova* și în *Bagdad* cât și în *Cair*, înflori civilizația arabă. Monumentele mărețe, palatele bogate și moscheele pompoase, cari împodobiau aceste orașe, atrăgeau mirarea lumii întregi. Pe atunci, afară de imperiul bizantin și arab, domniă peste tot încă întunecul barbariei. Pe când celelalte popoare și state noi ale Europei abia se formaseră, și le va mai trebui timp până să se ridice la un grad mai însemnat de civilizație, Arabii cultivau și întemeiau științe, cu cari au sporit cultura omenirii. *Cifrele* întrebuițate de toată lumea în socotelile aritmetice și în însemnările numerelor, deosebit de cele romane, lor li se datoresc. Algebra asemenea. În medicină și chimie au descoperit lucruri de seamă. Știau să facă operații anevoioase, fără durere pentru bolnavi, adormindu-i. Cultura câmpului și a grădinilor ajunsese la o mare artă, care minună lumea pe vremea aceea. Au introdus irigațiile. Pentru răspândirea culturai în Europa ei au făcut multe servicii. Au adus dela Chineji iarba de pușcă ; dela Greci filozofia ; și multe din plantele hrănitore ca orezul, fasolea, trestia de zahăr, etc. sau din florile ce împodobesc grădinile noastre, ca trandafirii, tot Arabii le-au adus în Europa.

Universitățile și bibliotecile lor erau vestite. Din literetura lor ne-a rămas frumoasele povești «O mie și una de nopți», din vremea lui Harun-al-Rașid, citite și azi.

Cel mai vestit om pe timpul lui Harun-al-Rașid în Europa, eră *Carolmagnu*, regele Francilor. Amândoi se puseră în relațiuni. Harun-al-Rașid trimise lui Carolmagnu niște daruri scumpe : un ceasornic de mare preț și cheile Sfântului Mormânt, cari erau și mai prețioase decât toate darurile, pentru creștini.

Carol cel Mare (Carolmagnu).

Carol cel Mare sau *Carolmagnu* este cel mai mare rege al Francilor, și cel dintâi rege barbar care iea titlu de împărat. După 50 și mai bine de războaie ce făcù în viața sa, își în-

tinse domnia peste toate popoarele germane. Statul lui cuprindea : Galia, Germania până la Oder și Tisa, nordul Italiei și al Spaniei.

Răsboaale lui. — Până să ajungă la acest rezultat, avu a se război: cu *Lombarzii* din Italia, cu *Saxonii* din Germania, cu *Arabii* din Spania, cu *Avarii* din Panonia și Dacia. Pretutindeni a fost victorios.

Pe *Lombarzi* îi supuse repede de tot și se proclamă regele lor.

Cele mai multe și înverșunate lupte le-a avut cu *Saxonii*, pe cari voia să-i supună și să-i creștineze. *Treizeci și trei* de ani se bătù cu ei. În zadar le dărâma cetățuile și le sfărâmă columna idolului lor național, numit *Herman* sau *Arminiu* (*Hermanseule*); în zadar îi sileă să promită că se vor liniști și se vor boteză. Cum plecà el, Saxonii se ridicau din nou în picioare, răsvrățiți de energicul *Witiking*, un alt erou național, ca și Arminiu în vechime.

În sfârșit, Carolmagnu se jură să-i șteargă de pe fața pământului. Numai într'o zi puse de se tăie capul la patru mii de Saxoni. Pe mulți din ei îi luă și-i strămută în Galia. Cei rămași la locurile lor, speriați, primiră creștinismul. Chiar neîmblânzitul Witiking fu dintre aceștia. Carolmagnu umplu țara Saxonilor cu mănăstiri și cu călugări. Vai de acela care se abăteă cătuși de pușin dela regulele bisericeii. Odată să fi mâncat dulce în post și eră pedepsit cu moartea.

Carol se folosi de neînțelegerile dintre *Arabi* în Spania, trecu Pirineii și supuse părțile de nord, până la Ebru. La întoarcere, însă, postgarda sa fu prăpădită de vrăjmași. În ea se află și vestitul *Roland*, despre care se pomenește în o mulțime de povești populare din Evul mediu.

După ce Carolmagnu bătù în mai multe rânduri și pe *Avari* și-i sfărâmă de nu se mai alese nimic din regatul lor, ajunse pe drept cuvânt să fie considerat ca cel mai mare și mai puternic stăpânitor din Europa.

Incoronarea. — Împărăția bizantină nu mai însemnă nimic pe lângă regatul lui. Atunci, papa dela Roma (Leon III), ca

adesea pretenții de supremație asupra lui, se gândi să reînvieze ființa imperiului de Apus. În ziua de Crăciun a anului 800 d. Ch. el puse, fără veste, coroana de împărat pe capul lui Carolmagnu, în biserică la Roma. Toți rămaseră în uimire de acest fapt ne-așteptat, dar îl primiră apoi cu bucurie mare.

Noul împărat, recunoscut în cele din urmă și de către cel din Răsărit, își alege capitala la *Aix-la-Chapelle*, în mijlocul imperiului, spre a putea păzi de o potrivă și Galia și Germania.

Organizarea imperiului ei. Ca să poată guvernă întinsa lui împărăție, Carolmagnu o împărți în provincii, din cari cele mărginașe, de lângă hotare, se numeau *marce*, cărmuite de *margrafi*; iar cele din năuntru *comitate*, cărmuite de *comiți* (conți). Pe lângă comiți și magrafi se mai aflau *duci*, niște șefi militari, cari puteau comandă armatele chiar mai multor comitate.

Una din dorințele mari ale lui Carolmagnu era ca toată lumea de sub stăpânirea lui să asculte *de aceleași* legi. În fiecare an el chemă pe funcționarii înalți, pe nobilii sau magnații din tot imperiul, și le făcea cunoscut hotărârile luate, la care trebuia să se supună 'țara întreagă. Aceste dispozițiuni erau împărțite în *capitole*, dictate de însuși Carolmagnu; de aceea, totalitatea lor a luat numele de *capitulare*.

Ca să se încredințeze că legile lui sunt păzite în toate părțile, înființă niște funcționari superiori, numiți *missi dominici*, sau trimiși domnești, un fel de inspectori, cu însărcinarea d'a călători prin imperiu și a cercetă la fața locului, cum sunt administrate provinciile, cum se aplică legile, și a îndreptă relele ce vor întâlni în cale. Acești funcționari aveau mare și deplină putere. Făceau și desfăcea toate, după cum găseau de cuvînță; reprezentau autoritatea regală, și dedeau seama numai regelui de faptele lor.

Deși barbar, Carolmagnu admiră civilizația romană și era însuși însetat de cultură. Ajungând *împărat al imperiului roman*, nu se mulțumì numai cu titlu, ci căută a face să se

mene și statul lui a imperiu și el a împărat. Pentru organizarea și cărmuirea statului a dat *capitularele* și a înființat o mulțime de slujbași mari și mici, cari cu toții ascultau de el. Dar omul, de care ascultă atâta lume și care purtă pe cap coroana Cesarilor, cu tot geniul său, se simțea jenat, știindu-se cât de ignorant este.

Cea mai frumoasă și lăudabilă străduință a lui Carol cel Mare a fost de a se civiliza el însuși și de a întinde cultura la supușii săi. Așa înaintat în vârstă și împărat cum era, se puse pe învățatură. Chemă la curtea sa, din toate părțile, învățați și poeți, dintre cari cel mai renumit este *Alcuin* din Anglia, și deschise o școală, chiar în palat, *școala palatină*, sub direcția lui Alcuin, — un fel de *Academie*, unde urmă regulat și studiă regele cu fiii și consilierii săi și puține alte persoane, între cari și femei.

Pentru răspândirea luminei între supușii săi, înființă o mulțime de școli, mai ales pela mănăstiri; și preoții începură a da lecții gratis copiilor de prin sate și orașe. Carolmagnu învățase așa de bine latinește, încât putea chiar să facă versuri în limba lui *Virgil* și a lui *Ciceron*, și deci prinsese gust și de producțiunile scriitorilor din anticitate. De aceea îngrijii să se caute și să se păstreze manuscriptele autorilor clasici. O mulțime de copiiști nu făceau toată ziua decât să scrie și să prescrie ce se găsea din operele latinilor. Se căutară și se adunară asemenea și cântecele și legendele poporului german.

Carol merită astfel, din toate privințele, numele de *mare*. Nu era numai general iscusit și îndrăzneț, ci totodată și bun cărmuitor, diplomat dibaciu, înțelept organizator. Om viu și și neobosit, Carol și-a petrecut viața când în lupte, când în studii, când în combinații politice curagioase, când în liniștile plăceri ale științei și literaturii.

Desmembrarea imperiului.—Urmașii lui Carol au fost slabi, și popoarele din întinsul imperiu, ne mai simțindu-se ținute în frâu de o mână de fier, căutară să se despartă unele de altele, mai ales că nici nu prea era ce să le țină la un loc,

căci se deosibeau și prin limbă și prin obiceiuri și prin interese locale.

Carol avu mulți fii. Către finitul vieții crezù de cuviință să împartă însuși imperiul la trei dintre ei. Acela dintre fii lui Carol, care ajunsese în curând singur la cârmă, fu blândul dar slabul *Ludovic*, numit *cel Pios*. Acesta nu se simți însă în stare să domnească singur, și împărți la rândul său imperiul între el și cei trei fii ai săi. De aci decurse nenorocirea lui. Mai târziu i se mai născu un fiu și voi să-i facă și acestuia o parte. Ceilalți se supărară, se ridicară cu războiu contra părintelui lor și îl detronară; apoi, după moartea lui, se luară între ei la bătaie, până ce se învoiră, prin tratatul dela *Verdun* (843), să iea unul din ei (Carol) *partea de apus a imperiului și centrul Galiei*; altul (Lotar), *Italia cu regiunile de lângă Rin*, adică Alsacia și Lotaringia; iar al treilea (Ludovic), *Germania*.

Numai odată se mai uniră, pentru scurtă vreme, (sub *Carol Grosul*), aceste trei părți ale imperiului. După detronarea împăratului însă (887), nu numai că se despărțiră din nou, *Francia* de o parte, *Italia* de alta și *Germania* de alta, dar încă și acestea se îmbucătățiră, și din ele se făcură opt state deosebite; apoi și aceste opt state mici (din cari, mai principale: Burgundia, Lotaringia, Navara, Aragon și Castilia), se sfărâmară cu timpul în altele și mai mărunțele.

Astfel că pe toată întinderea fostului imperiu al lui Carolmagnu nu se mai găsiu, prin secolul al X-lea, decât fărâmele de stătulețe, fiecare cu suveranul lor, cunoscute sub numele de *state feudale*.

Feudalitatea și cavalerismul.

Imperiul lui Carolmagnu se desfăcuse în o mulțime de mici stătulețe. Fiecare *duce*, *comite* (conte), or *markgraf*, etc., se declarase independent și stăpân pe provincia sa. Nu numai atât; dar și boierii sau *seniorii*, proprietari mari de pământ, se făcuseră pe moșia lor domni stăpânitori, aproape ca și un

rege în regatul lui. Toți oamenii de pe moșia boierului *feudal* erau supușii lui plecați.

Proprietarii de pământ, sau nobilii (*segnorii*), căpătaseră moșiile lor ca dar din partea vr'unui rege. Regii aveau obiceiul de a dăruî o sfoară de pământ acelorora cari se distingeau în războaie sau prin alte servicii. Darul se numeă *feudă* și se făcea sau pe timp mărginit, sau pe toată viața, sau chiar de veci, cu dreptul de a fi stăpănit, din tată în fiu, de familia *feudalului*.

Nu numai pământul, dar și oamenii ce se aflau pe el erau ai feudalului. *Țăranii* erau *servi* legați de pământul unde se născuseră. Nu aveau voie să se mute de pe el în alt loc. Nici nobilul nu putea să-i înstrăineze, căci nu putea să-i vândă de cât cu pământ cu tot; încolo erau aproape ca robii din anticitate. Aveau, nu e vorbă, familie; unii din ei, prin muncă, ajungeau chiar să facă avere. Dar nu aveau nici un fel de libertate. Dacă voiau să macine, trebuiau să meargă la moara feudalului; dacă voiau să coacă o pâine, trebuiau s'o ducă la cup-torul feudalului; dacă voiau să și cântărească o marfă, ceva, trebuiau să întrebuițeze cântarul feudalului, și pentru toate plă-tiau o taxă, cât cerea feudalul.

Feudalul eră tare și mare pe feuda sa. El făcea legea, el judecă. Intre senior și țăran nu eră alt judecător decât D-zeu. Țăranul n'avea voie nici să vâneze, nici să pescuiască. Tot vânatul și toate bunătățile pământului erau ale proprietarului. Nu eră alt proprietar decât nobilul, și nu eră nobil fără proprietate.

Vremurile acelea erau grele, nimeni nu eră sigur de azi până mâine de vieța și de avutul său. Bande de hoși cutreerău pământul; cete mari de barbari veneau și te jefuiau, când cu gândul nu gândei. Feudalii mai mici căutau în cei mai mari un sprijin, se făceau și ei, cum am zice, «oameni de curte» ai altuia; sau, în limba de pe atunci, se făceau *vasali*. Boerul mai mare, care primea să apere, la nevoie, pe altul mai mic, se numia *suzeran*. Un suzeran putea, la rândul său, să fie va-salul altui nobil și mai mare.

Legătura dintre vasal și suzeran se consideră ca ceva te-
meinic și sfânt. Vasalul jură în genuchi că va fi
credincios seniorului său, (jurământul de credință
sau *omagiul*); seniorul promitea vasalului tot spri-
jinul său și îi făcea un dar, ca semn de legătură ve-
cinică dintre ei. Aceasta se numea *investitura*. Din
acel moment al *investiturerii*, soarta lor eră d-a
trăi și a muri unul pentru altul.

Când se întâmplă că vasalul nu se ținea de
vorbă, și nu trimetea bunioară su-
zeranului numărul de oameni ho-
tărâți ca ajutor de războiu, ori
călcă alte înțelegeri dintre ei, a-
tunci eră chemat la judecată înain-
tea nobililor de rangul lui, înai-
ntea egalilor (*pairs*). Când se-
niorul își uită promisiunile, vasa-
lul se plângea altui nobil mai mare,
care eră suzeranul vinovatului.

Dar nobilii erau ambițioși și
mândri. Nu admiteau să fie jude-
cați de alt-cineva. Recurgeau la
«judecata lui Dumnezeu». Prin asta în-
țelegeau duel or războiu. Prin bă-
taie să se arate dreptatea; cel vi-
novat va fi învins, credeau ei.

Obiceiul barbar al duelului s'a pă-
trat d'atunci până azi în societățile eu-
ropene. Cel puțin atunci absurditatea
lui mai eră micșorată prin credința sin-
ceră că Dumnezeu conduce brațul celui
drept și că numai vinovatul cade în-
vins. Astăzi, fără această credință, due-
lul rămâne absurd și ridicol.

Fig. 9. Cavaler din epoca dinas-
tici carlovingiene.

Astfel, nu eră destul că ho-
ții și barbarii turburau lumea. Mai

veniau acum și ambițiile de tot felul ale nobililor, cari pen-

tru lucru de nimic se apucau la bătaie. Nici nu știau alta seniorii din Evul mediu, decât or să se bată și să benchetuiască, or să vâneze. Munca câmpului eră treaba țăranilor ; știința și literatura treaba preoților și a călugărilor. Ei, seniorii, se

Fig. 10. Cavaler din sec. XI și XII. Tunică de oțel.

Fig. 11. Cavaler din sec. XIII. Armură împletită din oțel ; d'asupra o tunică de stofă, fără mânici.

făleau chiar că nu știu *nici să se iscălescă*. Dacă n-aveau cu cine să se bată, unii eșeau cu ceata lor la drumul mare și prădau pe cine întâlneau. Obiceiurile lor barbare de mai înainte nu pieriseră încă de tot.

În societatea feudală din acele timpuri, trăia omul ca într'o

vecinică tabără de războiu. Nobilii își clădeau palatele sau castelele pe înălțimi stâncoase, le înconjurau de curți și de turnuri întărite; umblau călări, căptușiți în zale de fier, din cap până în picioare. Nici fața nu le-o zăreai. Dela coif se lăsa în jos peste ochi o vizieră, prin care călărețul putea să vadă pe vrăjmaș, dar vrăjmașul pe călăreț, nu. Unde ai fi dat cu sulița or cu sabia, loviai numai în fier. De aceea, scopul nici nu era tocmai a omori pe vrăjmaș, ci a-l prinde. Cu chipul acesta, câștigul era și mai mare. Cel prins, ca să-și capete libertatea, trebuia să dea bani să se răscum pere.

Cavalerismul.— Multe abuser și nedreptăți se săvârșeau deci în acele timpuri. Cugetul omului însă nu se întunecă de tot în nici o epocă; cu cât amorțește mai tare în mulțime, cu atât tresare mai puternic în sufletul câtor-va. Impotriva asupririlor de tot felul s'a ridicat în evul mediu o instituție, care a adus societății, la început, multe servicii însemnate: anume *cavalerismul*.

Fig. 12. *Armură completă de cavaler (sec. XV).* Toată de metal, căptușit pe dinăuntru cu ștofă; trăgea vre-o 70-80 kgr.

Cavalerul era un om, care se jurase că în toată viața lui va lupta pentru dreptate și pentru onoare, va apăra pe ce slab și pe cel prigonit, va pedepsi pe cel nedrept și asupritor, oricine ar fi el.

Nu putea oricine să devină orcând, și așa deodată, cavaler. Trebuia să fi trăit mai întâi de mic copil la curtea unui senior mare; să fi servit ca băiat de încredere al casei, ca *paj*;

să fi însoțit, dela vârsta de paisprezece ani, pe boier în toate

Fig. 13. Cavaleri luptându-se.

părțile, mai ales la primejdii ; să-și fi întărit corpul prin fel de

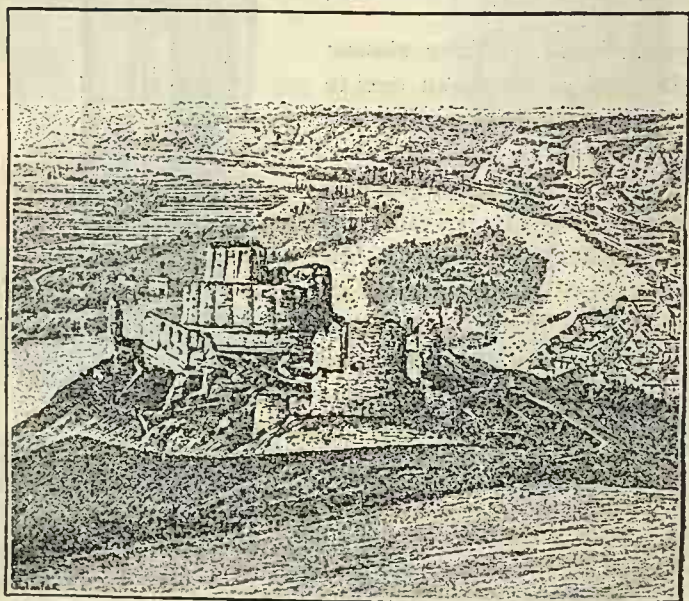

Fig. 14. *Un castel.* (Castelul Gaillard, în ruine. Pe râul Sena).

fel de exerciții, mai cu seamă să se fi deprins la luptă, la mănuierea

armelor, la meșteșugurile duelului. După ce trecuse astfel prin o adevărată școală preparatoare, tânărul ajungea demn și capabil de a fi apărătorul dreptății și omenirii. Atunci se alegea o zi, în care seniorul îl declară în fața lumii de *cavaler*. Acea zi era o adevărată sărbătoare. Se-

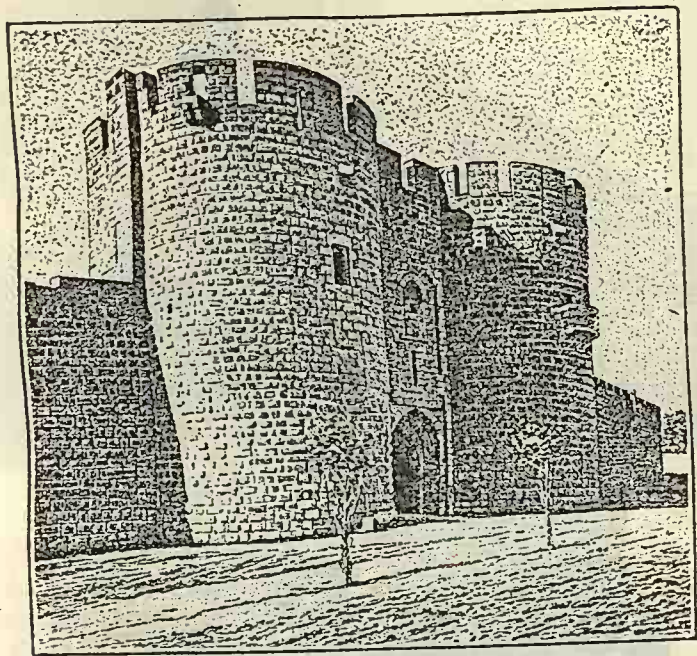

Fig. 15. Zidurile și poarta întărită a unui castel. (sec. XIII)

niorul da tânărului semnele *cavalerismului*: pinteni de aur și armura. Tânărul cavaler jură că nu va vărsa nici odată sânge nevinovat, nu va lovi niciodată, ajutat de alții, pe un om singur; va lupta spre a păzi și apăra onoarea și viața oricărei ființe slabe, precum orfani și femei, mai ales văduve; și va căuta să facă a încetă din lume asuprirea, nedreptatea și tirania.

Oamenii «liberi». -- Afară de *nobili*, de *cavaleri* și de *servi*, se mai

află, în societatea medievală, o clasă de oameni numiți *liberi*. Se deosebesc de servi mai mult prin asta, că nu erau legați de pământ; puteau să se ducă unde voiau; dar, or unde se aflau, trebuiau și ei să se

Fig 16. Castel din sec. XIII.

recunoască de supuși ai unui nobil, și deci să asculte de el ca și servul. La început, *liberii*, erau puțini la număr. Cu timpul s'au înmulțit și-au căpătat tot mai multe drepturi, când cu parale, cumpărându-le de

la nobili, când cu sila. Mai toți fugiră însă dela țară și se așezară la oraș, ocupându-se cu negoțul. Ei formară *clasa de mijloc*.

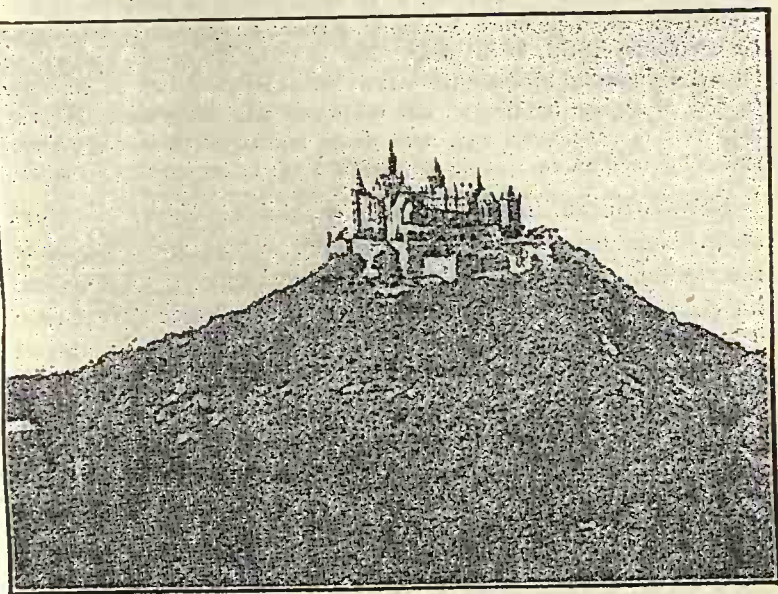

Fig. 17. Hohenzollern.

N O R M A N Z I I.

Cei mai periculoși năvălitori pentru statele germane fură Normanzii.

Normanzii, cari însemnează «oameni de nord», erau tot germani, dar rămași în barbarie, prin țările scandinave, din nordul Europei: *Danemarca*, *Suedia* și *Norvegia*.

Normanzii veniau mai mult în cete mici, ca niște bande de hoți. Pe unde se așezau, repede se contopiau însă cu populațiile locale, adoptând religia, limba, obiceiurile acestora. Dar, ori cum, fiind mulți, năvălirile lor nu mai încetau și făceau mult rău locuitorilor.

Erau foarte îndrăzneți. Intâia dată când s'au arătat, Carolmagnu trăia

încă. El ședeà la masă, într'o casă pe marginea Mediteranei, și-i văzù venind pe mare cu corăbiile lor, apropiindu-se de țârm și gata să debarce. De departe îi recunoscù și se așeză mâhnit la fereastră și, privindu-i mereu, îl podidiră lacrămile. Nimeni nu îndrăsnià să-l întrebe de ce plânge. „Știți de ce plâng? zise el celor din prejur, arătând pe fereastră corăbiile piraților Normanzi. Nu plâng de teamă că cine știe ce rău mi-ar face hoțiile lor; dar mă doare când mă gândesc ce au să pată dela dânșii nepoții mei, dacă dânșii îndrăsnesc, chiar de pe acum, sub ochii mei, să se apropie de țârm». Profetia lui Carol s'a realizat.

Normanzii au întemeiat, prin secolul al X-lea, și câteva state. Unii ocupară nordul Franciei, *Normandia*, de unde mai târziu, peste un secol, năvăliră în Anglia, și chiar în Italia de sud și în Sicilia; alții ocupară *Irlanda*; iar alții, anume *Varegii*, ocupară ținuturile dela răsărit de Baltica, supunând pe Slavi.

Normanzii în Italia și Anglia. Statele lor.

În Italia erau numai state mici feudale, stăpânite de marchizi și de duci, atât în nord cât și în centru. Multe deveniseră libere, guvernate de ele însele, cu întocmire *republicană*, precum orașele de pe țărmul mării: *Veneția*, *Genova*, *Pisa*, etc., și altele din nordul Italiei: *Milan*, *Pavia*, etc. Cel mai principal stat eră, în Italia centrală, *statul papal*, coprinzând, afară de Roma, provincia *Romania*.

Prin urmare; de regi nici nu eră vorba, în această țară. Abià se recunoștea autoritatea «Impăratului Romanilor», adică mai bine zis, a regelui Germaniei.

Un singur regat s'a înființat în sudul Italiei, dar nu de Italieni, ci de *Normanzii*, chemați, în secolul al XI din nordul Franței, de împăratul bizantin, în contra Sarasinilor, cari năvăleau neconținut în aceste părți din sudul Italiei, supuse Bizanțului. Normanzii veniră (sub *Guilom*, *Braț-de-fer*), alun-gară pe Sarasini; dar, neprimind pentru asta plata cuvenită, rămaseră în țara ce apăraseră, coprinseră cu încetul tot sudul Italiei apoi se întinseră asupra insulelor din prejur, și ocupară *Sicilia* dela Arabi.

Unul din șefii lor, *Roger II*, întemeiă regatul *Neapolului*

și al Siciliei, care, pela sfârșitul secolului XII, trecu sub stăpânirea împărașilor din familia Hohenstaufen.

Regele Neapolului și al Siciliei avea însă mai multă autoritate asupra supușilor, decât ceilalți regi din Franța or din Germania. Regatul era tânăr și feudații de abia căpătaseră, din grația regelui, pământurile sau feudele, dăruite în urma cuceririi.

Anglia

În Anglia s'a întâmplat acelaș lucru, și tot din cauza unei cuceriri a *Normanzilor* din nordul Franței. Ducele Normandiei *Guilom*, trecu, pela jumătatea sec. XI, cu armata sa în Anglia, ca să ocupe tronul ce i se promisese, ca moștenire,

de un rege de acolo care murise. Englezii s'au opus cu înverșunare, căci voiau să aleagă rege pe unul de ai lor. Dar Guilom îi învinse în o luptă vestită la *Hastings* (1066), ocupă toată Anglia, luă coroana de rege, și d'atunci e cunoscut sub numele de *Guilom Cuceritorul*.

Guilom Cuceritorul luă dela locuitorii țării toate pământurile și le împărți, ca feude, la Francezii săi normanzi. Anglo-Saxonii rămaseră săraci și fără putere în mâinile cuceritorilor, a căror limbă nici n'o pricepeau. Dar, fiind mulți, temelia țării, isbutiră, după trei secole, a face pe nobilii francezi să-și uite limba lor și să învețe pe a țării cucerite. Astfel limba engleză rămase tot germanică, dar împestrițată, negreșit, cu vorbe franțuzești, ca amintire din timpul contopirii Normanzilor.

Germania. Oton cel Mare.

În Germania se schimbară mai multe dinastii. Feudalii, cari aveau grija să nu se întărească regalitatea, făceau toate chipurile și alegeau de rege pe un alt senior, din altă casă sau familie, îndată ce băgau de seamă că autoritatea și puterea unei dinastii devine prea mare. Cei mai însemnați nobili feudali erau ducii de *Saxonia*, de *Franconia*, de *Suabia*, de *Lorena*, de *Boemia*, și de *Carintia*.

La începutul secolului al 10-lea (919), titlu de rege trecu dela Carolvingieni, urmașii lui Carolmagnu și ai lui Carol Grosul, la *ducele Saxoniei* (Henric Păsărarul). Dinastia Saxonilor deținù regalitatea un secol (919– 1024).

Cel mai renumit dintre ei a fost *Oton I cel Mare*. După Carolmagnu, el fù al doilea rege german, care se încoronă la Roma ca *împărat Roman*. El supuse Italia de nord și chiar Roma. Dar gloria aceasta i-a adus mai multe neajunsuri decât foloase. Urmașii lui, cari au moștenit dela dânsul titlul de *Împărați ai Romanilor*, ca să nu se lase mai pe jos, au căutat să păstreze mereu Italia sub stăpânirea lor. D'aci lupte neîntreprinse, fără nici un folos pentru omenire. Mai folositoare

au fost luptele lui Oton în contra *Ungurilor*, cari tocmai pe atunci năvăliseră în Dacia, precum și în contra Slavilor. La hotarele despre aceste popoare, Oton așază armata în cetățui întărite, ca să apere țara de invazia lor. Căpeteniile acestor

Regatul Germaniei și sfântul imperiu Romano-German.

armate de hotar se chemau *Markgrafi*, de unde *marchizi*.

În prima jumătate a secolului 11-lea (1024), feudații se învoiră să aleagă de rege pe ducele *Franconiei*. Și dinastia acestuia țină tot un secol (1024—1251). Cel mai însemnat dintre

Franconi a fost *Enric al III* (1050), care știu să impună autoritatea germană peste Polonia, Ungaria, Boemia și Danemarca.

Puterea papală. — În biserica creștină s'au ivit destule erezii cari au dat naștere la certuri furtunoase și chiar la vărsări de sânge. Una este mai principală, pentrucă a determinat ruperea bisericei de Răsărit de cea de Apus. Neînțelegerea eră despre natura *Sfântului spirit*; și s'a ivit în Apus. Unii au început, chiar de prin sec. V-lea, să spună că Sf. Spirit *purcede și dela Fiul*, nu numai dela Tatăl. Puțin câte puțin ideia cea nouă a prins rădăcină și în cele din urmă a fost primită și de papa.

Multe nemulțumiri se grămădiseră cu încetul între patriarhul din Constantinople și papa dela Roma. Mai întâi de toate, din cauza rivalității lor. Unul se credeă mai mare decât celalt. Și fiecare aveă cuvânt să se creadă așa: papa fiindcă ocupă scaunul episcopal întemeiat chiar de S-tul Petru în Roma, în cetatea eternă, în fosta capitală a lumii; patriarhul fiindcă se află în capitala singurului *imperiu*, zis încă *roman*, în orașul unde rezidă singurul împărat, care pretindeă că are drepturi și asupra Italiei.

Dușmănia lor isbucni însă cu furie în jumătatea secolului al 8-lea, când se lupta care mai de care să creștinească pe Bulgari; apoi și mai grozav în secolul al 11-lea, când patriarhul *Mihail Cerulariu* afurisi pe papa și pe cei cari credeau ca el, și o rupse pe față, pentru totdeauna, cu Apusul (1054). De atunci papa rămase capul bisericei *catolice*; iar patriarhul dela Constantinople capul bisericei *ortodoxe*.

Mai erau în răsărit și alți patriarhi, precum cei din *Antiohia*, din *Ierusalim* și din *Alexandria*. Dar toți au recunoscut, în cele din urmă, supremația patriarhului din capitala imperiului.

Cum a crescut autoritatea papii. — Și papa dela Roma eră considerat, la început, tot ca un patriarh, egal în drepturi și în putere cu cel din Alexandria or din Antiohia. Dar, treptat, pretențiile lui au crescut, ajutat de multe împrejurări priincioase, din cari a știut să profite. Mai întâi, el eră în Apus

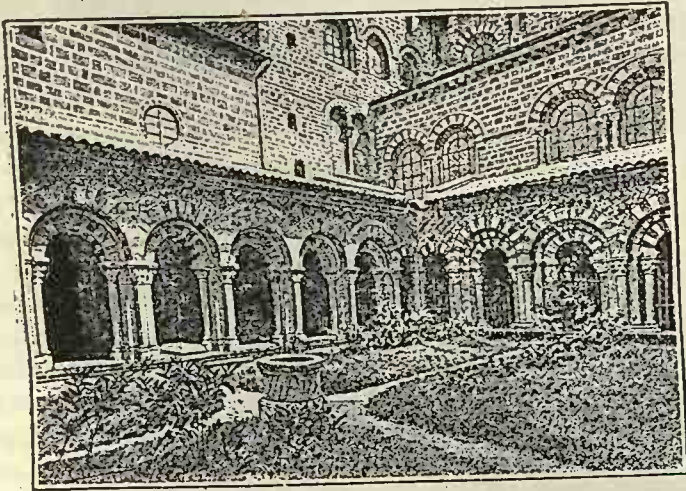

Fig. 18. O mănăstire, văzută pe din afară, cu o galerie pentru plimbare, împodobită cu coloane și arcade.

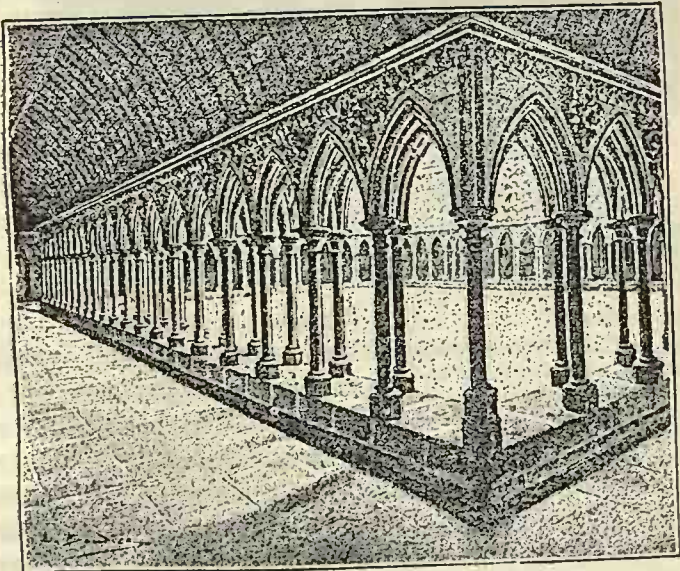

Fig. 19. O mănăstire, văzută din năuntru, cu galeriile împodobit de colonade și arcade frânte sau „ogive”, caracteristice artei gotice.

singur patriarhul, pe când în răsărit, afară de cel din Bizanț, erau încă trei. Avea aface apoi cu o lume mai obișnuită cu ascultarea și supunerea, decât grecii din Răsărit, deprinși numai cu discuții și cu gâlcevi din nimica toată. Deosebit de asta nimeni nu era mai mare decât el în Roma. Impărat, ca să-l

Fig. 20. Călugăr franciscan, din ordinul călugăresc înființat de S-tul Francisc d'Assisi. Umblau cu picioarele goale în sandale și cu haina de lână încinsă cu un cordon, deasupra ei «scapularul» o fâșie de stofă lungă și îngustă cu o bortă la mijloc, pe unde vârău capul, așa că jumătate venia la spate, jumătate înainte.

Și călugării din răsărit au servit la început cauza creștină:

eclipseze, nu se află decât la Constantinopole, și Papa se fereă totdeauna să dea ochii cu împăratul, tocmai ca să nu pară mai mic în fața nimănui. Nici chiar la sinoade nu se ducea în persoană, ci trimetea câte un delegat, ca să-l reprezinte.

Cu timpul papa și-a întins stăpânirea, nu numai peste Roma, pe care o cărmuiea în toată puterea cuvântului, dar și peste alte ținuturi dinprejur. Și-a făcut chiar un stat, *statul papal*, care a crescut treptat. Devenise deci bogat și puternic.

Cel dintâi care a apucat mai cu temei pe această cale și s'a făcut celebru, este *Grigore cel Mare* (590—604). El stă în legătură cu regii din Apus, a hotărât pe Longobarzi să treacă la catolicism și pe Visigoți să se lepede de arianism; a trimis misionari în Bretania și a întemeiat biserica

anglo-saxonă; a întărit cetățile și le-a apărat de dușmani.

Un lucru ajută iar mult pe papi să-și întinză autoritatea și puterea în toate țările apusului: *mănăstirile*. În evul mediu mănăstirile joacă un mare rol, mai ales cele din apus.

au propagat credința la Goți, la Slavi, în Asia, în Africa; dar au căzut curând sau în trândăvie sau în certe și în mărunte discuții religioase, cari i-au împeditat dela altă ocupație mai folositoare.

Fig. 21. *Port bisericesc din sec. IX.* Creștetul capului la canonici era ras; părul lăsat numai de jur împrejurul capului.

Ce nu făceau, din contră, călugării din apus? Regula vieții lor (dată de S-tul Benedict, secol. VI), eră, afară de post și rugăciune — *munca*.-Iși expuneau viața, propagând creștinismul la popoarele barbare; își răpuneau sănătatea, învățându-le apoi cum să muncească: le secău mlaștinile nesănătoase, le tăiau pădurile nepătrunse, le arau câmpurile înțelenite, le sădeau pomi roditori. Erau oameni, cari, neavând familie și interese

pământești, se devotau cu totul omenirii. În mănăstiri s'au păstrat comorile neprețuite ale literaturilor antice, s'au cultivat știința, artele; s'au propeveduit lumina și cultura, prin școli. Și toate aceste centruri de propagandă, *mănăstirile*, cu harnicii lor muncitori, atârnau de-a dreptul de papa. Călugării, la un ordin venit dela Roma, mergeau la capătul lumii și se supuneau orbește la tot ce le zicea să facă. Cum să nu atragă, prin ajutorul lor, atâtea suflete în partea sa, papa, «sfântul părinte» dela Roma? În curând puterea papei crește așa de tare, încât ajunge să îngenunche chiar pe regi.

Aceasta s'a văzut în lupta ce s'a încins între Enric IV și papa Grigore VII, cu prilejul certeii dintre dâșii pentru dreptul de a face episcopi, adică de a-i *investi* sau întări.

Enric IV și papa Grigore VII. — Regii își luaseră, cu timpul, obiceiul de a *investi* singuri pe *episcopi*, considerându-i ca pe niște *vasali* ai lor, deoarece le dăduseră pământurile ca niște feude. Și, după cum seniorul investește pe feudalul său

dându-i un semn de legătură și primind *omagiul*, tot așa regii, când se alegea un episcop de către preoții din eparhia sa, îl întăreau sau îl *investiau*, dându-i un inel și o cărjă.

Papa Grigorie VII, (1073—1085), numit *Hildebrand* înainte de a fi papă, nu putea să mai îngăduie acest obicei, care i se părea o călcare a dreptului său; profită de niște plângeri ale Saxonilor în contra împăratului

Fig. 22. *Papa Grigore VII Cel Mare (Hildebrand)*

tului *Enric IV* din casa Franconiei, trimise să cheme pe împărat la Roma, spre a se desvinovăți de toate greșelile și păcatele. *Enric IV* nu știa cu cine are a face. Credea că și Grigorie

multe încercări în sensul acesta; dar încercările nu au făcut decât să revolte pe Români și să-i facă să fugă din ținuturile cărmuite de Unguri.

Așa a făcut, după cum spune tradiția, unul din Voevozii Românilor din Transilvania, *Negru Vodă* din *Almaș* și *Făgăraș*. Nemulțumit, poate, de pretențiile guvernului maghiar și supărat de siluirile făcute asupra credincioșilor ortodoksi, s'a ridicat, cum povestesc cronicării noștrii, cu toată casa și cu supușii lui și a părăsit țara Ardealului, ca să caute viață mai liniștită și adăpost dincoace de Carpați, și să-și facă altă țară în *Valahia*.

Încă mai de mult se aflau în țara românească, numită *Valahia*, apoi *Muntenia*, voevodate mici, neunite între ele decât la mare nevoe. Se cunosc ca mai vechi, dincolo de Olt: banatul *Severinului*, voevodatul lui *Litovoïu* (sau *Linioiu*) și al *țării Lotrului*; iar dincoace de Olt, voevodatul lui *Seneslau*, cu capitala în *Târgoviște*. Toate ascultau, la început, de *țarul* Bulgarilor; iar după ce împărăția Bulgarilor s'a sfărâmat, au rămas libere și în luptă cu Tătarii cari se întinseseră în Moldova și mai toată Muntenia (până la Olt), și cu Ungurii, cari pretindeau supunere din partea lor.

Cel mai însemnat din vechii voevozi este Litovoïu, care a isbutit să unească toate micile voevodate românești de cele două părți ale Oltului și să facă din ele un singur voevodat sau principat mare, al Munteniei (1280—1290), unit și întărit și mai mult de unul din urmașii săi, *Basarab*. Și Litovoïu avu lupte cu Ungurii, cari pretindeau bir dela Români; dar Basarab a isbutit să înfrângă trufia maghiară, și să asigure neatârnrarea țării. El bătù îngrozitor pe *Carol Robert*, regele Ungurilor, care voind să pună în domnia Munteniei un om supus al său, în locul neînfrântului Basarab, trecu prin Oltenia cu armata și se îndreptă spre capitala țării, care eră la Argeș. Biruit în luptă, Carol Robert abiă scăpă cu fugă, dar în strâmtorile munților armata lui fù sfărâmată cu totul. Luptele cu Ungurii însă nu se sfârșiră. Cu alt rege al Ungurilor, anume *Ludovic cel Mare*, avu să se bată *Vladislav*, fiul lui Basarab, care voia să păstreze în stăpânirea sa banatul Severinului, Vidinul și unele ținuturi din Transilvania, la cari aveau dreptul Români.

Moldova se întemeia ca principat Românesc, ceva mai târziu decât Muntenia, cam pela 1360. Înainte de această dată, Românii din Maramureș trecură și se luptară cu Tătarii din Moldova, pe cari îi alungară din țară și se așezară în locul lor, sub căpitania lui *Dragoș*. Curând după aceea, tot din Maramureș trecu în Moldova însuși Voevodul Românilor de acolo, *Bogdan*, și învingând pe urmașul lui *Dragoș*, își întinse stăpânirea peste toată Moldova, întemeind un principat mare românesc, cu toată împotrivirea lui Ludovic cel Mare al Ungurilor, pe care îl birui.

PAPII ȘI ÎMPĂRAȚII

Papa Inocențiu III și împăratul Frideric II.

Lupta ce se încinsese între papi și împărați, ajunsese acum la culme. Intraseră în arenă oameni hotărâți și dârji.

N'a fost papă mai energetic și mai puternic decât *Inocențiu III*, decând e papalitatea (1200). El a călcat pe urmele lui Grigore VII, dar a mers și mai departe decât acela; a realizat ce lui Grigore VII i se părea doar un ideal. Cine mai îndrăsnia să zică măcar ceva în contra voinței capului religios al catolicismului? Cine mai îndrăzneă să gândească ceva deosebit de spiritul dogmelor bisericești? Pe loc eră descoperit, judecat, osândit, pedepsit. Mulțimea preoților și a călugărilor mișuna ca un furnicar neobosit și neadormit. Și toți se mișcau și lucrau după semnele și poruncile date de «Sf. părinte». Formau un fel de armată îngrozitoare, care strângea de toate părțile sufletele oamenilor în regulele dictate și hotărâte de un singur om.

Se alcătuisse un *tribunal bisericesc*, cunoscut cu numele de *inchiziție*. Înaintea lui se aduceau vinovații cari nesocotiseră autoritatea papei or se atinseră de ideile religiei catolice. Câte chinuri și ce pedepse îngrozitoare așteptau acolo pe păriții, cari aveau or n'aveau păcate de mărturisit! Unora le putezau oasele în închisoare; alții erau aruncați de vii în flăcări, și arși.

Inchiziția s'a desvoltat cu deosebire în *Spania*, unde ereticii deveniseră mai numeroși, prin influența culturai arabe.

Și îi erà tot una papei dacã se perdeã unul, o sutã or o mie de eretici! Numai *erezia* sã disparã, și toți oamenii rămași sã creadã și sã cugete la fel cu dânsul.

A fost un moment când se credeã cã toatã suflarea creștineascã din Europa este într'un gând și cuget supusã credinței catolice și voinței papale. *Cruciata a IV* răsturnase imperiul bizantin, și deci autoritatea patriarhului dela Constantinople se pãreã nimicitã pentru totdeauna, și cã papa va rămâneã singur cap a întregii creștinătăți. *Ioniță*, regele Românilor și Bulgarilor, trecuse și el la catolicism și primise dela Inocențiu III titlul și coroana de *împărat*.

Inocențiu al III nu porunceã numai în chestii religioase, dar aveã și autoritatea politicã. În *Germania*, dupã moartea lui Henric, fiul lui Frideric I, se nãscu o ceartã mare între pretenđenții la tron, de oarece fiul lui Enric erã copil mic de patru ani, și încredințat chiar Papei spre a fi crescut. Inocențiu lãsã pe pretenđenți sã se batã în pace, ba chiar îi mai ajutã, când pe unul când pe altul, ca sã ținã bãtaia mai mult și sã slãbeascã și mai tare puterea politicã a Germaniei. Când însã unul din ei (Oton de Brunswich) reuși a lua tronul și voi sã-și dea aere de împărat, numai-decât Inocențiu îl escomunicã și numi împărat pe fiul lui Enric, pe Frideric II, tânãr de 18 ani, crescut de mic copil în casa lui, hrãnit cu ideile și cu simțirile lui.

Astfel papa ajunsese sã scoatã și sã punã împãrații în Germania. Ba nu numai în Germania, ci și în alte părți ale Europei, pânã la noi în Rãsãrit. N'a trimis el regelui *Ioniță* titlul și coroana de împărat al Românilor?

Dar regele *Angliei*, Iõn fãrã Țarã, erã încã și mai supus decãt al Germaniei. Singur se dedese ca *vasal* al papei și se obligase a-i plãti un tribut.

Dacã în afarã de Italia erã așã de tare Inocențiu, ce trebuia sã fie chiar în *Italia*? Toate orașele din mijlocul și din miazã-noaptea Italiei de el ascultau. El erã stãpânul lor adevãrat.

Ba chiar și sudul Italiei, regatul Neapolului și al Sicilei, căzuse în mâinile lui. Cât timp a fost minor Frideric II, moștenitorul coroanei aceluia regat, după tatăl său Enric, cine era să cârmuiască afacerile regatului, dacă nu tutorul lui Frideric, adică papa? *Inocențiu* făcuse apoi pe Frideric să-i promită că, după ce o ajunge împărat și rege în Germania, va renunța cu totul la regatul Neapolului și Sicilei.

Astfel, în toată Europa nu era nici un om mai puternic, pe atunci, decât *papa Inocențiu al III-lea*, care se da drept «reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ». Regii și popoarele se supuneau la ordinele lui, ca niște turme de oi. Avea și autoritatea religioasă și cea politică. Intrunea în sine și puterea spirituală și pe cea timpurară sau materială. Mai sus și mai departe decât el n'avea cum și n'avea unde să mai ajungă alt papă.

De aci încolo, după el, papalitatea trebuia să înceapă a decădea, treptat treptat.

Tot s'a mai ținut ca, de bine de rău, încă un sccol, în poziția înaltă la care o ridicase Inocențiu III. Se întărise prea bine, cu tot felul de alcătuirii, și cu armatele ei devotate și agere de călugări și preoți. Loviturile primite dela regi n'au putut-o sguđu deodată; ea tot a fost încă în stare să le întâmpine și să le țină piept multă vreme.

Dar nu era cu puțință să dureze, așa cum pretindea dânsa, adică atotputernică. Regii și-au luat puțin câte puțin autoritatea față cu papii precum și-au reluat-o și față cu seniorii.

La începutul evului mediu, puterea regilor nu însemnă nimic; de popor mai nu se vorbea. Totul erau *seniorii și papa*. Dela jumătatea evului mediu înainte, și către sfârșitul lui, adică pe vremea unde am ajuns cu povestirea evenimentelor, începe să se schimbe cumpănă puterilor. Importanța seniorilor și a papei scade tot mai jos, a *regilor și a poporului se ridică* tot mai sus, în oscilări destul de multe, nu e vorba, și îndoioase, la început, dar mereu în aceeași direcțiune.

Frideric II. — Niciodată n'a fost mai înverșunată lupta dintre papă și împărat, ca în timpul lui *Frideric II*.

Când s'a numit Frideric împărat, n'avea nici 20 de ani. Fusese lăsat de mic în îngrijirea vestitului Inocențiu III. Invățase cu drag și cu pricepere, în luminatele orașe ale Italiei, mai de toate: matematici, științe naturale, astronomie, limbi, chiar

și la chirurgie și la medicină se pricepea. Admiră mult pe învățătorii arabi și se pusese în legătură cu dâșii. Cultura asta întinsă l'a făcut mai târziu să devină un protector inteligent și fără preget al oamenilor de știință și de litere.

Ce a învățat el însă mai cu deosebire, și anume din exemplul vieții lui Inocențiu III, a fost cum trebuie să fie și să se poarte un cârmuitor de oameni, ca să ajungă tare și mare, și să isbutească ași realiză planurile sale de stăpânire. El a voit să urce regalitatea la importanța ce i se părea că merită să aibă după cum Inocențiu ridicase papalitatea. Curajos și hotărît diplomat și mlădios la nevoie, el a căutat prin toate mijloacele de cari dispunea inteligența și puterea lui, să reducă drepturile nobililor și ale bisericei și să dea regelui și legilor lui autoritatea supremă în stat.

Cât a trăit Inocențiu al III, fostul său epitrop, Frideric nu și-a prea arătat intențiile. Din contră, părea că n'are să iasă din cuvântul papei. Curând după moartea lui Inocențiu, însă, se arată ce eră să fie: vrăjmaș neîmpăcat al papalității.

Papa următor lui Inocențiu III, văzând pe Frideric că uită cele promise lui Inocențiu III, și căși petrece timpul când prin Germania, când mai ales prin Italia, ocupându-se tot cu afaceri menite a întări puterea regală, îi aduse aminte că fusese vorba să facă o *cruciată* la Ierusalim. Voiă să-l mai depărteze din Europa. Frideric amână însă mereu plecarea. Papa recurse atunci la mijloace energice: îl escomunică și resculă cetățile din nordul Italiei, cari formară și de rândul acesta o *ligă* în contra împăratului. Frederic știă să cedeze la timp. Plecă în Asia și isbuti fără greutate, și pe cale pașnică, să iea Ierusalimul.

Cruciata VI.—Frideric II, supunându-se dorinței papei, veni să ocupe Ierusalimul, în care intră fără luptă, cu voia sultanului din Egipt, și se încoronă singur ca împărat al Ierusalimului, în biserica Sfântului Mormânt.

Inamicii lui abiă îl văzură plecat, și începură uneltirile în toate părțile: și 'n regatul Neapolului, și 'n cetățile Italiei de nord, și chiar în Germania. Pretutindenii se plănuia răsturnarea

lui. A fost destul să se arate însă în Europa și toate răsvrătirile se potoliră. Chiar papa fu nevoit să se împace cu împăratul. Dar nu putea să țină mult pacea între două puteri cari voiau neconținut să se ridice una d'asupra alteia.

Inocențiu IV. — Mai ales după ce se urcă pe scaunul papal *Inocențiu IV* lupta se începù din nou cu toată furia. Dar împăratul luptă numai cu armele soldatului; papii mai aveau încă pe atunci la îndemână o armă, care lipsea cu totul puterii timporare: arma religioasă, credința și bigotismul lumii catolice. Când vedeà papa că n'o scoate la capăt cu forța materială în luptă dreaptă, numai decât ridică în contra împăratului blesteme și afurisenii, de se cutremura sufletul creștinului; îl *escomunică*. Astfel făcù și Inocențiu IV cu Frederic II. Ba încă nu se mulțumì să-l escomunicе el singur. Strânse un sinod întreg de episcopi (la Lyon, anul 1245); și acolo împăratul fu învinovățit de toate relele: că nu e creștin, că-i eretic, că-și bate joc de biserică, în sfârșit că nu-i demn să fie împărat. Și-l detronară, deslegând pe toți supușii lui Frideric de jurământul de credință, și amenințându-i cu afurisenie, dacă l-or mai ascultă și l-or mai socoti de rege și de împărat.

Lui Frideric nu-i prea păsă de blestemele papei și ale episcopilor. Dar știa că mulți se vor speria de ele, și că d'aci încolo cu greu se va mai putea bizui cu siguranță pe sprijinul supușilor. Când auzi de hotărîrea sinodului, zise să i se aducă coroanele și strigă hotărît: «Nici papa, nici sinoadele nu vor fi în stare să mi le smulgă, fără vărsare de sânge».

Atunci se încinse luptă desperată. În adevăr sângele curse șiroaie pretutindeni, și în Germania și în Italia, mai ales în sud. Dar răsvrătiri peste răsvrătiri, trădări peste trădări urmăreau pe Frideric din loc în loc și-l oboseau. Nu mai știa în cine să se mai încrează. Cei mai sinceri și devotați dinprejurul său, doi fii iubiți, care îl însoțeau și-l ajutau în războaie, căzură în mâinile vrăjmașilor. Descurajat, se retrase în Sicilia, unde murì (1250).

Moartea lui Frideric II aduse din nou slăbiciunea puterii regale în Germania. *Seniorii*, scăpați de sub mâna lui de

fier, răsuflară în libertate, și nu mai voră să recunoască nici un rege, timp de aproape *un sfert de secol* (1250—1273).

Timpul, cât rămase tronul Germaniei vacant, se numi *interregnum cel mare*.

Papii asemenea se crezură mântuiți de orice pericol. Ce e drept, în sudul Italiei, mai ales, scăpară de frica împăraților Germani. Regatul Neapolului și Siciliei, după moartea lui Frederic, trecu sub conducerea prinților din casa *d'Anjou* din Franța.

Ludovic cel Sfânt și cruciatele lui.—Ludovic cel Sfânt, regele Franței, din familia Capețienilor, știu să mărească, prin mijloace chibzuite și înțelepte, puterea regală. Eră foarte respectat de toată lumea pentru viața lui curată, virtuoasă; și eră foarte ascultat și de Francezi și de streini, din cauza adâncii lui iubiri de dreptate. El desfință *duelul*, sau judecata zisă a lui D-zeu, la care recurgeau de obicei oamenii în acel timp, și porunci ca neînțelegerile dintre oameni să fie aduse înaintea judecătorilor, și în cele din urmă chiar înaintea lui. Și, în adevăr, la judecata lui se supunea, cu încredere și fără murmur, oricine aveă o pricină, fie că se plângea, fie că eră pârât. Nu numai seniorii, dar chiar papa și episcopii nu îndrăsneau să cârtească împotriva hotărîrilor acestui om cu natură superioară și aleasă, pus de creștini chiar în rândul sfinților.

Mai prin învoeli, mai prin înrudiri, el a întins domeniile regatului peste posesiunile mai multor seniori, și a pregătit ridicarea puterii regale la treptata și deplina ei autoritate.

Cruciata VII și VIII.—Sfântul Ludovic făcù două încercări de a gonì pe Musulmani din locurile sfinte, amândouă nenorocite. El găsi cu cale a-i atacă în Egipt (1250) și coprînse orașul Damietta. Dar ce folos: că fù prins și trebui să plătească sume mari de bani spre a se răscumpără din mâinile inamicilor. Tot ce putù să facă mai bun, fu să mai întărească cetățile stăpânite încă de creștini în Asia; dar se legase să nu atace Ierusalimul.

Mai târziu, peste vreo 16 ani (1270), mai făcù o încercare— a *VIII cruciată*—și trecù în Africa, să ocupe Tunisul. Dar se încinse o molimă grozavă în armata lui și soldații cădeau pâlcuri-pâlcuri de ciumă, care luă viața și sfântului Ludovic.

Deaci încolo nu se mai porni nici o cruciată. Murise destulă lume, fără nici un folos. Ba într'un rând (pela 1212), nemai știind ce să facă spre a reuși, se gândiseră creștinii că pe semne unde sunt ei păcătoși înaintea lui D-zea, de accia nu isbutesc să ia cetatea sfântă, și porniră spre Ierusalim o *cruciată de copii*. Copii sunt nevinovați, cu cugetul curat, buni la D-zeu. Poate că or lua ei Ierusalimul, cu ajutorul Domnului. Și astfel plecară și periră pe drumuri mii de copii!

Urmările cruciatelor. — Cu ce s'a folosit lumea din aceste expediții, cari au ținut vreo două sute de ani (1096—1270)? Ierusalimul a rămas tot în mâinile Musulmanilor. In cele din urmă (pela 1290), creștinii pierdură și puținele cetăți ce mai stăpâneau în Asia, precum *Acra* și *Tripoli*.

Atâta mișcare de oameni nu putea să treacă, însă, fără să lase *urme în viața omenirii*. Schimbări însemnate s'au produs, din cauza cruciatelor, în societatea europeană.

Cine stăruise mai mult și mai cu foc să se pornească cruciate? *Papii*. Cine luaseră parte mai ales la înjghebară și săvârșirea lor? *Seniorii*. De accia, neisbânda cruciatelor s-a răsfrânt asupra acestor doi factori principali ai vieții sociale din evul mediu, asupra papilor și seniorilor, slăbindu-le treptat puterea.

Nobilii feudali, cari își cheltuiseră averile spre a înjgheba câte o cruciată, scăpătară; și, odată cu bogăția, perdură neapărat și influența lor de mai nainte.

Din contră, *regii* începuseră a câștiga din ce în ce mai multă autoritate.

Când plecau în cruciată, de cine eră să asculte mulțimea nobililor, dacă nu de rege? Când regele se află între ei, putea să fie altul căpetenia expediției? Acasă, în țară, ascultau n-ascultau de el; dar pe drum către Ierusalim, și pe pământul vrăjmașilor, în Asia, regele eră comandantul lor necontestat. Astfel se deprindeau seniorii a respecta și mai târziu glasul regilor.

A mai câștigat, din expedițiile cruciate și *poporul*. Oărășenii, negustorii, au făcut averi, înlesnind cruciaților cele trebuincioase pentru drum și traiu.

Apoi atâta mulțime de norod, străbătând țări cunoscute până atunci numai din nume, vedeă o lume nouă, observau obiceiuri, auziau limbi deosebite de ale lor, își înmulțiau cunoștințele, se deșteptau. Din amestecul, din ciocnirea și frecarea Răsăritului cu Apusul, din întâlnirea celor două lumi cu două civilizații diferite, se folosi spiritul omenesc, împlinindu-și unele lipsuri.

Europeii din Apus luară, dela civilizația bizantină și arabă, științele și artele acestora : matematicile, medicina, desaturile de figuri geometrice sau *arabescurile*; aduseră din orient plante necunoscute de ei până atunci : orezul, bumbacul, pepenele; învățară cum să facă unele lucruri trebuincioase, ca sticla, cum să prepare zahărul, și altele.

Comunele în Evul mediu. Industriile. Comerțul. Hansa.— Expedițiile cruciate au mai avut o urmare însemnată: desvoltarea orașelor noi. Cetățile vechi, de pe timpul Romanilor, dispăruseră aproape cu totul, distruse de vreme și mai ales de barbari. Nu rămăseseră decât sate. Pe ici, pe colo mai rămăsese câte o reședință episcopală.

Orașele noi apărură cu încetul în preajma castelelor seniorilor, cari le apărau, sau în preajma mănăstirilor. Ele crescură repede în timpul cruciatelor, îmbogățindu-se din trebuințele mulțimii cruciaților, cari cheltuiau bani mulți cu aprovizionarea de arme, de merinde, și de toate cele necesare la un drum lung și primejdios. Astfel comerțul și industriile grămădiră lume multă în orașe. Casele, mai toate de lemn, se înmulțiră și se îndesară în ulicioare înguste, nepavate, neluminate, murdare, gata să devină prada molimelor și focului, cum au și fost adesea.

Cu toate că orașele erau și ele, ca toată lumea în evul mediu, supuse regimului feudal, și atârnavă și ele de un senior, isbutiră totuși să capete unele libertăți și drepturi dela seniori, când cu bani, când cu sila, când de bună voia a acestora. Cele cari puteau, se înconjurau cu ziduri; acelea se numiau *burguri*, iar locuitorii lor *burghezi*. Drepturile obișnute dela

seniori, pentru mai multă siguranță că vor fi păzite, se cerea să fie date în scris; iar documentul acesta, cu pecetia soniorului, se numia *chartă*.

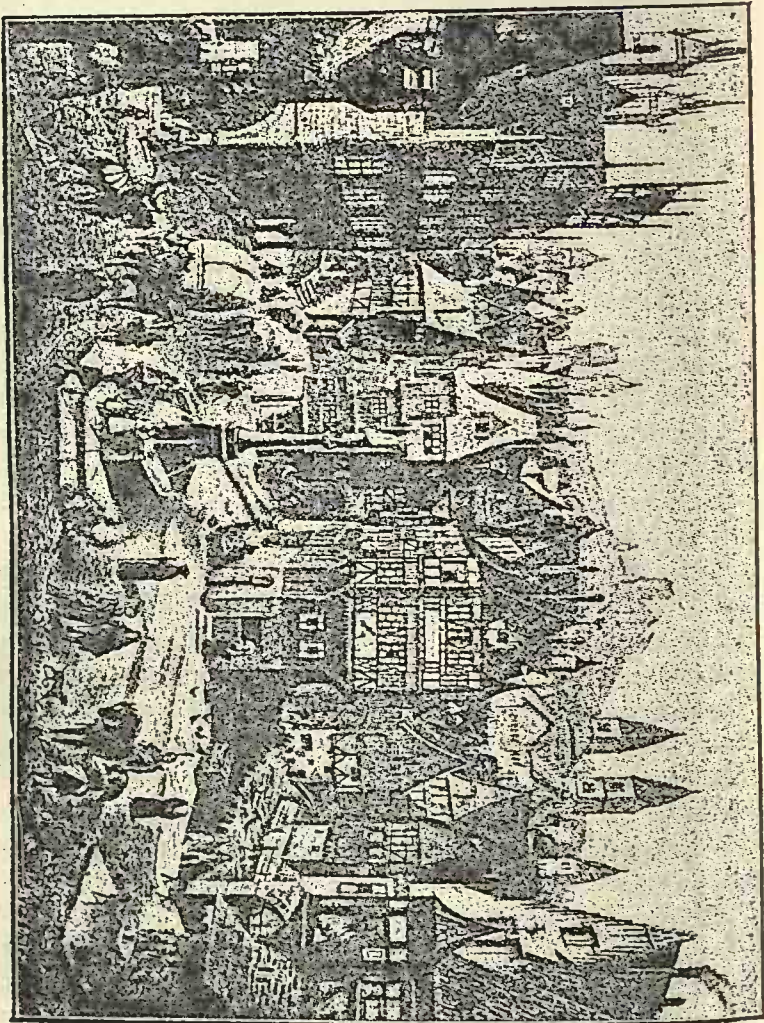

Fig. 25. Oraș german din secolul XV.

În unele părți, și anume mai întâiu în Italia și în sudul Franței, apoi și în celelalte țări din Europa, unele orașe de-

veniră cu totul libere și neatârinate, având dreptul să se cârmuiască și să se administreze singure, cum or găsi ele cu cale, ca niște adevărate republici. Aceste *comune* sau *municipalități* își alegeau un consiliu care lucra sub președinția unui *primar*, hotărând toate afacerile și interesele publice ale orașului. Își aveau armatele lor, puteau să declare războiu, or să încheie pace; aveau chiar supușii sau *vasalii* lor, ca niște seniori. Casa în care se adună consiliul comunal, primăria, eră adesea un palat mareș, monumental, întărit cu un turn înalt, ca un observatoriu, de unde se putea vedea departe, de jur împrejur, și se vestiau pericolele, trăgându-se un clopot mare.

Industria.—Mașinile și fabricile fiind necunoscute, lucrurile se făceau cu mâna, și fiecare oraș își avea meseriașii lui de toate felurile, organizați în *bresle* sau corporații, după specialități. Breslele își alegeau căpetenia lor și aveau reguli stricte, la cari se supuneau toți meseriașii breslei. Nu există meseriaș în afară de o breslă, dar nici nu putea intra în o corporație oricine voia să fie meseriaș, dacă nu-l găsea bresla destoinic. Trebuia să învețe mai întâiu bine meșteșugul și să fie pus la probă, lucrând întâiu ca ucenic, la un maestru, un timp hotărât de regulament, apoi devenia lucrător (calfă) și chiar maestru, după ce trecea un examen și dovedia că stăpânește bine meșteșugul. Ca maestru, putea să deschidă un atelier, să aibă ucenici și lucrători, pe cari îi ținea și îi întreținea în casa lui; așa că atelierelor erau mici, de patru cinci persoane. Și timpul de lucru, și felul, și cantitatea, erau hotărâte de breslă prin regulamente. Cum asfinția soarele, încetă lucrul. Nu se lucra la lumina artificială, ca să nu se lucreze prost. Și apoi le eră și frică de incendiile ce bântuiau orașele cu case de lemn.

Comerțul.—La început comerțul se făcea mai mult cu lucruri scumpe, aduse de Venețieni și Genovezi din Orient, precum mătăsării, blănuri, parfumuri și de ale băcăniei, ca piperul mai ales, care se consumă foarte mult pe atunci: chiar și în vin se punea. Aceste mărfuri aveau folosul că, sub o greutate și un volum mic, coprindeau o valoare mare, și negus-

torului îi venia mai ușor să le transporte și să le ducă din loc în loc.

Greutăți întâmpinau destule negustorii în Evul Mediu. Drumuri, căi de comunicație nu prea se găseau. Și care erau pline de primejdii. Nu numai hoții, dar chiar seniorii ieșiau înaintea negustorilor și-i jefuiau. Ca să fie mai siguri, negustorii își alegeau calea pe apă, pe mare, pe fluvii sau râuri, or porniau mai mulți deodată, înarmați, ca să se poată apăra de atacurile prădătorilor.

Dar până să ajungă la ținta călătoriei lor, câte griji trebuiau să aibă. Când trecea prin teritoriul unui senior, trebuiau să cumpere mai întâiu dreptul de a străbate acel ținut, fără să fie jefuit de oamenii seniorului — ceea ce nu era de fapt nici o garanție; trebuiau să plătească taxe de intrare și de ieșire, la tot pasul.

Hansele.— De nevoia de a înlătura greutățile și primejdiile comerțului, negustorii și orașele se întovărășiau, ca să se ajute reciproc.

Asociațiile acestea se numiau *hanse*. Una din acestea a ajuns puternică: se compunea din foarte multe orașe, avea armata și flota ei, și înfruntă toate piedicile puse comerțului, în locuri depărtate din nordul Europei, în Anglia și Rusia.

Tot din cauza greutăților comerțului, într'o epocă lipsită de mijloace de transport, s'au înjghebat târgurile sau *bâlciurile*, unde negustorii veniau la date fixe, din toate părțile, cu tot felul de mărfuri, pe cari le expuneau săptămâni întregi la vederea cumpărătorilor, veniți și ei din toate unghiurile țării sau din țări apropiate.

Ion-Fără-Țară înființase, prin *Charta magna camera lorzilor*; *Enric al III* fû nevoit să întemeieze, prin *Statutele dela Oxford* (date în 1259), *camera comunelor*.

În camera lorzilor nu putea să intre, afară de Episcopi decât frunțașii nobililor, într'un număr hotărît, și nu după alegere, ci cu drept de moștenire, din tată în fiu. Primul născut al unui *lord* din cameră avea dreptul să facă parte din camera lorzilor. Membrii din *camera comunelor*, pe care

o înființă, de nevoe, regele Enric III, se *alegeau* de către orașe, sau *comune*, și de către baronii mai mici. Regele fû silit a promite că numai cu învoirea acestei camere va mai hotări, de aci în colo, punerea de noi biruri.

Camera lorzilor împreună cu a comunelor alcătuesc *parlamentul englez*, care a fost imitat mai târziu de alte state din Europa.

După moartea lui *Carol Înțeleptul*, fû liniște între cele două state, aproape vre-o 35 de ani.

În Anglia, următorul lui *Eduard III* fû răsturnat din domnie de vărul său, *Enric de Lancaster* (1399—1413), a cărui familie cârmui apoi Anglia aproape un secol.

În Franța, *Carol VI* (1380 — 1422), următorul lui Carol Înțeleptul, se poate zice că nici n'a domnit mai deloc; la început a fost minor, apoi, când s-a făcut mare, a înnebunit.

În această tristă stare se află Franța, când se urcă pe tronul Angliei fiul lui Enric de Lancaster, anume *Enric al V-lea*, un om războinic și îndrăzneț. Acesta trecu în Franța supuse Normandia, bătù groaznic pe Francezi la satul *Azin-court* (în Ponthieu, 1415). Infrângerea fusese atât de zdrobitoare, încât zăpăci toate capetele în Franța. Enric, luând în căsătorie pe fiica lui Carol, făcù pe toată lumea să-l recunoască pe el de rege al Franței. Ba încă se încheie și un tractat scris (tractatul dela *Troyes*, 1420), prin care se hotără ca după Carol coroana Franței nu va trece la moștenitorul legitim al tronului, ci la Enric V al Angliei.

Pe temeiul acestui tractat nenorocit, copilul lui Enric V (adică Enric VI) fû proclamat de *rege și al Angliei și al Franței*. Numai Francezii dela sudul Loirei recunoscură pe fiul lui Carol VI, (pe Carol VII), de rege al Franței; pe când, la nord de Loire, numai orașul *Orléans* nu voise să deschidă porțile sale Englezilor și păstrase credință regelui adevărat al Francezilor. De aceea Englezii îl înconjurară, ca să-l supună și pe el.

În grea cumpănă se află acum soarta regatului francez. Și ce eră mai trist, descurajarea coprinsese așa de mult sufletul

armatelor lui Carol VII, încât nimeni nu îndrăzneă să meargă în contra Englezilor victorioși, spre a-i gonii din prejurul cetății *Orléans*. Și dacă ar fi căzut și acest oraș, totul eră perdut.

Fig. 26. Carol VII (1422—1461)

Se vede că națiunile au câte un geniu apărător care se arată în minute desperate, ca să le scape de peire.

Franța scăpă de astă dată prin o minune.

Jeanne D'arc. — In satul Domrémy, (din ducatul Bar, din Lorraine și Champagne), o țărăncuță de vre-o 18 ani, din familie săracă, dar cinstită și muncitoare; o fetiță cu chipul blând, cu sufletul delicat și peste măsură de simțitor, văzând rușinea ce cădea peste țara ei, văzând pe regele Franței în dureroasă strâmtoare, văzând nenorocirea umilitoare ce aștepta pe tot neamul său, se sculă, chemată de un glas tainic, și alergă să scape Franța din prăpastie și să gonească pe vrăjmași din țară. Și isbuti! Adevărată minune.

Acea țărăncuță se numia *Jeanne D'Arc*.

Ce nu poate omul, când voește ceva din tot sufletul lui; când își pune la mijloc flința lui întreagă, cu toate avânturile iubirii devotate, nesocotind durerea, desprețuind moartea, trăind numai pentru un ideal! Voința nestrămutată a acelei fetițe d'a 'și scăpă țara, a trezit și împuternicit curagiul în toate inimele, a dat suflet armatelor, a vârit grija și spaima în dușmani.

La început, mai nimeni nu voiă s'o asculte. Ea spuse hotărît, că e chemată să-și mântuie țara, și ceru să fie dusă înaintea regelui. Ofițerii și oamenii dela curte o crezură nebună, unii o luară în răs. Ea nu-și perdu cumpătul, și ceru cu stăruință blajină și hotărîtă s'o lase să vază pe rege.

Mai de curiozitate, mai de înduioșare, o lăsară. Regele,

care n'avea ce perde încercând curajul unei copile înflăcărate de patriotizm, îi dăte voie să meargă în contra Englezilor. Insoțită de o mică trupă de soldați și de câțiva căpitani distinși, cari începuseră a se minună de extraordinara ei fire, ba chiar credeau în puterea sufletului ei, *Jeanne d'Arc*, îmbrăcată și înarmată bărbătește, se îndreaptă către Orléans. Mergea

Franta în 1429, cu țările ocupate de Engleji, când a apărut Jeanne d'Arc.

călare voinicește pe un cal mare negru, și purtă un steag alb, împodobit cu chipul lui Christos și cu flori de crin.

Se dusesse vestea de viteaza fecioară în toată țara. Se așteptă dela ea minuni. Mulțimea credea că-i trimisă de D-zeu în ajutorul Franței. Englezii nu mai știau ce să crează. O frică neînțeleasă îi coprinsese. Presimțeau o nenorocire. Vedeau că e ceva ne mai văzut până atunci: o țară întreagă pusă în picioare de glasul unei fetițe de 18 ani. Asta

putea să fie numai fapta unei fermecătoare; și, în cvul mediu, lumea se temeă groaznic de fermecătoare. Se credea că ele, cu ajutorul necuratului, sunt în stare să aducă toate relele pe capul omului.

Când văzură Englezii pe *Jeanna d'Arc*, îmbrăcată în alb, călare pe marele ei cal negru, purtând steagul alb și înaintând spre cetate în capul unei mâini de oameni, se deteră în lături ca din fața unei vedenii de pe altă lume și o lăsară să intre neturburată în cetate. Cetățenii din Orléans o primiră ca pe o sfântă; îi sărutau hainele, se aruncau în genuchi la picioarele ei. *Jeanne d'Arc* îi îmbărbătă la luptă; și, după câteva zile de ciocniri biruitoare, gonî pe Englezi și despresură orașul.

Acum eroina triumfătoare mai voiă, înainte de a se întoarce acasă, să vază pe *Carol VII* uns ca rege al Franței, la *Reims*. Asta eră greu. Până la *Reims* trebuî să treci prin mai multe provincii ocupate de vrăjmași. Ea duse totuși după sine armata printre Englezi, cari fugeau când o zăreau, ca de-o vrăjitoare. *Carol* fû uns ca rege al Franței la *Reims*.

Atunci *Jeanne d'Arc* spuse că nu mai are ce face și că se duce acasă, să-și vază de oi. Dar acum regele n-o mai lăsă să plece, o oprî și o trimise în alt loc în contra Englezilor. Aci fû prinsă de vrăjmași, cari, după ce o supuseră la o judecată de popi, o condamnară să fie arsă de vie, ca o fermecătoare. La judecată, fû întrebată: «Ce crezi tu? Urăște D-zeu pe Englezi?» — «Nu știu dacă-i urăște or îi iubește, răspunse ea. Dar ce știu e că vor fi dați afară din Franța». Când auzî sentința de moarte și că va fi arsă de vie, exclamă: «Sărmanul meu trup nevinovat, cum ai să te faci cenușă? N-o să rabde D-zeu cruzimile voastre!» Suferî cu tărie arsura flăcărilor.

Omorîrea *Jeannei d'Arc* aprinse de mânie inimele Francezilor. Jertfa sufletului curat al «Fecioarei dela Orléans» umplû sufletele de durere și de jale, dar și de ură și de răzbunare în contra Englezilor.

Francezii, îndârjiți, nu mai conteniră lupta până nu învinsă pe vrăjmași și intrară în *Paris*. *Carol* știu să împace spiritele, iertă pe toți nobilii cei rătăciți, cari trecuseră la En-

glezi, și, rând pe rând, feudalii se întoarseră sub steagul adevăratului lor rege. Englezii, câți mai rămăseseră, fură nevoiți să părăsească Franța, renunțând pentru totdeauna la posesiunile lor din această țară. Nu păstrară decât *Calais*.

Franța sub Carol VII și Ludovic XI; și Anglia sub Enric VI și Enric VII.

Regii Franței: Carol VII, dar mai ales Ludovic XI sunt însemnați că au mărit puterea regală și au întemeiat statul modern Francez. La acest scop a folosit mult armata permanentă, înființată de Carol VII. După ce se sfârși războiul de o sută de ani cu Anglia, se începù faza de închegare și unificare a statului. Regele căută să-și întindă tot mai mult stăpânirea asupra seniorilor și asupra domeniilor lor. În loc de atâția capi și stăpâni mai mici, câți duci sau conți, adică feudali, tendința de organizare a țării cerea să fie un singur cap și stăpân mare peste toți, *regele*.

Ludovic XI.—Regele care a îndrăznit să dea cele mai tari lovituri drepturilor feudaliilor și să ridice treptat puterea regală, a fost *Ludovic XI*. Eră un om ambițios și prefăcut, lacom de putere și de bani, căutând a-și ajunge scopul prin ori-ce mijloace, prin lingușire și trădare, prin umilință și crimă, prin jertfe momentane și prin lungi planuri de răpire. În fața aceluiaș om se târă, când eră în nevoe, și, când îi venea bine, se ridică setos de sânge, ca un tigru. Nu te puteai bizui pe dânsul, decât dacă luptai și cât timp luptai pentru planurile lui. Mai toți câți s'au pus în calea lui, au căzut morți, unul câte unul. Fără milă și fără scrupul, având înainte numai ținta, trecea peste tot și peste toate, călcând lege, jurământ, promisiuni, legături de inimă. Nefiind puternic, ca să poată face pe față acestea, recurgea la viclenie și intrigi. Înipărechea și dezbină pe dușmani, după interesele momentului, ținându-i prin zavistie totdeauna în mâinile sale. Când luă vre-o măsură prea jignitoare și vedeă că se ridică toți în contra lui, nu se rușină să dea îndărăt, ba încă să cedeze și mai mult, ca să-i împace momentan și să poată să le ia totul pe altă cale.

Așă, încă dela început a voit să oprească pe seniori de a bate monetă cu chipul lor. Toți s'au revoltat și au format o ligă, numind-o *liga binelui public*. In capul celor răsculați, care se urcau la vre-o *cinci-sute*, erà ducele Burgundiei, *Carol Indrăznețul*, cel mai puternic dintre nobili. *Carol Indrăznețul* posedă a treia parte din Franța, plus Țările de jos. Nici nu voia să știe de regele Franței. Erà singur aproape ca un rege.

Fig. 27. *Filip cel Bun și Carol Temerarul sau Indrăznețul.*

Avea de gând să ocupe și Alsacia și Lorena și să înjghebe astfel un regat, care să despartă dela nord la sud, Franța de Germania.

Ludovic al XI înțelese numai decât unde stă pericolul. Dete seniorilor tot ce pretindeau, ca să-i liniștească, și făcu toate chipurile ca să înmulțească și să întărească pe nemulțumii și pe vrăjmașii ducelui de Burgundia, pe care-l încurcă într'un război cu Elvețienii, unde Carol Indrăznețul fù bătut și-și pierdù chiar viața.

Odată scăpat de căpetenia răsculaților, ca o fiară se îndreptă Ludovic în potriva celorlalți seniori, pe cari pusese ochii încă din timpul *ligei*; și, rând pe rând, pe unul îl închise, pe altul îl omorî, pe altul îl silî să cedeze domeniile și puterea. Maria de Burgundia, fiica ducelui Carol Temerarul, văzând că Ludovic îi răpește posesiunile din Franța, de ciudă refuză propunerea de căsătorie cu fiul regelui Franței și luă de bărbat pe Maximilian din Austria, aducându-i ca zestre Țările de jos.

Până la sfertul întâi al secolului următor (1525) nu se mai află nici un senior independent. Toată Franța ascultă de un singur stăpân, de rege. Cel care s'a bucurat întâi de această putere a fost *Francisc I.*

Anglia, aproape o jumătate de secol, începând curând după terminarea războiului de o sută de ani cu Franța, a fost frământată de luptele sângeroase a două case, cea de York și cea de Lancaster, care își disputau coroana. Casa de York se mai numia «roza albă», cea de Lancaster «roza roșie»; așa că războiul dintre ele e cunoscut sub numele de *Războiul celor două roze.* (1455-1485)

Casa domnitoare, la sfârșitul războiului cu Franța, era Lancaster. Regele de atunci, *Enric VI*, fiind un imbecil, iar regina o franceză (Margherita d'Anjou), deci bănuită că nu ține cu țara, n'a fost greu ducelui de York, care avea drepturi vechi la tron, să găsească aliați. Luptele acestea interne dintre Englezi seamănau cu cele ce se făceau, cam în acelaș timp, la noi pentru domnie. După cum la noi pretendenții își înarmau partizanii și chemau chiar pe străini în ajutor, tot așa și în Anglia. Când reușia, pentru un moment, casa de York să ocupe tronul, cea de Lancaster revenea cu puteri din Scoția or din Franța, și o răsturnă. Acelaș lucru făcea la rândul său casa de York. Izbânda decisivă fû, în cele din urmă, de partea lui *Enric Tudor*, din familia Lancaster, care, cu ajutor din Franța (Bretagne) răpuse pe adversari și luă coroana (1485). Ca să asigure pacea îmbunând și pe învinși, *Enric VII* se căsătorî cu moștenitoarea casei de York, și întemeiă astfel

dinastia Tudorilor, care domni în Anglia aproape o sută două zeci de ani, până la 1603. El reduse drepturile seniorilor, călcând peste cele stabilite în *chartele* vechi, precum și puterea parlamentului.

Germania sub Rudolf de Habsburg și Carol IV. Sigismund.

În *Germania* se sfârși *interregnul cel mare* prin alegerea lui *Rudolf*, din familia de *Habsburg*, ca împărat (1273). Chiar nobilii înțeleseseră, în timpul acesta, că, fără o căpetenie mai mare peste ei toți, nu merge.

În anarhia *interregnului* se înmulțiseră bandele de hoți, încât nimeni nu mai eră sigur de nimic. Chiar nobilii se apucaseră de această meserie rușinoasă. Mai ales din Alsacia și din Pădurea Neagră, se coborau baronii din castelele lor și se năpustiau, ca niște pasări de pradă, asupra trecătorilor.

Pe mare, ca și pe uscat, acelaș jaf și nesiguranță. Orice relații și orice negoț s'ar fi stins, dacă nu s'ar fi unit seniorii între ei și orașele comerciale între ele, să formeze o ligă de apărare.

O ligă vestită a orașelor comerciale este *Hansa teutonică*, în care intrau, în cele din urmă (în veacul 15-lea), vre-o 80 cetăți. (Cele mai principale sunt *Lubeck*, *Colonia*, *Brunswick* și *Dantzic*). Tot nordul Europei, dela Londra până la Novgorod, făcea comerț prin această *Hansă*, sigură de protecția ligei.

Rudolf de Habsburg. — Trebuia totuși o cărmuire generală, care să n'aibă altă grijă decât paza liniștei și a ordinii în țară, și să asigure viața, averea și libertatea cetățenilor. De aceea nobilii, în cele din urmă, au ales de împărat pe Rudolf.

Acesta a stârpit bandele de hoți, formate câte odată chiar de seniori. Ca să pună capăt luptelor nesfârșite și nefolositoare cu Italia, renunță la pretențiile predecesorilor săi. Dar, în schimb, își îndreptă ochii în altă parte, spre *Boemia*, dela

care răpi provinciile *Austria*, *Carniolia* și *Stiria*. Aceste provincii le dăruî fiului său *Albert*. De atunci se întemeie *casa de Austria* (1282), ramură din familia de Habsburg, care înfință cu timpul statul *Austriei*.

Când văzură seniorii că familia de Habsburg se întărește așa de mult, nu mai voră, la moartea lui Rudolf, să aleagă de împărat pe fiul acestuia. Casa de Habsburg nu reuși să-și întinză însă stăpânirea asupra *Boemiei* și asupra *Elveției*, cum ar fi dorit. *Elveția* mai ales, își apără independența vitejește. Eroul luptelor ei pentru neatărnare este *Wilhelm Tell*.

Se zice că tiranul (Gessler), care fusese trimis de Albert să cârmuiască trei cantoane din prejurul lacului Lucerna, voind să-și bată joc de locuitori și să-i încerce totodată cât sunt de supuși, atârnase o șapcă într'o prăjină și dăduse ordin ca, toți cât or trece pe dinaintea ei, s'o salute. Păstorul *Wilhem Tell* nu voi să se supună la așa batjocură. Cărmuitorul îi porunci atunci, spre pedeapsă, să tragă cu săgeata într'un măr așezat chiar pe capul lui fiu-său.

Tell, vestit vânător, trase și nemeri numai mărul; dar se băgă de de seamă că el mai ținea ascunsă o săgeată. Cu asta eră hotărit *Tell* să tragă chiar în cărmuitor, în cazul când și-ar fi ucis copilul. Descoperindu-i-se gândul, *Tell* fû arestat; dar scăpă din închisoare, ucise pe tiranul guvernator și revoltă țara în contra Nemților.

Cei mai însemnați din această casă sunt *Carol IV* și *Sigismund*.

Carol IV (1347—1378) s'a îngrijit mai d'aproape de soarta și propășirea Boemiei, unde înfință universitatea din Praga, a redus la șapte numărul celor care aveau dreptul să aleagă pe împăratul (1356). Dispoziția aceasta poartă numele de *bula de aur* fiindcă actul, în care eră scrisă, aveă o pecetie păstrată în o cutie mică de aur. Dintre cei șapte electori, trei erau clerici. *Bula de aur* da prinților electori dreptul de a fi regi în țările lor, și organiza Germania, făcând din ea o confederație, care recunoștea suzeranitatea împăratului.

Sigismund, fiul lui *Carol IV*, eră și rege al Ungariei. Impreună cu Mircea cel Mare, domnul Românilor, se bătù cu Turcii la Nicopole; el încredință, pentru paza Germaniei, lui Frideric de *Hohenzollern* marca Brandenburgului, din care

a crescut apoi regatul Prusiei. Sub el au fost lupte sângeroase în Boemia, provocate de moartea lui *Ion Huss*, reformator religios.

BISERICA ȘI PAPALITATEA.

Papii la Avignon. Wiclef și Huss. Conciliile dela Constanța și Florența.

Mare rău făcuse bisericii catolice. Filip IV cel Frumos, când a silit pe papa (Clement V) să se mute dela Roma la Avignon.

Cât timp a fost scaunul papal în acest oraș francez, corupția și degradarea s'a încuibat și s'a întins în clerul catolic. Orașul Avignon se bucură de-o proastă reputație, în ce privește curățenia moravurilor. Eră poreclit *Babilonul Apusului*.

Șederea papilor într'ansul s'a comparat cu *sclavia babilonică*, și pentrucă a durat cât acea sclavie: *șapte-zeci de ani!* Destrăbălarea a avut timp să pătrună adânc în viața oamenilor bisericii, dela cel mai de jos până la Papa.

În fine un papă se hotărî să se întoarcă la Roma, mai ales spre a potoli, prin prezența sa, turburările poporului și a-și întări din nou autoritatea din vechiul stat papal. Dar la moartea lui se produse în viața papalității o nenorocire, din care se putea vedeă cât eră de putredă. Se aleseră doi papi, unul la Roma de cardinalii italieni; altul la Avignon de cardinalii francezi. Și eră întristător și rușinos să fi văzut cum se tratau cei doi papi între ei, cum se batjocoriau și se afuriseau, făcându-se unul pe altul eretic și șarlatan.

Despărțirea papalității în două, se numi *marea schizmă*.

D'ar n'are aface această schizmă a bisericii *catolice* cu adevărat *marea schizmă* a bisericii *crestine*, când s'a desfăcut biserica în *ortodoxă* și *catolică*. Cel puțin aceasta din urmă porneă dela neînțelegeri asupra unui articol de credință. Motivul eră mult mai înalt. Acum, pricina schizmei erau numai ambiții și răutăți personale.

Când se văzù în lumea catolică monstruoșitatea că biserica avcă două capete în loc de unul, se adună un sinod (la Pisa)

unde se hotărî că nici unul din cei doi papi nu e demn să reprezinte pe S-tul Petre,—și se alese altul. Dar cei doi papi nici nu voiau să știe de hotăririle sinodului; așa că biserica aveă acum trei papi, trei capete în loc de unul. Când auzi Spania că și Franța și Italia și-a ales câte un papă al ei, voi numai decât să-și aleagă și ea unul, pentru ea.

Wiclef și Ion Huss. — Ar fi fost și de mirare, dacă în halul în care ajunsese papalitatea și biserica, ar mai fi avut credincioșii vr'un respect, și v-o teamă de ele. Ce eră mai rău, eră că, din cauza asta, scădeă și credința. Oamenii cumînți, cu frica lui D-zeu; cu dragoste pentru legea lui Christos și îngrijorați de soarta morală a omenirii s'au gândit să reformeze biserica. Ce e putred, să se lepede; și să se deă o viață nouă ideilor, cari merită să trăiască. După cum o floare, gata să se ofilească, o ridici din pământul învechit și o muți într'altul mai proaspăt, ca să se învioneze, tot așa voiau unele spirite gânditoare să ieă cârmuirea credinței din mâinele papalității decăzute și ale clerului bogat și stricat, ca să nu piară și credința odată cu papalitatea.

Cel dintâi care a îndrăznit să ceară și să încerce această reformă, a fost *J. Wiclef* în Anglia (în a doua jumătate a secolului 14-lea). Nu ne trebuie papă, ziceă el, nici atâția episcopi, nici atâta teatru în biserică. Se poate ruga omul lui D-zeu și fără toată această paradă, ba încă mai bine și mai liniștit. Afară de asta, de ce să se închine catolicul în o limbă pe care n-o vorbește și n'o înțelege? De ce în limbă latină? Să se roage fiecare în limba lui maternă.

Ideile lui *Wiclef* le-a împărtășit și *Ion Huss*, profesor în *Praga*. Când susțineă *Ion Huss* aceste idei, — când tună în contra destrăbălării clerului înalt, când cereă să ia statul averile episcopilor și biserica să revină la simplitatea primitivă a cultului creștin, iar rugăciunile să se facă în limba vie a poporului,—vorbiă cu atâta căldură, încât mișcă și convingeă pe toți, mai ales pe tinerimea care ascultă învățăturile lui. În curând tot poporul *Boemiei* se înflăcă ră de curajul sufletesc al profesorului din *Praga* și începù a vedeă în el

nu numai un reformator al bisericeii, dar un erou național, care îl va mântui și de stăpânirea streină a Germanilor.

Sinodul dela Constanța. — Episcopii se alarmară de ideile lui Huss. Când împăratul *Sigismund* convocă un sinod la *Constanța* (1414), ca să facă a încetă schizma cu toate mizeriile ei, episcopii primiră bucuros să se adune la sfat. Vedea și ei că pericolul eră prea mare. Sinodul se ocupă mai întâi cu schizma. Depuse pe cei trei papi, și alese pe *Martin V*, un om bine văzut pentru viața lui onestă. Din fericire tot clerul se unì cu această dispoziție, chiar papii depuși. Toți voiau să înceteze dezbinarea, care-i adusesse lângă prăpastie. Nenorocita schizmă încetă, în fine; cel puțin deocamdată.

Dar papii își pierduseră autoritatea. Ce să facă sinodul, ca să păstreze puterea bisericeii? Hotări ca cea mai înaltă autoritate bisericească sunt de acum înainte *sinoadele*, că *sinoadele sunt mai presus de papa*; eă ele țin puterea imediat dela *Isus Christos*; și că oricine ar îndrăsnì să se opună voinței sinoadelor, fie acela chiar papa, va fi pedepsit.

Atunci se chiamă la judecată ereticul *Ion Huss*, ca să-și deă seama de propaganda lui în contra clerului și cultului catolic. Împăratul *Sigismund* asigură pe învațatul și inimosul profesor că nu i se va întâmplă nici un rău. Huss venì înaintea sinodului. Dar, episcopii, furioși, cum îl văzură, tăbărâră pe el cu tot felul de vorbe aspre și de acuzări; abiă îi deteră de parigorie puțin timp să vorbească, să-și susțină ideile, să se apere, să demonstreze că e bine a se lăsa omului libertatea de cercetare și dreptul de a crede după convingerea lui. Fù osândit numai deăct să fie ars de viu. Împăratul, care promisese că n'are să i se întâmple nici un rău, stă acum și se uită cum popii aruncau mai întâiu în foc cărțile lui *Ion Huss*, și apoi pe însuși mintosul și curagiosul lor autor, pe însuși iubitul profesor al Boemiei. *Ion Huss* fù ars de viu. Cenușa lui fù aruncată în apele Rinului, ca să n'o mai găsească fanaticii lui admiratori (1415).

Omorârea lui *Ion Huss* revoltă întreaga Boemie. Poporul căzù într'o furie îngrozitoare. O vijelie de blesteme și de ură

se ridică din pieptul lui lovit în tot ce aveà mai scump: patrie și credință. Patria erà sub jugul Germanilor; credința erà apăsată de Sinod prin arderea lui Huss. Desperați, Boemii *Husiți*, adică partizani a lui *Huss*, se năpustiră și pustiiră tot ce întâlneau în cale. Împăratul fù nevoit să trimită în contra lor armata. Dar focul se încinse temeinic. Câte armate imperiale veniau, pe toate le mistuia revoluția bohemă. Războiul cu *Husiții* tinu vre-o 11 ani. Nu mai știà nimeni cum să-i astâmpere. Ajunseră cu devastările lor răzbuñtoare până la Baltica. Pretutindeni erau biruitoare armatele boheme, comandate mai ales de *Ion Zisca*.

Sigismund, ca să liniștească lucrurile, făcù pace cu răsculații și biserica fù nevoită în cele din urmă să le acorde cereerile de reformă pentru biserica lor. Jertfa lui Huss aduse victoria Boemiei, după cum a *Jeanei d'Arc* adusesese pe a Franței.

Conciliul dela Florența. — Neînțelegerile în biserică nu se isprăviseră. Pentru încetarea lor, s'a mai adunat un conciliu și la Florența. Acolo s'a discutat chiar chestia unirii bisericeii de Apus cu cea de Răsărit. Au luat parte la acest sinod și clerul înalt din părțile noastre, din Răsărit. Dar nu s'a ajuns la nici o înțelegere.

I t a l i a.

Italia nu ajunsese încă să fie un singur stat, cu o singură voință și cârmă. Erà compusă din mai multe state mici, cu interese deosebite, și deci adesea ori dezbinatè, în ceartă și chiar în luptă unele cu altele.

Mai principale dintre ele erau: republicele *Veneția* și *Florența*, statul papal, ducatul de *Milan* și regatul de *Neapole*.

Genua și mai ales *Veneția*, din cauza posesiunilor lor din *Archipelag* și din *Grecia*, erau acum amenințate de *Turci*, cari intraseră în *Europa* și ocupaseră *Constantinopolul*.

Veneția, care căpătase dela împăratul Răsăritului dreptul de a se cârmui singură, de un *Doge* (duce), se îmbogățise

cu negoțul în timpul Cruciadelor, și acum eră republică liberă, stăpână pe Adriatica, în care aveă mii de corăbii. Fiind în concurență cu Genova, alt oraș comercial, avusese războiu cu dânsa și a învins-o. În fața primejdiei Turcilor, ar fi avut nevoie de ajutor; însă prin purtarea ei de precupeață egoistă, întăritase împotriva ei multe chiar din statele Italiei. Nimeni

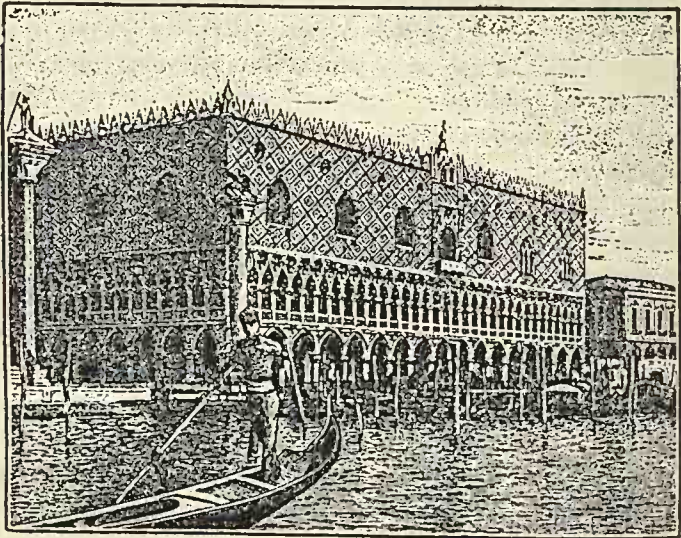

Fig. 28. Palatul Dogilor din Veneția.

nu s'ar fi gândit să sară ca să-i apere negoțul și bogățiile ei. Și dânsa nu știă să se bată; îi veneă mai lesne a mână corăbiile de comerț decât cele de războiu, de care aveă altfel destule; cetățenii ei se pricepeau minunat la negoț, dar erau proști soldați. Guvernatorul republicei, anume *dogele*, consiliul de zece și cei trei inchișitori de stat, se ocupau mai mult cu afaceri mărunte interne, cu pasiuni politice personale, cu persecuții, spionajuri.

Genova, rivala Veneției, eră și dânsa o republică bogată și puternică. Făcea comerț și în Marea Neagră, până la noi. În luptele cu Veneția, cu ale cărei corăbii se întâlneă pre-

tutindeni, a fost și biruitoare, dar în cele din urmă a căzut învinsă. Neînțelegerile interne dintre partidele politice a făcut-o să-și piardă neatârnairea. Ducatul Milanului a supus-o.

Statul papal eră în decădere. *Papa* nu mai aveà autoritatea de mai înainte. Glasul locțiitorului lui Christ pe pământ și sfântului Petru nu mai răsună, ca altă dată, în inimele creștinilor, ocupați acum cu alte afaceri mai lumești și mai urgente.

Loviturile primite de papalitate din partea regilor și a împăraților și căderea treptată a prestigiului ei, s'au văzut.

S'a mai întâmplat apoi să ocupe scaunul papal și câți-va Papi din familia Borgia, vestită prin corupțiunea și vițiile ei fără margini. Dânșii nu se mai gândeau la nimic mai înalt, ci se interesau de afacerile familiei și de sporirea averii și a puterii lor timporare, precum și de satisfacerea gusturilor și poftelor lor stricate.

Nici regatul *Neapoli* nu se află în o stare mai bună. Eră cârmuit de un rege lipsit de înțelepciune și de dragoste pentru țara lui (Ferdinand 1.), care, prin purtarea lui nechibzuită și crudă, revoltase în contră-i lumea, căci nu se îngrijeà decât de comorile lui și de afacerile comerciale ale lui personale; căută să se îmbogățescă repede și cu orice preț, și lăsà pe Turci și chiar pe Venețieni să se întindă în posesiunile regatului său.

Milanul și *Florența*, ocupate cu alte interese și mișcări interne, aveau să se teamă încă mai puțin de Turci decât celelalte state.

Milanul își căpătase libertatea dela împăratul German și devenise ducat. Dar, din cauza tulburărilor interne, atrase asupra Italiei o invaziune streină. Unul dintre căpeteniile lui (Ludovic Sforza) a chemat pe francezi în ajutor în contra vecinilor, de cari se credeà amenințat.

Florența «cea frumoasă» ajunsese cea dintâi la o perioadă de înflorire a literaturii și artelor.

Pe dânsa nu aveà s'o miște în potriva Turcilor, nici interesul material, ca pe alte state din Italia, precum Veneția, Neapole, Genua; nici cel intelectual, religios, care ar fi trebuit să se găsească în prima linie

la papă. Idealul ei cultural era de o altă natură. Acolo începea să încolțască un ideal nou, care treptat va crește și se va întinde în toată Europa.

Florența, deși republică, era condusă în realitate de puternica influență a casei *de Medicis*. Cosimo de Medicis, numit de cetățeni *Părintele Patriei*, și fiul său Laurent de Medicis, numit *Părintele Muzelor și Magnificul*, deși simpli cetățeni, au știut să lucreze cu atâta devotament și dezinteresare pentru țara lor, încurajând industria, comerțul, dar mai ales literile și artele, în cât au meritat să poarte glorioasele titluri date de contemporani.

Recunoștința Florentinilor arată cât de mult erau dâniși porniți către plăcerile înalte și pașnice ale artei și literaturii. Florența era un teren intelectual foarte favorabil pentru dezvoltarea talentelor literare și artistice. În întreaga Italie suflă atunci un spirit nou de cercetare a adevărului, de căutare a frumosului (*Renașterea*). Nicăeri însă atât ca în Florența.

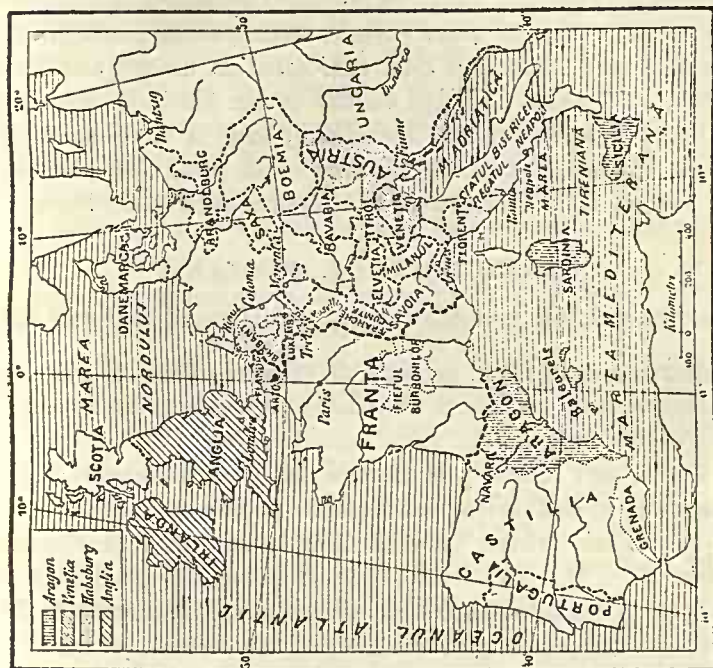
Spania și Portugalia.

În peninsula Pirineilor, care fusese ocupată de Arabi, se înjghebară, până în secolul al XII, trei regate creștine: *Castilia*, *Aragonul* și *Portugalia*, cari luptară în contra Arabilor sau Maurilor. Aceștia, cum erau desbinați între ei, ar fi fost poate mai de mult goniți din peninsulă, dacă nu ar fi fost în acelaș timp ajutați de Maurii din Africa. Într'o bătălie vestită la Tolosa în 1212, armata creștină, comandată de regele Castiliei (Alfons VIII), sfărâmă cumplit puterea Arabilor. Totuși aceștia tot mai rămaseră în Spania aproape 300 ani, până se uniră cele două regate al Castiliei și Aragonului într'unul singur, alcătuind un regat mai mare și puternic, al Spaniei.

Ferdinand și Izabela.—Ferdinand regele Aragonului, căsătorindu-se cu Izabela, moștenitoarea regelui Castiliei, aceste două regate se uniră și putură să ducă război mai cu izbândă împotriva Arabilor. Și Ferdinand, zis Catolicul, și Izabela erau suflete hotărâte. Timp de zece ani se luptară continuu, luând

din mâna Maurilor pe rând, cetate după cetate. Una singură, *Grenada*, rezistă mai mult decât toate: eră și cea din urmă. Când căzu Grenada, la 1492, puterea Maurilor fû de tot răpusă și Spania deveni stăpână pe toată țara, care fusese aproape 800 de ani în mâinile Arabilor.

După alungarea Maurilor, Ferdinand și Izabela începură

Europa apusă, la sfârșitul sec XV.

munca pentru organizarea și unificarea regatului în năuntrul lui. Ținta lor eră să curețe țara de străinii ce mai rămăseseră, de necredincioși și de seniorii rebeli, cari nu ascultau orbește de voința lor. Străinii erau Evreii și Maurii. Evreilor la cerură să se boteze or să părăsească țara. Mai toți plecară în lume (Ovreeii spanioli). Pe Mauri îi măcelări fără milă. In contra necredincioșilor, bănuți de necredință sau de erezie, or numai

de lipsă de respect pentru biserică, institui *Inchiziția*, putere îngrozitoare, care urmărea sistematic pe cei învinuiți, le luă averile, îi supunea la chinuri înfiorătoare, îi omoră, arzându-i de vii. În curând nu mai rămăsese picior de necredincios, de Evrei, sau de Maur pe pământul Spaniei. După cum *sfântul oficiu* al inchiziției eră îndreptat în contra necredincioșilor, Ferdinand îndreptă garda sa, *sfânta Hermandadă* în contra seniorilor, cărora în scurt timp le dărâamă cetățile întărite, sub pretext de a-i împedica dela războiul civil. Liniștit astfel înăuntru, Ferdinand Catolicul cârmui ca un adevărat despot.

Intreprinderea cea mai însemnată, însă, în afară de regat, a fost înlesnirea dată lui *Columb*, ca să poată face călătoria pe Ocean, spre a descoperi pela apus drumul către India.

PRINCIPATELE ROMANE

Mircea cel Mare și Alexandru cel Bun, și urmașii lor.

Mircea cel Mare, nepotul lui Vladislav Basarab, a ridicat, în luptele sale, cu Turcii, renumele Țării Românești la o strălucire uimitoare pentru toată lumea creștină.

Turcii, cari intraseră în Europa, înaintau triumfători în peninsula Balcanică, învingând armatele popoarelor creștine unite în contra lor. Mircea luă și el parte la una din aceste bătălii, alături cu Ungurii, conduși de *Sigismund*, și alături cu Bulgarii și Sârbii. Armata creștinilor aliați fû zdrobită la *Cosova* (în câmpia Merlei, din Serbia), de sultanul Amurat, și ultima nădejde a popoarelor creștine din Răsărit eră stinsă. Spaima intrase în toată Europa. Turcii își întinseseră stăpânirea până la Dunăre și în capul lor venise acum sultanul *Bajazet Fulgerul* («Ilderim»).

Ochii tuturilor erau acum ațintiți asupra Voevodului Munteniei. Va ști el să se apere, ca să nu lase pe Turci să treacă mai departe? Izbânda lui eră așteptată cu nerăbdare, înfrângerea lui cu neliniște și teamă. Soarta adusese în grele timpuri pe Mircea, și-i încredinșase în mâinile lui cumpăna viitorului.

Bajazed trimise armata în Muntenia, s-o bată și s-o cuprindă.

Mircea, nu numai că o gonî, dar, trecând Dunărea, supuse el acum ținuturile până la Adrianopole, capitala Turcilor; astfel că ajunsese, după cum se întitulă singur: *domn al ambelor țăr-muri ale Dunărei până la Marea Neagră, al Dobrogei și al cetății Silistra, al Tuturor țărilor și orașelor până la Adrianopole și al Almașului și Făgărașului.*

În curând dete Mircea o dovadă și mai convingătoare că speranțele, puse într'însul de atâta lume, erau întemeiate. Baiazed plecă însuși cu armata în contra lui, trecu Dunărea pela Severin, intră în Oltenia și pătrunse până la Craiova. Acolo, în niște locuri băltoase, numite din cauza asta *Rovine*, îl întâmpină Mircea. Ingrozitoare fû lupta ce se dete aci! «Așa de se vărsă sânge mult, spune cronicarul *Mihail Moxa*, cât erau văile crunte!» Mircea învinse, Baiazet fugi rușinat peste Dunăre (1394). (1).

Creștinii prinseră curaj. Se organiză de astă dată o adevărată cruciată în contra Turcilor. Regele Ungurilor, Sigismund, se puse în capul ei. Veniră și din Germania și din Franța mulți cavaleri vestiți, cu oastea lor.

Mircea, comandând armata Munteniei și a Moldovei, merse de se unî cu aliații la *Nicopoli*, lângă Balcani. Cunoscând mai bine decât toți felul de războire al Turcilor, el propuse un plan de luptă și ceru să înceapă întâiu el bătaia. Francezii, nerăbdători, ambițioși și iuți, declarară că, dacă nu-i lasă pe ei întâiu, se retrag cu totul dela războiu. Pripa Francezilor de a începe lupta, chiar mai înainte d'a se da semnalul, făcu să se piardă bătaia. (1396). Francezii fură măcelăriți, Ungurii fugiră; iar Mircea, știind obiceiul Turcilor d'a se năpusti asupra Țării Românești îndată după vre-o victorie mare, ca cea dela Adrianopole, se retrase cu armata, ca să-și apere mai bine țara, decât să se bată singur cu Turcii pe pământ strein.

Infrângerea dela *Nicopoli* aduse spaima și descurajarea în sufletul creștinilor. Rămăsese iar Mircea singur: «stâlp al lumii

(1) Să se citească aci partea din *Satira III* a lui *Eminescu*, relativă la întâlnirea lui Mircea cu Baiazed și la descrierea luptei dela *Rovine*.

apusane! El prevăzuse bine că Turcii îi vor atacă în curând țara. După doi ani de repaus și de întărire, *Baiazed* trece Dunărea pela Călărași, în fruntea unei armate uriașe. A fost scris, pe semne, ca Românii să nu piarză decât bătăliile cari le dedeau împreună cu alții în contra Turcilor. De câte ori s'au bătut, până acum, singuri, fără ajutorul nimănu, mai tot-d'auna au învins. Așa se întâmplă și de astă dată. La un alt *Rovine* de pe Ialomița, Mircea bate de stinge pe *Baiazed*, și-l gonește peste Dunăre, luând din nou în stăpânire Dobrogea și orașele de pe celalt mal al Dunării.

După moartea lui *Baiazed*, Mircea dăte ajutor prietenului său *Musa*, unul din pretendenți, ca să se facă sultan. Mai pusese Mircea și în Moldova un domn, pe *Alexandru*, care e cunoscut sub numele de *cel Bun*. Dar nu eră de comparat folosul de a aveà un domn devotat pe tronul Moldovei cu acela de a aveà un *sultan* devotat pe tronul Turciei.

Tractatul lui Mircea cu Mahomed. — Viteazul Voevod al Munteniei, bătrân, obosit de atâtea lupte și îngrijat de ziua de mâine; neștiind pe ce fel de mâini are să vină cârma țării, după dânsul, s'a gândit să asigure, cum o putea mai bine, pacea cu Turcii, încheind cu dânsii *un tractat*.

De aceea, trimise soli la Mahomed să-i spună, că se învoește să-i dea pe an o sumă de bani, cu condiție: ca țara românească să se cârmuiască, și d-acî înainte, de legile ei și de Domnul ei pământean și creștin, ales de mitropolitul și de boierii țării; ca numai Domnul țării să fie stăpân pe viața și pe soarta supușilor săi; ca drepturile Domnului de a încheia legături de orice fel cu vecinii și de a purta războiu cu dânsii să rămie neatînse; ca Turcii să nu se așeze în țara românească și să n'aibă voe a-și face în ea gemii.

Mahomed primi toate aceste condițiuni.

Politica lui Mircea cu statele vecine. — Din spre partea puterii turcești, Mircea asigură astfel liniștea țării, de nevoe, prin o sumă de bani. Cu alți vecini întrebuiță mijloace diplomatice, spre a-și atinge acelaș scop.

Vecinii, dela cari aveà dreptul să aștepte că vor mai căută,

când cu gândul nu gândești, să tulbure pe Români, erau Ungurii. Mircea sta, nu e vorbă, în bune relații cu *Sigismund*, regele Ungariei; și Sigismund n'a prea îndrăznit să privească de sus, ca suzeran, pe un Mircea. Dar prevăzătorul Domn al țării românești era un om politic de seamă, și deci înțelegea natura oamenilor politici. Știa că numai nevoia făcea pe Sigismund să i se arate prieten. Lucrurile omenești sunt însă schimbătoare, nevoile trec, vin altele în loc, de altă natură. Ca să fie mai sigur, pentru orice întâmplare, Mircea trimise în Polonia soli, ca să încheie cu dânsa o învoială de ajutor reciproc în contra Ungurilor. La astă învoială se unii și Moldova.

Toate aceste trei țări aveau cuvânt să stea mereu gata de apărare în contra Ungurilor. Muntenia și Moldova știau vechile pretenții neîntemeiate ale Ungariei la supremație asupra lor. Polonia avea, de curând, asemenea o cauză de îngrijorare despre Ungaria. Cauza era următoarea: După stingerea dinastiei *Piastilor*, se dedese coroana Poloniei lui *Ludovic*, regele Ungariei. După moartea lui Ludovic, însă, Polonezii nu mai primiră să fie cărmuiți de *Sigismund*, următorul lui Ludovic, fiindcă *Sigismund de Luxemburg* era german, și ei se temeau de influența Germanilor. De aceea aleseră de rege pe *Vladislav Iagelon*, ducele Lituaniei (1386). Sigismund, regele Ungariei, credea însă că are drept și la coroana Poloniei, de oarece moșteneă pe *Ludovic cel Mare*, care fusese rege al Ungariei și al Poloniei.

Știa, prin urmare, Mircea destul de bine că solii săi vor fi primiți cu brațele deschise, când va propune, din partea sa, lui Vladislav, regele Poloniei, o alianță în potriva Ungariei.

Dar nu-i convenia lui Mircea nici să se strice cu Sigismund, ori când, pe neașteptate, numai pentru gustul lui Vladislav al Poloniei. El avea acum alte griji mult mai serioase despre partea Turcilor. Nu se putea lega deci că va da ajutor lui Vladislav ori când i-o veni gust acestuia să atace pe Sigismund. Dar avea interes să fie asigurat, cu toate acestea, că,

la cas când Sigismund o voi să-și arate vechile pretenții către țara românească, atunci o să sară și Polonia pe Ungaria, în ajutorul Românilor.

Mircea făcù ce făcù și isbutì să iea dela Vladislav promisiunea că Polonia, despre partea sa, nu va începe războiu cu regele Ungariei, până nu va fi încuviințată la aceasta de Mircea. Așa știa să întoarcă de bine lucrurile Mircea, că tot d'auna interesele țării lui erau respectate mai întâiu de toate.

Alexandru cel Bun. — In *Moldova*, la începutul secolului XV, domnià *Alexandru cel Bun* (1401—1433), pus în domnie de Mircea. Și Alexandru-Vodă se învoi cu regele Poloniei, Vladislav, să fie ajutat, când va fi supărat de Unguri.

Lunga domnie a lui Alexandru Vodă s'a însemnat prin o cârmuire bună, dreaptă și părintească a țării. El a fost însă așa de bun, câte odată, că parcă-ți vine să-l numesti mai de grabă *îngăduitorul*. In timpul lui s'au așezat în Moldova o mulțime de străini de toate neamurile. A îngăduit să se formeze sate întregi de *Tătari*; a îngăduit să se așeze vre-o trei mii de familii de Armeni veniți din Asia; a îngăduit să între *Țiganii* în țară; și mai cu seamă a îngăduit să vină din Ungaria *Sașii*, cari s'au așezat pe lângă râul Moldova, și *Secuii*, numiți de Români *Ciangăi*, cari s'au așezat pe lângă râul Trotuș, Siret și Prut, formând, ca și Sașii, sate întregi. Unii din acești străini au rămas și până astăzi tot străini de țara în care locuesc.

După moartea lui Mircea cel Mare, *șapte* domni se schimbă numai în vre-o 35 de ani. Fiii și nepoții lui Mircea și ai lui Dan, fratele lui Mircea, se certau și se băteau pentru domnie. Unii veneau cu ajutorul Turcilor, alții cu al Ungurilor; abia apucă unul să se urce pe tron, și venea altul de-l răsturnă. Și nici unul din ei nu a fost mai de seamă, tocmai în timpuri grele ca cele aduse de sultanii *Amurat II*, și de succesorul său *Mahomed II*. Numai când veni *Vlad Țepeș* la domnie în Muntenia (1455), și *Ștefan cel Mare* în Moldova, se simți că a pus mâna niște oameni zdraveni pe cârma țării.

Ungaria sub Carol Robert, Ludovic și Sigismund,
Ioan Corvin.—Polonia sub Cazemir cel Mare și Vla-
dislav Jagello.

În Ungaria la începutul secolului XIV, adică tocmai când statul român era întemeiat, se stinge vechea dinastie a lui *Arpad*. Pe tronul Ungariei se urcă atunci oameni din familie străină, nu pământească. Domnia străină ține în Ungaria până târziu în secolul XV. Cea dintâi familie străină, care își pune pe cap coroana S-tului Ștefan, este casa *d'Anjou* din Neapole, care domni până către sfârșitul secolului XVI. Intemeietorul acestei dinastii noi este *Carol Robert Neapolitanul*, acela pe care *Băsarab*, Voevodul Munteniei, l-a bătut de l-a stins în strămtorile munților Carpați. Carol Robert a avut gânduri mari: să întinză stăpânirea regatului său asupra Poloniei și chiar a Neapolului. Dar acest gând nu l-a realizat el, ci fiul său, *Ludovic cel Mare*. Fiind rege al Ungariei și Poloniei și al Neapolului, Ludovic avea mare putere în Europa.

Sigismund, următorul lui Ludovic la tronul Ungariei, ajuns și împărat al Germaniei. El a comandat oastea creștină care a fost bătută de Turci la *Nicopole*, și din care făcea parte și Mircea, ca aliat.

Ion Corvin era Român de origine și se ridicase prin vitejie și prin curajul lui în mai multe lupte, la cari a condus pe Unguri în contra Turcilor. În multe bătălii birui pe Turci, dar și Turcii au învins armata creștină la *Varna*, în 1444. Asta nu l-a descurajat pe inimosul Ion Corvin, și el porni din nou la luptă și zdrobi de astă dată armata turcească la *Belgrad*.

Ion Corvin nu fusese chiar rege al Ungariei, ci numai regent în timpul minoratului unui viitor rege, copil nevârstnic. Când acest rege muri, Ungurii aleseră pe *Matei Corvin*, fiul lui Ioan Corvin și-l așezară pe tronul Ungariei. Tot așa de viteaz ca și tatăl său, acest rege, care purta în vinele sale sânge românesc, ajunsese cel mai însemnat rege al Ungariei; se bătu și cu imperiul german și cu Turcii, ba și cu

Românii din Moldova, unde domnia atunci Ștefan cel Mare, care îl și bătù odată.

Polonia în secolul al XIV ajunsese un regat puternic. *Cazimir cel Mare* coprinsese și Galiția dela Ruși. Nu numai că întindere crescuse Polonia, dar se ridicase și prin cultură. Cazimir cel Mare s'a îngrijit de propășirea țării sale din toate punctele de vedere : a înființat universitatea din Cracovia, pentru învățături înalte, și a căutat să îmbunătățească viața mulțimii, a țăranilor. El a fost cel din urmă rege din familia Piastilor. După el coroana Poloniei o ia regele Ungariei, Ludovic.

Vladislav Jagello, ginerele lui Ludovic, întemeie în Polonia dinastia vestită a Jagelonilor, sub care Polonia deveni un regat și mai puternic. Cu Vladislav Jagelon au stat în legătură domnii români Alexandru cel Bun din Moldova și Mircea din Muntenia. Cel dintâi i-a dat ajutor în luptele lui cu imperiul german. Mircea s'a înțeles cu dânsul cum să atace pe Unguri împreună, când o găsi cu cale domnul Românilor.

TURCII.

Osman, Murat I, Baiazid, Mohamed II, Căderea Constantinopolului.

Pe când domnea în Muntenia Basarab, și pe când se întemeia principatul Moldovei, se întâmplă în Orient începutul unui eveniment, dela desfășurarea căruia mai departe atârână nu numai soarta țărilor române, dar pacea Europei întregi și viața și siguranța multor state mari. În anul 1344 trec *Turcii*, pentru prima oară, în Europa, sub sultanul *Orcan*.

Turcii locuiau mai întâi, pela sudul mării Caspice; de aci fură luați de sultanii *Selgiucizilor* ca soldați cu plată sau mercenari; iar când sultanatul *Selgiucizilor* a fost sfârșit de Mongoli, pela sfârșitul secolului 13-lea, *Turcii*, devenind independenți, întemeiară, sub *Osman* sau *Otman* un stat în Asia mică. Dela întemeetorul său, statul își luă și numele de *otoman*, iar Turcii pe acela de *Osmanlii*.

Orcan, fiul și succesorul lui *Osman*, făcu din *Brusa* capitala împărăției sale, împărăție ce se întindea peste toată *Asia mică* și devenise deci vecină cu împărăția bizantină. Certurile din imperiul bizantin, acum îmbătrânit și decăzut cu totul, înlezniră Turcilor ocazia de a se întinde și în Europa.

Unul din urmașii *Paleologului*, care alungase pe *Latini* din Constantinopole, anume *Ion Paleologul*, fusese răsturnat din domnie de un uzurpator, numit *Ion Cantacuzen*. Ca să-și recapete tronul, *Ion Paleologul* ceru ajutor dela Turci.

Turcii, cu această ocazie, văzură ce putred eră imperiul bizantin. Peste câți-va ani, oastea lui *Orcan* ocupă *Galipoli* în timpul unui cutremur de pământ. Când văzură locuitorii pe Turci intrând în cetate, zăpăciți și de spaima cutremurului de pământ, ziceau că vine mânia lui D-zeu asupra lor.

Prin luarea orașului *Galipoli*, la 1356, Turcii puseră piciorul în Europa. Aspirațiile lor mergeau departe.

Ele sunt coprinse în vestitul vis al lui *Osman*, povestit de istoricii turci. Înainte de a fi trecut Turcii Bosforul, *Soliman* a avut un fel de vedenie sau vis ciudat. Ședeă într'o noapte pe ruinele unui oraș luminat de razele lunei și privea înaintea lui valurile mării de Marmara. I se părû că umbrele ruinelor se ridică, se înalță și se măresc necontentit,

Fig. 29. *Un Ianicer.*

până trecură de pe un mal pe celalt al mării, ca un pod uriaș peste Bosfor. Totodată niște voci misterioase îi spuneau că neamul lui va domni peste lumea întreagă.

«Să domnească peste lumea întreagă», eră visul neamului turcesc, nu numai al lui Soliman.

Lui Orcan se datorește înființarea viteazului corp de armată al *Ienicierilor*, compus din *ghiauri* sau din copii luați de pe la creștini și crescuți de mici numai ca soldați.

Murad I. — Fiul lui Orcan, *Murad*, făcù un pas mai departe spre a realiză visul Turcilor. Lăsă capitala imperiului bizantin în pace, dar începù a cuceri prin prejurul ei tot ce putù. Mai întâi luă *Adrianopole* (1369) și își așeză capitala imperiului său întreg în această cetate. Alegerea Adrianopolei de capitală eră cu plan : fiind capitala imperiului în Europa, Turcii vor pune mai multă inimă și mai mult zel ca să păstreze cuceririle făcute în acest continent, ba încă să-și lățească puterea lor în astă parte a lumii.

Ce eră mai trist din partea împăraților bizantini, eră că ei, ca să fie lăsați să domnească în pace în Constantinopole, nu numai că dădeau un tribut sultanului, dar le înlesneau și ajutor de oști cu care Turcii apoi se serveau la supunerea provinciilor bizantine din Asia mică, sau a cetăților din Europa. Imperiul bizantin își vără singur pumnalul în inimă.

Puterile, cari s-au opus invaziunii năbușitoare a Turcilor, s-au ridicat din partea popoarelor mici, puse în drumul lor către centrul Europei. Picioarul Turcilor n-a călcat peste ele nepedepsit, fără să fie însângerat și adânc rănit. Până în cele din urmă, luptele îndelungate și crâncene ale Otomanilor cu popoarele dintre Balcani și Carpați au fost în stare a mistui energia cumplită cu care porniseră din Asia supușii lui Orcan. Pedica cea mai neînfrănată, care a ținut în loc valurile înecătoare ale neamului turcesc, obosindu-le, sfărâmându-le și făcându-le să spumeze de mânie, a fost bărbăția vitează a poporului român.

Când văzură pericolul, se uniră Sărbii, Bulgarii, Ungurii și Românii și plecară încontra Turcilor, să-i întâmpine în apropiere de *Adrianopole*, lângă râul *Marița*. Murat sfărâmă armatele lor și băgă frica în inima îngrijorată a Europei întregi. Țarii Bulga-

riei și ai Serbiei trebuiră să se plece și să plătească, de aci încolo, tribut Turcilor.

Din nenorocire, căpeteniile statelor creștine nu trăiau în armonie. Ungurii nu încetau nici acum, în fața primejdiei, să supere pe Români cu pretențiile lor că au drept de suveranitate asupra principatului nostru. *Ludovic* încercă și el, ca și Carol Robert, să-și realizeze visul vechi al Maghiarilor; dar și el păși o înfrângere teribilă și rușinoasă, ca și predecesorul său.

Creștinii profitară de niște încurcături ale Turcilor în Asia și încercară să organizeze o nouă alianță de luptă disperată. Se uniră deci Bulgarii și Sârbii, resculați, cu Ungurii și cu Români. Acum domneă peste Români *Mircea*, iar peste Unguri *Sigismund* de Luxemburg, urcați pe tron în acelaș an, 1386.

Murad, cum auzi, se întoarse repede în Europa și în *Câmpia Merlei* la *Cosova*, (lângă râul *Drinul* superior, în *Serbia*), întâmpină armatele creștine și din nou le zdrobi (1389). Un serb (*Miloș Cobilovici*), prefăcându-se că-i fugar, îl ucise, însă, intrând în cortul lui.

Baiazid. — Lui Murad îi urmă *Baiazid*, numit *Ilderim* sau *Fulgerul*. Sub el, luptele cu Turcii devin și mai înverșunate. Toate piedicele până la Dunăre erau răsturnate. Acum puterea Osmanilor venea direct, pept la pept cu a Românilor. Greă și hotărâtoare luptă! Hotărâtoare nu numai pentru viitorul Românilor, ci și pentru liniștea și cultura întregii Europi.

Baiazid fû bătut de *Mircea cel Mare* la *Rovine*, dar învinse apoi la *Nicopole* armatele creștine aliate în contra lui.

Turcii nu mai putură să facă, pentru câțva timp, nici o încercare serioasă de a merge mai departe cu atacul în contra creștinilor. Mari pericole se ridicau din Asia în contra imperiului lor. *Mongolii* năvăliseră în ținuturile turcești (sub conducerea lui *Timur-Lenk*). Baiazid fû nevoit să meargă în contra lor, dar fû bătut și prins, și după un an murî.

După moartea lui Baiazid, se născură lupte între fiii lui pentru ocuparea tronului. *Mircea* voi să profite din aceste

neînțelegeri și dete ajutor prietenului său *Musa*, unul din pretendenți, ca să se facă sultan. Ce de foloase așteptă el, pe drept cuvânt, dela un sultan pus pe tron cu ajutorul său!

Pe tronul imperiului turcesc se urcă *Murad II*. Acesta câștigă marea victorie dela *Varna* (1444) în contra armatelor creștine comandate de Ion Corvin, care îl bătuse de altfel, puțin înainte, lângă *Filipopole*.

Mohamed II.—După ce închise ochii *Murad*, se urcă pe tronul sultanilor nerăbdătorul și iutele *Mohamed sau Mahomed II* (1451—1481).

Acesta își puse în gând să ia numai decât *Constantinopole*. Făcù pregătiri serioase în acest scop; puse de se turnară niște tunuri uriașe și înconjură cetatea pe apă și pe uscat.

Constantin Dracoses, ultimul împărat bizantin, ne mai stiind unde să găsească scăparea, căuta se să se împace cu

Fig. 30. *Mohamed sau Mahomed II*.

papa, și să unească biserica de răsărit cu cea de apus, doar o vră D-zeu să se indure de imperiu și să-l mântuiască de primejdia celei amenințată. Dar asta, în loc să aducă bine, aduse mai mult rău; căci nu eră destul să vreă împăratul unirea bisericii, mai trebuia să primească și episcopii și poporul. Aceștia însă nici nu voiau să audă de unirea cu Papa. Dezbinarea și ura intră deci în cetate.

În zadar face împăratul apel la patriotismul Bizantinilor, în zadar îi roagă să fie uniți în momentul din urmă al statului lor. În zadar mai trimise și Papa un ajutor de câteva sute de oameni la *Constantinopole*. Puterile lui *Mahomed* erau prea covârșitoare (300.000 oameni), slăbiciunea fizică și sufletească a imperiului bizantin prea mare, (o armată de 10.000 oameni). Nu le rămăsese decât să se roage lui D-zeu, poporul în biserica grecească, Împăratul în cea catolică.

La 29 Mai, anul 1453, în ceasul când se îngână ziua cu noaptea, soldații lui Mahomed, după un asalt înverșunat, se

Europa de Răsărit la sfârșitul secolului XV-lea.

urcară pe zidurile cetății lui Constantin cel Mare. Până se lu-

mină bine de ziuă, jumătate orașul era coprins. Împăratul *Constantin Dracoses*, muri în luptă. Cel puțin n-a dat de rușine coroana vechiului imperiu roman de răsărit prin o fugă rușinoasă. Măcelul se întinse prin toate mahalalele și stradele capitalei. Pe la nămezi, intră și sultanul călare în ilustra cetate unde avea să-și așeze de aci în colo scaunul său. În fața bisericii *S-tă Sofia*, descălecă, porunci să se ia crucea, să se pună în locul ei semiluna, apoi intră în marea biserică prefăcută acum în geamie ; și, căzând cu fața la pământ, aduse laudă lui Alah pentru izbândă.

Mahomed II, după ce își lăsă soldații să prade în voe Constantinopole, iertă pe creștini și le dete învoire să se stabilească afară din zidurile cetății. Fosta capitală a imperiului de răsărit se împărți astfel, după populație, în două cartiere mari. Turcii se așezară pe înălțimile cetății, în centru, care primi numele de *Istan-bul* (= Stambulul) ; creștinii se așezară în partea turnului luminos, numit *far* sau *fanar*, de unde își luă și numele acel cartier.

ISTORIA MODERNĂ

EUROPA DELA 1453 — 1648.

Marile invențiuni moderne.

De ordinar, timpul modern începe a se socoti dela căderea Constantinopolei încoace. Căzând în mâinile Turcilor fosta capitală a imperiului roman de răsărit, s'a îngropat parcă pentru vecie, odată cu dânsa, toată lumea veche. Căderea Imperiului Roman de Apus sfârșise Evul antic, căderea definitivă a celui de Răsărit sfârșește Evul mediu.

De aci incole începe o viață nouă pentru popoarele Europei.

Formele vieții feudale din Evul mediu dispar; statele, întocmite pe baze noi, se văd cărmuite de voința unor suverani puternici sau de legi organice făcute de popor. Agitațiile și frământările mari, provenite din mișcările și strămutările în masă ale neamurilor nestatornice, încetează. Ultima năvălire, care pune capăt Evului mediu și tulbură începăturile Evului modern, este aceea a Turcilor. Incolo, popoarele se astâmpără fiecare la locul său, cătând să-și păstreze, și dacă pot, să-și mărească, teritoriul ocupat.

Această liniște relativă lasă omului timpul necesar să-și cultive spiritul, să caute și să născocască mijloacele meșteșugite pentru mulțumirea trebuințelor vieții, să-și îmbunătățească traiul, să cunoască și să supună natura, să se dezvolte în toate privințele.

De aceea, *timpul nou* se caracterizează, încă dela început, prin descoperiri și invențiuni, cari au de rezultat pe deoparte lepădarea desăvârșită de formele vieții medievale, pe de alta propășirea firească și repede către o cultură superioară și mai întinsă.

Astfel de invențiuni și descoperiri au fost: *praful de pușcă, busola, tiparul, descoperirile geografice, etc.*

Iarba de pușcă.—O descoperire, care a contribuit mult la schimbarea vechii forme de viață și de cultură, este aceea a ierbii de pușcă. Această materie explosivă, compusă din sulf (pucioasă), cărbuni și sare de nitru (salpetru), se zice că ar fi fost înainte vreme cunoscută din vechime Chinejilor și după dânsii Arabilor. În Europa, marele învățat *Roger Bacon*, că-

lugăr din ordinea franciscanilor, a scris despre dânsa (în secolul XIII d. Ch.); și în curând după aceea s'a început întrebuințarea ei în războaie. Puștele și mai ales tunurile, fabricate spre a azvârli gloanțe ucigătoare și ghiulelele distrugătoare, proiectile aruncate la distanțe mari prin forța explozivă a prafului de pușcă, deteră o lovitură de moarte vechiului sistem feudal, prin care se caracteriză evul mediu.

Imbrăcămintea de fier a cavalerilor, cari nu puteau umbla decât călare, de greutatea zalelor, a coifului și a armelor, nu mai folosiă la nimic; și tot așa de neputincioase se arătară castelele cu turnuri, de unde feudalii se apărau timp îndelungat, cu succes, în contra ori-cărui atac ce nu cutează să se apropie de întăriturile lor meșteșugite și periculoase. Ghiuleaua tunului veniă de departe să izbească și să dărâme turnurile mândre ale trufașului castel ori să turtească la pământ greoaia imbrăcămintea de fier a cavalerului, cu valer cu tot.

Nouile arme ucigătoare, făurite spre a se folosi de praful explozibil, erau însă la început rari și scumpe, deci anevoie de procurat. Numai seniorii mari, cu dare de mână, și mai ales *regii* puteau să le aibă. Asta a contribuit la întinderea tot mai nețărmită a puterii regale.

Busola.—Ca să nu se rătăcească pe nesfârșita întindere a mărilor, unde nu se vedeă decât albastrul cerului unit cu al apelor, omul nu se depărtă, la început, de țărmuri; navigația se făcea cât mai aproape de uscat; apoi, după ce s'a observat pe cer o stea fixă, care nu se mișcă și nu apune ca celelalte, ci stă mereu d'asupra orizontului, *steaua polară* sau *tramontana*, cum îi ziceau italienii, navigatorii se uitau la dânsa și se orientau după ea, ca să știe încotro merg. Dar când cerul se acopereă de nori și tramontana se ascundeă, ce disperare apucă pe sărmanii călători, rătăciți pe mările fără poteci, lipsiți de semne de călăuzire!

Din secolul al XIV s'a întrebuințat cu mai multă știință *busola*, al cărei ac magnetic așezat pe un picior în o cutiuță,

se îndreptează mereu cu un capăt spre nord, ori cum s'ar în vârti și s'ar așeză cutia ce-l conține.

Se zice că busola ar fi fost cunoscută de mult de către Chinezi și că ar fi fost adusă de către Arabi în Europa, unde s'a perfecționat de geniul iscusit al oamenilor de știință. Pentru prima oară s'ar fi servit de dânsa Europeii încă de pe timpul cruciatei a II-a.

Hârtia și tiparul.—Gutenberg.—Răspândirea și înmulțirea cunoștințelor și ideilor, culese din tezaurele literaturilor antice sau din experiența nouă a omenirii, nu s'ar fi săvârșit cu repeziciune și n'ar fi dat naștere unei mișcări culturale puternice, dacă nu s'ar fi găsit mijlocul de a pune la îndemâna mulțimii tezaurile literaturii și științei.

La acest scop au ajutat hârtia și tiparul.

Înainte de aceste două însemnate invențiuni ale geniului omenesc practic, lucrările de literatură și de știință se scriau destul de anevoios cu mâna pe diferite materii rezistente, precum papyrus, piele (de vițel, de oaie, miel, capră) și mai ales pe pergament. Manuscriptul unei opere literare sau științifice costa astfel multă muncă și mulți bani, și nu se putea procura decât de oameni cu dare de mână. Comorile de cunoștințe folositoare și frumoase ale spiritului omenesc se deschideau numai câtorva bogătași.

Romanii avuți puneau sclavii, deprinși anume cu scrisul, să le copieze manuscriptul vreunei opere de valoare.

În Evul mediu, mai toate mănăstirile aveau, alături de bibliotecă, un adevărat atelier de copiat mănuscrite. Călugării copiiți învățaseră de minune meșteșugul de a înfrumuseța manuscriptele și de a face din volumul lor, o adevărată operă de artă, în care aveai de admirat, pe lângă caligrafia scrisului, tot felul de podoabe, de picturi, desemnuri, poleituri, încrustări de pietre prețioase, etc. Asta seumpea și mai mult prețul unei cărți, dar nu te asigură deloc despre exactitatea cuprinsului din năuntrul cărții. Copiștii nu pricepeau totdeauna textul și făceau la copiat multe greșeli, cari schimbau înțelesul scrierii, sau îl întunecau.

Prețul còpiilor a început a mai scădea decând a început, prin secolul XIV, a se întrebuița *hârtia*, fabricată după procedeul luat de Arabi dela Chinezi și adus îa Europa. Această materie mai estină, pe care se putea scrie mai ușor decât pe pergament, a contribuit mult la înmulțirea și răspândirea lucrărilor literare.

Dar folosul ei a fost și mai însemnat, când a servit *tiparului*.

Fig. 31. Gutenberg.

Se zice că și chinezii cunoșteau tiparul; dar ei nu întrebuințau litere mobile și separabile, ci scânduri de lemn pe cari se săpau cuvintele și apoi se aplicau și se apăsau — se imprimau — pe hârtie. Invenția literilor mobile e datorită Europeanilor. S'au făcut mai întâi litere mobile din lemn (*Coster* 1420); apoi *Ioan Gutenberg* a fost cel dintâi care avu ideea de a le turna din metal.

Prima carte tipărită (pela 1450) după procedeul lui Gutenberg a fost Biblia.

Repeziciunea și înlesnirea din ce în ce mai mare, cu care se tipăreau acum pe hârtie caracterele semnelor ce alcătuiau cuvântul scris, a făcut să se înmulțiască și să se estinească tot mai mult cărțile, și astfel ideile noi și vechi, cuvântul lui Dumnezeu și al științei să străbată tot mai sdânc și mai departe în mulțime. Lumina începù să se coboare și să se întindă în straturile smerite și întunecoase ale poporului. De aci o mișcare sufletească în omenire, cum n'a mai fost înainte.

Marile descoperiri geografice.—Iarba de pușcă a înrăurit asupra vieții noi, contribuind a distruge pe cea învechită. Sunt alte descoperiri, cari au avut de rezultat pozitiv: crearea unui spirit nou în lume, lărgirea cunoștințelor despre natură și întinderea puterilor omului pe pământ, ale cărui minuni și bogății îi rămăseseră în mare parte ascunse până acum.

Unele din cele mai însemnate, în astă privință, au fost descoperirile geografice.

Scopul călătoriilor fusese, la început cu totul practic. Se căută o nouă cale mai scurtă și mai sigură către India în interesul negoșului. Inceputul călătoriilor, în acest scop negustoresc, s'a făcut de Portugezi, și cele dântăiu descoperiri geografice se datoresc deci acestui popor.

Descoperirile Portugezilor.—Portugalia, strânsă în fășia de pământ între spania și Ocean, nu-și putea desfășură activitatea sa decât pe apă. Se putea gândi, prin urmare, numai la îndreptări comerciale, trimitând mulțimea corăbiilor sale în Orient să aducă mărfuri, spre a le desface în Europa.

Drumul obișnuit spre răsărit se făcea pe marea Mediterană. Negustorii moderni, Venețieni și Genovezi, se duceau de luau din Siria și Egipt mărfurile aduse acolo din India, mai cu seamă de către Arabi, precum tot felul de stofe prețioase, mătase, covoare; asemenea piper, scorțișoare, etc. De când Turcii luară în stăpânire coastele răsăritene ale Mediteranei,

mai ales de când intrară în Europa, nimeni nu mai îndrăzniă să-și trimită corăbiile pe drumul vechiu, pe marea Mediterană

Portugezilor le veni în gând să caute alt drum de comerț, și, în loc să meargă pe Mediterana în Egipt ori în Siria, spre a luă de acolo mărfurile Indiei, să se ducă mai bine direct la India, ocolind bucata de pământ, care se vedeă întinzându-se la sudul Mediteranei, *Africa*. De aci ideia și dorința de călătorii, cari duseră la atâtea descoperiri geografice, ajutate mult de utilizarea *busolei*.

Nici nu-și închipuiau *Portugezii*, cari voiau să ocolească Africa spre a merge la Indii, cât de mult se prelungește spre miază zi coasta de răsărit a acestui continent. Deteră peste multe lucruri până să dea de capul de sud al Africei. Așa, descoperiră mai întâi insulele *Madera*, apoi insulele *Azore*, ale *Capului Verde*. Tocmai în 1486 se dete peste capul meridional al Africei, numit capul *Bunei Speranțe*, pentru speranța ce căpătase în sfârșit călătorii de a putea trece mai departe spre răsărit către India. Cel dintâiu, care făcù pe deplin acest drum, a fost *Vasco de Gama* (1497). El debarcă în India la Calcut. D-aci încolo începe pentru Portugezi un timp de mai bine de un secol de prosperitate, de mărire și de bogăție. Iși întinseră stăpânirea peste toate locurile descoperite sau cucerite. Stabiliră contuare de comerț în India, în insulele din apropiere (Ceilan), în China, mai târziu în insulele din Oceania și întemeiară astfel un alt stat, afară din Europa, un stat *colonial*.

Se duse vestea în lume de isprăvile Portugezilor. Cum un stat așa de mic să ajungă așa de repede bogat și puternic? Succesele lor deschiseră pofta și altor state. Curând după dânșii, porniră, cu mijloace mai multe, tot pe acelaș drum, Englezii, Francezii, Olandezii. Aceștia, cu timpul surpară puterea Portugezilor.

Descoperirile Spaniolilor. — Christof Columb.

Dorința de a ajunge pe o cale mai scurtă la India, făcù să se nască în mintea unui corăbier din Genova, om isteț, inimos și întreprinzător, o idee ingenioasă. În loc să se caute pela

răsărit drumul la India, de ce nu s-ar căută pela apus? Dacă pământul e rotund, după cum spuneau chiar de pe atunci învățații, și dacă nu este așezat nici pe furci, după cum se credeă înainte, ci stă spânzurat în aer, el poate fi ocolit în bună voie, și ori de unde vei pleca poți să ajungi la un loc hotărât, mergând tot înainte, fie spre răsărit fie spre apus. India, fiind așa de departe către răsărit, ea trebuie să fie mult mai aproape către apus. Poate să stea foarte aproape de Europa, dincolo de apele Oceanului.

Așa se gândia Columb, care nu știa, cum nu știa nimeni pe vremea lui, nici cât de întins este Oceanul, nici că între Europa și Asia se mai află un continent spre apus, mult mai mare decât India și chiar decât Europa.

El spuse idea lui mai întâi patriei sale, *Genovei*. Afacerile comerciale ale Genovei, ca și ale Veneției, tocmai începuseră să decadă, de când cu ocuparea Mediteranei orientale de către

Fig. 32. Columb.

Turci. Le-ar fi priit minunat de bine să poată găsi un nou drum comercial către India, pe unde să nu aibă nevoie a se întâlni cu Turcii și nici chiar cu corăbiile altor negustori, bunioară cu ale Portugezilor. Dar nimeni n-a înțeles planul lui Columb. Li se părea imposibil.

Luat în răs în patria sa, Columb se duse cu mari speranțe la curtea *Portugaliei*. Incai Portugalia l'o pricepe. Ea este care a descoperit calea nouă către India, e deprinsă cu astfel de idei și de întreprinderi. Regele Portugaliei (Ioan II) chemă mai mulți învățați, ca să studieze propunerea lui Columb. Învățații găsiră că e o nebunie. Numai câțiva dintre ei spuseră regelui că nu e imposibilă, și-l îndemnară să încerce. Regele încercă, dar pe seama sa. Pe Columb îl ținu arestat

ca să nu aplece de izbânda întreprinderii proiectate. Corăbierii trimiși pe ocean, speriați de o furtună, se întoarseră îndărăt după câteva zile, fără nici o ispravă. Regele liberă pe Columb din închisoare, cu deplină convingere că nu e în toate mințile.

La curtea *Angliei*, Columb nu găsi mai multă ascultare. *Isabela și Ferdinand* ai Spaniei, cari râvneau la isprăvile Portugaliei, deși ar fi dorit să încerce, erau încurcați tocmai atunci în luptele cu Maurii. Cum isprăviră acele lupte (1492), *Isabela* chemă pe corăbierul genovez și, cu mari sacrificii, îi puse la îndemână toate mijloacele de cari avea nevoie.

Columb plecă din portul *Salos* (în August 1492), cu trei corăbii. Merse două luni și mai bine pe Ocean și nu dete de nici o umbră măcar de pământ. Nu se vede de jur împrejur decât apă și cer, și iar cer și apă. Corăbierii, plecați cu *Columb*, pierdură orice speranță și cereau să se întoarcă îndărăt. *Columb* văzându-se amenințat de furia lor, se rugă să-l mai îngăduiască încă trei zile de călătorie; și, dacă nu vor ajunge la țintă, să se întoacă îndărăt acasă. Când se arătată primele semne că țărmul Oceanului e aproape, când zăriră balenele rostogolindu-se în valuri și păsărelele de râuri venind pe eartaturile corăbiilor și focuri licărind în depărtare, inima tuturor se umplu de bucurie și de încredere.

Pământul unde se coborâră din corăbii, după atâta timp de călătorie (69 de zile), eră o insulă, pe care *Columb* o numi *San-Salvador* (sfânta insulă a mântuirii). El se credeă în India, și cât a trăit a rămas în această părere. Nici nu l trecea prin gând că a descoperit o lume nouă, necunoscută până atunci de Europa. Locuitorilor din noul continent le zise *Indieni*; și, pentru că aveau culoarea feții arămie, li s'a mai zis și *Piei-Roșii*.

După ce descoperi câteva insule (*Lucaele*, *Cuba*, *Haiti*, *San-Domingo*, etc.) se întoarse în Spania, ca să ducă vestea reușitei sale. Mai făcu apoi alte trei călătorii, în cari descoperi Antilele, și în sfârșit chiar continentul propriu zis, la gurele Oceanului, și apoi ținutul care poartă numele său, *Columbia*. Cu atât se alese și *Columb* din toate ostenelele între-

prinderii : se dăte numele său unei mici bucăți din vastul continent, numit peste tot *America*, după numele unui florentin *Amerigo Vespucci*, care publică o descriere a ținuturilor descoperite de Columb, și le făcù astfel, cel dintâi, cunoscute unui public mai întins.

În colo, răsplata marelui descoperitor a fost, la urma urmelor ingratitudinea cea mai neagră din partea Spaniolilor. Succesele și gloria lui îi stârniră o mulțime de invidioși și de dușmani, cari, prin tot felul de intrigi, îi făcură viața grea și amară. Acuzat că voește să se facă rege în America, fu prins, legat și adus în lanțuri în Spania. Abiă reuși a se desvinovăți, dar nu izbuti a împăcă și îmbună pe vrăjmași.

Anii din urmă ai vieții sale fură triști. Inchise ochii într'o revoltătoare mizerie; ajunsese să n'aibă ce mânca, acela care deschisese calea îmbogățirii tuturor. Ca aspră mustrare pentru contemporani, Columb lăasă cu limbă de moarte să-l îngroape cu lanțurile în care a fost pus, când l-au adus legat, ca pe un pungaș, din America lui.

Columb muri la anul 1506. Cu doi ani mai înainte murise puternica lui protectoare, *Izabela*, la 1504, (în acelaș an cu *Ștefan cel Mare*).

Cuceririle Spaniolilor în America.—Dela 1516, după moartea și a lui *Ferdinand*, ia coroana Spaniei *Carol*, un nepot al acestuia. Carol deveni cel mai puternic monarh creștin din Europa. Stăpânirea lui se întindea nu numai asupra *Spaniei*, *Siciliei*, *Neapolei*, și asupra posesiunilor dejă obținute din *America*; dar, prin moștenire, și asupra *Tărilor de Jos*, iar mai târziu chiar și asupra *Germaniei*, ca succesor al lui *Maximilian*, o rudă a sa.

Ajungând astfel și împărat al Germaniei, luă numele de *Carol V* sau *Quintul*. Sub acest nume e cunoscut în Istorie.

Sub *Carol Quintul*, Spaniolii se întinseră mai departe în *America*.

Se dusese vestea că în noul continent sunt țări putred de

bogate. Dorul de câștig împinse la alte căutări mai departe. Se auzise că una din acele țări este *Mexicul*. Un ofițer spaniol *Ferdinand Cortez*, ceru voie lui Carol Quintul să-l cu-

Statele Casei de Austria sub Carol Quintul.

cerească. Mexicul, însă, nu era locuit de niște sălbatici de rând. Ținuturi de pe marginea orientală a Americii de sud, precum Mexicul și mai ales Perul și Chili, erau țări vechi, cu oare care civilizație, organizate în state, cu căpetenii, cu armate. Dar nu erau în stare, cu toate acestea, a rezista puterii Europeanilor. Armate puteau să aibă ele orcât de numeroase, n'aveau însă armele năvălitorilor și nu cunoșteau mijloacele lor de luptă. Mai întâi, ei nici cai nu mai văzuseră până atunci. Când deteără cu ochii pentru prima oară de călăreți, oamenii călări li se părură altfel de ființe, extraordinare. Incaii tunurile i-au băgat și mai repede în groază. Spaima produsă de bubuitul tunurilor îi făcea să creadă că ființele acelea, venite de pe alt tărâm au adus cu ele tunetul din cer și au

să-i trzneasă și să-i prăpădească într'o clipă pe toți. A fost destul trei tunuri și vre-o câte-va sute de soldați, ca să cucerească Mexicul (1520). Bogatul rege al Mexicului, ca să spună unde-i snut comorile, fu supus la torturi necunoscute de sălbateci, dar practicate în Europa și familiare Spaniolilor, cari le învățaseră dela înfiorătoarea lor *inchiziție*.

După vre-o zece ani se cuceri și *Chili*, precum și *Peru*, țara cea mai civilizată din sud noului continent.

Ocolul pământului — Tot sub *Carol Quintul* se făcù primul ocol al pământului.

Călătoriile de până acum ale Spaniolilor și Portugezilor se făcuseră cu scop interesat: în vederea comerțului, a îmbogățirii, a bunei stări materiale. Omul nu are însă numai trebuințe trupești, ci are și trebuințe intelectuale. Invățații spuneau mai de mult că pământul e rotund. Pe temeiul acestei credințe se bizuise Columb de a găsi India, călătorind spre apus, tot așa de bine ca și cei cari călătoriau spre răsărit. Dacă pământul e rotund, firește că doi oameni, plecând unul spre răsărit și altul spre apus și mergând în aceiași direcție, se vor întâlni odată în același loc. Asemenea un om, plecând într'o direcție oarecare, fie spre răsărit fie spre apus, și mergând tot înainte, va ajunge odata în acelaș loc, de unde a pornit.

Pe acest din urmă adevăr s'a bazat portugezul *Magelan*, când a plecat în 1520, ajutat de *Carol Quintul*, cu gândul de-a ocoli pământul, și de a învederă astfel, prin experiență, rotunzimea lui. El a luat-o tot spre apus, ca și Columb. N'avu parte să ajungă însuși la ținta călătoriei, fiind ucis de sălbatici pe drum. Dar tovarășii lui, după o călătorie de 3 ani și 15 zile, ajunseseră în cele din urmă iarăși în Spania, venind despre răsărit.

Urmările descoperirilor geografice. — *Urmările descoperirilor geografice* au fost, natural, bune pentru unii, rele pentru alții. Omenirea s'a ales, în definitiv, din ele cu foloase reale și netăgăduite.

Căile de comerț s'au înmulțit. Aurul și argintul, precum

și produsele, animalele, plantele, bogățiile de tot felul din țările noi s'au cărat în Europa. *Buna stare materială* a popoarelor culte s-a îmbunătățit repede. Mai ales *țările maritime din apusul Europei*, precum Portugalia, Spania, curând după ele Franța, Anglia, Olanda, prosperară.

Din potrivă, *statele comerciale din Italia*, cărora nu le venia așa la îndemnă căile Portugezilor și Spaniolilor, și pe de altă parte, le eră închisă de Turci calea veche de pe Mediterană, decăzură.

În țările avantajate, n'au profit toate *clasele sociale* de o potrivă *Folosul cel mare îl traseră*, firește, *negustorii* din orașe. Proprietarii de pământuri, nobilii, din contră scăpătară. Averele aducând din ce în ce mai mult cu sine și puterea în timpurile moderne, orașenii, *burghezimea*, ajunse, prin bogăția sa, tot mai importantă în stat. Alături de aristocrația veche, de naștere, se ridică aristocrația de avere, *plutocrația*, care va cuceri treptat și neconținut drepturi și autoritate în afacerile publice și politice ale societății moderne.

Cei cari avură a îndurà mai multe neajunsuri fură sărmanii locuitori primitivi ai locurilor descoperite. Nemăsurata poftă de câștig, lăcomia nesăturată de aur, dorința arzătoare de a ajunge numai decât bogat, împinse pe Europeni la întrebuintarea mijloacelor celor mai crude și mai mult decât sălbatece în contra bieților *indigeni*. Cei din America în curând se stinseră. Unii fugiră, alții muriră de oboseală, tot săpând ca să caute aurul sau muncind ca să cultive trestia de zahăr; alții se uciseră singuri, ca să scape de biciul nemilostiv al tiranilor, nebuni după câștig. Eră o întrecere între Europeni, care să apuce mai întâi și mai mult din ce le dăruise norocul.

Văzând că nenorociții Indieni, locuitorii indigeni ai Americii, sau bietele *Pici-roșii*, cum se mai numiau, nu duc la greu și se prăpădesc curând, se gândiră să aducă Negri din Africa, muncitori piloși, răbdători, rezistenți, tari ca abanosul și tot așa de negri, astfel că își meritau numele dat în glumă de *lemn de abanos*. Cu chipul acesta se născu *negoful cu Negri*, una din rușinele timpului modern. Se duceau Euro-

penii în Africa să ia Negri, cum s'ar duce la bâlcîu să cumpere vite. Când le venia la îndemână, nici nu mai cheltuiau parale pe ei, îi vîna binișor, cum ar vîna animale sălbatice. Sclavii negri cumpărați or vînați, erau grămădiți ca niște dobitoace în corăbii și cărați în America, unde-i așteptau muncile cele mai grele și biciul paznicului neadormit și lacom.

Abia în secolul nostru a încetat rușinoasa crimă a negoțului cu suflete omenești.

Renașterea.

Cam în timpul căderii Constantinopolei începe, mai întâiu și mai ales în Italia, să se ocupe lumea din nou cu scrierile și operele admirabile rămase dela Greci și dela Romani. Învățații bizantini, fugăriți de invazia Turcilor și speriați de căderea Constantinopolei, căutând aiurea adăpost și liniște pentru ocupațiile lor intelectuale, găsiră refugiu și azil la curțile bogate din Italia, în special la «magnificul» Laurent de Medicis, în Florența. Ideile și sentimentele lumii antice, îngropate în manuscrisele prăfuite din bibliotecile mănăstirilor, în tot timpul evului mediu, se redeșteptară din nou, luară iar viață în mintea și sufletul oamenilor studioși din secolul XV.

Această mișcare culturală, care schimbă vederile timpului despre lucruri și oameni, despre credință și viață, luă numele de *Renaștere*. Ea se întinse cu timpul și în Franța și Germania, în secolul XVI; în Spania și Anglia, pela începutul secolului XVII; iar în Olanda, pela jumătatea secol. XVII.

Răspândirea ideilor a fost ajutată și grăbită de marea invenție a tiparului, datorită lui *Ion Gutenberg* (1440).

În *Florența* începuse încă de mult spiritul public să se pasioneze de producțiunile geniului literar și artistic. În această republică a trăit și s'a dezvoltat, încă înainte de sec. XV, un mare geniu, care a produs capete de operă de o putere și frumusețe capabilă a deșteptă și acum admirația noastră: *Dante*.

Dante (1265—1321) e unul din cei mai mari poeți ai Italiei și Europei. Opera sa este celebra poemă intitulată *Di-*

vina comedie, compusă din trei părți: *Infernul*, *Purgatoriul* și *Paradisul*. Pentru că și dânsul a luat parte activă la luptele politice în timpul său, nu l'a răbdat inima să nu strecoare în poema sa aluzii, înțepături dureroase, la adresa contemporanilor cari împărtășiau alte păreri. Puternica și pasionata lui creațiune poetică i-a atras astfel tot atât de mulți vrășmași cât și admiratori. Opera lui eră citită și discutată cu aceeași patimă, ca care fusese scrisă. Dante voia să le însufle Italianilor încrederea în ei, voia să deștepte în toți dorința de a scăpa de influența și stăpânirea Germaniei; de a se uni într'un singur stat, de a forma o patrie unică, o Italie mare. Făcea parte, prin urmare, din partida națională sau *guelfă*, care stă în luptă cu partida *gibelină* sau germană. Adversarii săi, fiind mai puternici, l'au silit să fugă din Florența și să moară în exil.

Alte două talente remarcabile, cari n'au fost străine de Florența prin origina, educația și relațiile lor, sunt dulcele și armoniosul poet *Petrarca* (1304—1374) și hazliul și dibaciul nuvelist *Boccaccio* (1313—1375).

Gustul pentru literatură se desvoltase așa de mult, mai cu seamă în Florența, încât eră un eveniment public apariția unei noi lucrări poetice. Toată lumea alergă să vadă și să asculte pe autor citindu-și opera.

Aci, în Florența, a trăit *Machiavelli* (1469—1530), care s'a vestit prin interesanta sa scriere intitulată *Principele*.

În această operă el propagă ideia că un stat nu poate merge înainte fără o mână de fer, care să cârmuiască prin orice mijloc o găsi de cuviință, numai să aducă liniștea și ordinea în societate. Scopul scuză mijloaccele, sustineă el. Scopul de urmărit, după el, eră liniștea și libertatea Italiei: Principele care ar ajunge la acest scop chiar prin minciună, prin violenție, prin crimă, va fi un principe mare. Doctrina lui s'a numit *machiavelizm*.

Tot în Florența a crescut și a strălucit marele artist *Michel Angelo Buonarotti* (1475—1564), celebru ca arhitect, ca pictor, dar mai ales ca sculptor, supranumit «maestru celor trei arte». Și înainte de Michel Angelo avusese Florența să admire

un sculptor talentat, *Lorenzo Ghiberti* (1378—1455), care a lucrat în bronz porțile *Baptisteriului* din Florența, operă de mult gust, împodobită cu nenumărate și felurite scene frumoase, închipuite de fantazia bogată a sculptorului și reprezentate pe bronz, în urma unei munci artistice îndelungate, de patru-zeci de ani. Dar sculptor mare ca Michel Angelo n'a mai avut înainte Florența, nici Italia, nici lumea. În trecut, numai în Grecia antică găsim opere cari să rivalizeze cu ale genialului artist florentin.

Statua lui *Moise* impune prin măreția severă a trăsăturilor, prin expresiunea aproape divină a chipului. Statua *Noptii*, pusă pe mormântul familiei de Medicis, protectoarea talentelor distinse, te înduioșează până la suflet, și-ți pornește mintea către o ne-înțeleasă visare melancolică.

Michel Angelo, ca mulți artiști însemnați, a fost încurajat și susținut de casa de Medicis, care cărmuiea în Florența.

El s'a distins și în pictură; dar în astă ramură găsim și în alte părți ale Italiei artiști mari. Cel mai mare dintre toți este nemuritorul *Rafael Sanzio* (1483—1520). Venind la Roma din orașul său natal (Urbino în Umbria), unde se și făcuse celebrul, Rafael fu însărcinat de papa să împodobească cu tablouri sălile Vaticanului. Sunt de o frumusețe de nedescris, prin gingășia lor dulce, renumitele *Madone* eșite din penelul divinului maestru Rafael. E atâta candoare nevinovată și atâta vieța sufletească de înger în fecioarele ce reprezintă pe Maica Domnului și în copilașii ce reprezintă pe Christos din brațele ei, încât sufletul se închină fără voie în fața acestor icoane, uitând că sunt zugrăvite pe pânză și că sunt făcute de mână de om. Unul din aceste tablouri celebre este *Madona Sixtină*, cere se găsește azi în galeria din Dresda. Asemenea «Schimbarea la față» e un tablou ce te uimește.

Centre, unde se cultiva pe întrecute literile și artele, cu deosebire pictura, erau mai multe în Italia. Scriitorii, literații, erudiții, artiștii furnicau, din ce în ce mai numeroși, în micile state ale Italiei. Fiecare curte domnitoare ținea să atragă și să păstreze împrejurul său câte un poet, câte un pictor sau

sculptor celebru. N'au avut, negreșit toate parte de un Michel

Fig. 33. *Moise* (de Michelangelo).

Angelo, ca Florența, sau de un Rafael, ca Roma. Dar Lom-

bardia a avut pe genialul *Leonardo da Vinci* (1453—1518), care a zugrăvit în Milano vestitul tablou *Cina cea de taină*, reprezentând pe Christos, la masă, în mijlocul discipolilor săi, în clipa când zice cu glas amar: «Unul din voi mă va vînde!»

Tabloul înfățișază momentul, în care discipolii, mirați și măhniți de vorbele Mântuitorului, se uită unul la altul, întrebându-se din ochi, «cine să fie acela!» Numai Iuda, galben și încruntat la față, ca un vinovat bătut de D-zeu, privește țintă în ochii lui Christos, parcă i-ar zice: «să nu mă spui.» Și parcă e sigur că nu-l va spune, căci cunoaște firea blândă și cerească a lui Christos, care știe că așa a fost scris. Iar ca semn rău al crudei fatalități, solnița cu sare din dreptul lui Iuda e răsturnată în mișcarea cotului rezemat de dânsul pe masă.

Reforma religioasă. Martin Luther.

Cauzele reformei religioase sunt de căutat, mai întâi de toate, în moravurile decăzute ale călugărilor de tot rangul, dela cel mai de jos până la episcopi. Nici papii, nici sinoadele nu mai erau în stare să îndrepteze lucrurile. Ba încă unii papi erau, cel puțin, tot așa de corupți ca și subalternii lor. Astfel a fost bunăoară, cei din familia *Borgia*. Alții, lacomi de bani și de putere, se folosiau de credința oamenilor numai pentru atingerea scopurilor lumești. Astfel la fost, bunăoară, papa *Iuliu II*, care ar fi stat mai bine pe un tron de rege războinic decât pe sfântul Scaun. Cât a trăit, într'un război a adus'o, ba cu Veneția, ca să-și mărească domeniile, ba cu străinii, ca să elibereze Italia.

Alții se îndeletniceau mai mult cu literile, cu artele și științele decât cu păstrarea și curățirea credinții, care scădea treptat pe fie care zi. Astfel a fost urmașul lui Iuliu II, Papa *Leon X*, un om, ce e drept, învățat și deștept, cu gusturi intelectuale dezvoltate și rafinate, dar nepotrivit pentru misiunea lui specială: de a ridică biserica și clerul catolic și de a scăpa credința desciziunea ce o amenința. Secolul lui a luat numele de secolul lui *Leon X*, din cauza atenției și ajutorului ce dat la dezvoltarea artelor, științei și literaturii, cari, în timpul său, au luat un strălucit avânt de înflorire. Și pentru aceasta omenirea i-a rămas

recunoscătoare. Dar tot-odată secolul lui este și secolul revoluției și al reformei aduse în religia creștină catolică de în-

Fig. 34. *Papa Iuliu II*, (Portret de *Rafael*).

drăznețul răzvrătit Martin Luther, pentru-că starea bisericii nu mai erà de îngăduit.

Martin Luther (1483—1546). Martin Luther era fiul unui țăran din Saxonia. A dus o copilărie grea și amară. Când urma la școală, în Eisenach, fiind lipsit de mijloace, a trebuit să cerșească spre a-și putea agonisi pâinea de toate zilele, când pela ferestrele caselor bogate, — cum era și este încă obiceiul unor cerșetori în Germania. Pasiunea lui pentru carte îl făcù să învingă

toate piedicile; și după ce își termină studiile, chiar cele universitare (în Erfurt), intră în ordinul călugăresc al Augustinilor. Aci se distinse și atrase, prin știința lui, atenția capului Augustinilor, care îl ajută să devină profesor la Universitatea din Wittenberg. Electorul Saxoniei, *Friederic*, numit *Înțeleptul*, văzù în el un om de valoare și îl sprijini

Fig. 35. *Martin Luther.*

de aci încolo toată viața. Protecțiunea marelui senior, care se bucură de multă autoritate în Germania, fu de un neprețuit folos pentru Luther.

Luther era un suflet adânc și sincer, credincios, și avea o inimă înflăcărată pentru adevăr și dreptate. Ducându-se să vadă Roma, se întoarse de acolo desiluzionat cu totul și de biserică și de papă. La toată lumea spuneau că, dacă ar fi

știut ce o să găsească acolo, nu s'ar fi dus la Roma, măcar de i-ar fi dat cine-va o sută de mii de fiorini.

Nu-i trebuia decât un prilej, ca să isbucnească nemulțumirea lui în public. Prilejul i-l oferî un călugăr desmățat Tetzl, care venise în Germania să vînză *indulgențe*.

Ce erau indulgențele? Niște hârtii, un fel de diplome, prin care papii făgăduiau iertarea tuturor păcatelor din trecut. Putea cineva să trăiască în viții, să facă crime: eră destul să cumpere o *indulgență*, și nu mai avea nici o grije că va fi pedepsit pe lumea celalaltă: își rescumpără toate păcatele; și putea să facă altele, apoi să cumpere alte indulgențe, și așa mai departe. Papii născociseră mijlocul acesta, ca să scoată bani dela credincioșii naivi. Iuliu II și Leon X, având nevoie de multe parale, cei dintâi pentru războaie, cel deal doilea pentru arte și viața lui luxoasă și rafinată, puseseră în vînzare o mulțime, de indulgențe. Cele mai mult se desfăceau la Germanii de bună credință. Se clădiseră în Roma astfel multe palate pompoase din păcatele reale sau închipuite ale Germanilor.

În Saxonia deschisese tarabă pentru indulgențe un călugăr nerușinat, *Tetzl*, din ordinul Dominicanilor. Luther se indignă de negoțul acesta. Dela înălțimea catedrei sale, ca profesor la Universitate, veșteji obiceiul și abuzul indulgențelor. Apoi, ca să încurce pe Tetzl, afișă pe zidurile biserici, într'o zi de sărbătoare, nu mai puțin de 95 de întrebări sau propuneri cu privire la indulgențe. Tetzl nu se lăsă mai pe jos, și răspunse și el la acele întrebări. Se născu astfel o discuție aprinsă între Luther și Tetzl.

Nimeni nu bănuia ce are să iasă de aici. Papa Leon X făcea la început chiar haz de cearta lor. Știind că odată vindeau indulgențele în Sacsonia Augustinii, își închipuia că Luther e supărat pentru că negoțul acesta îl face acum un dominican, și zicea că între ei este o simplă ceartă de călugări. Ba încă admiră talentul de vorbire și de argumentare al lui Luther. «Știi că fratele Martin e un geniu frumos?» Nu-și închipuia că geniu frumos al fratelui Martin va face să-l treacă sudori, în curând, și că va pune Europa în flăcări.

Nu-i plăcea însă papei să se facă prea mult zgomot împrejurul discuției stârnite de Luther, și trimise pe un cardinal să-l împace pe Tetzl. Luther nu se mulțumi cu judecata cardinalului, și apelă la conciliu. Era încă de părere că mai mare decât papa era conciliul. Nu va trece mult, și Luther va refuza și judecata conciliului, și va face apel direct la cărțile sfinte, anume la sfânta Scriptură, la Bible, iar nu la autoritatea urmașilor lui Crist sau la sfinții părinți.

Papa trimise atunci în contra lui o bulă de excomunicare. Luther nu se speria deloc, ba *arse chiar în public tula papii*, la anul 1520. Din minutul acela începă revoluția religioasă.

Francisc I și Carol Quintul.

Francisc I, regele Franței, și *Carol V* al Spaniei au stat mereu în lupte de rivalitate.

Firea acestor doi rivali formă un contrast izbitor.

Carol V, un om scund și bolnăvicios, galben la față, cu fruntea lată, cu ochii albaștri, cu privirea tristă, dar porunci-toare, se hotărâ în-cet, după îndelungă cugetare, după ce ascultă pe consilierii săi, scriind și cân-tărind argumentele și *pro și contra*. Dar, când se hotărâ, măr-gea fără șovăire și fără îndoeli înainte pe drumul ceși croise.

Fig. 36. *Francisc I* (1515—1547).

Francisc I (1515—1547), un om înalt, voinic și frumos, cu o față zâmbitoare și simpatică, vorbind totdeauna mult și bine, spirit ager și neastâmpărat, luă hotărâri repezi, se pornea la lucru fără multă ezitare și cu hărnicie; dar, schim-

Fig. 37. *Carol Quintul* (1519—1556).

bător și nestatornic, se plictisea ori se obosiă curând, se lăsa de ce se apucase și se luă de altceva, fără stăruință și urmărire îndelungată.

Altfel, amândoi buni soldați, dibaci luptători, cavaleri neîntrecuți, viteji și curajoși

Carol Quintul, cu toată înfățișarea lui gălbînicioasă, era o minune să-l vezi în turneuri Tare în mușchi, din cauza deselor exerciții corporale, puțini ar fi îndrăznit să se ia cu dânsul la luptă dreaptă. A ucis un taur, în arenă, sub ochii plini de ui-

mire și de admirare ai Spaniolilor, cari făceau mult caz de astfel de întreceri. Francisc de asemenea era un călăreț de forță și un vânător iscusit și neobosit.

Cei doi rivali se mai asemănau într'un punct: amândoi erau ambițioși. Când Maximilian, împăratul Germaniei, muri, amândoi se prezentară ca aspiranți la succesiunea lui. In acest concurs reuși Carol. Electorii, la început, nu voiră să aleagă pe nici unul din doi, temându-se de puterea lor, și aleseră pe Frideric Înțeleptul, din Saxonia. Frideric, însă, refuză această demnitate, și sfătui pe electori să se hotărască mai bine pentru Carol, regele Spaniei, care, ca rudă a casei de Austria, va fi mai interesat să apere Germania în contra Turcilor.

Daci se declară dușmănia dintre Francisc I și Carol V. De necaz, Francisc recurse la fel de fel de alianțe, spre a doborî pe Carol, pe care soarta i-l puneă ca o pedică mare, în drumul său ambițios către glorie. Deși eră creștin, s'a unit cu Turcii, lucru ne-mai pomenit până atunci în Istorie; și, deși eră catolic, s'a unit cu protestanții din Germania, numai și numai să facă ne-ajunsuri, necazuri și greutăți lui Carol V.

Francisc I și Carol Quintul în Italia. — Înainte c'a se pune candidatura la împărăție, soarta părea că surăde și favorizează de Francisc. Moștenind politica și pretențiunile predecesorilor săi dela Ludovic XI încoă, el intră în Italia, ca să ieă Milanul. Cu toate că se înființă, în contra lui, *liga sfântă*, Francisc învinse coaliția, într'o celebră bătălie de două zile, la *Marignano*, coprinse Milanul și sili pe toate statele Italiei, în cap cu Papa, să ceară pace. (1515).

Carol V, ajungând și împărat al Germaniei, deveni stăpân peste atâtea țări, încât din statul său «nu apuneă soarele niciodată». Poseda Spania cu ținuturile ei din America, mai toată Austria și părți însemnate din Italia, Belgia și Olanda. Acum făcù visul de a deveni un *monarch universal*. Aducându-și aminte de Cezarii Germaniei din evul mediu, cari nu se credeau pe deplin împărați decât posedând și sfânta cetate Roma, el își îndreptă ochii asupra Italiei. Papa, neliniștit de progresul reformei în Germania și de prezența Francezilor în Italia, văzù la început un aliat natural în puternicul împărat, care, pe-lângă aceste pericole, se credea chemat a combate și pe dușmanul obștesc al creștinătății, pe Turci. Nu fu dar greu lui Carol să facă pe Francezi a perde Miiianul.

Francisc trecù atunci în Italia ca să-și recapete posesiunea perdută. Armata lui se întâlni cu a lui Carol Quintul și fu distrusă la *Pavia*, iar Francisc prins, și trimis la Madrid, de unde scăpă numai încheind un tractat de pace, pri carenu renunța la toate pretențiile lui asupra posesiunilor din Italia, ba încă da lui Carol și o provincie din Franța, Burgundia.

Armatele lui Carol Quintul, victorioase, se purtară însă în Italia în modul cel mai barbar.

Intrând în Roma, devastară și batjocoriră tot ce găsiră în cale: palate, biserici, biblioteci, chinuind și ucigând pe locuitori. Nici pe vremea Vandalilor nu se văzuse atâta desfrâu de cruzime și de nerușinare. Soldații, îmbrăcați în haine pontificale, străbăteau stradele, în sunetul trâmbiților, silind pe călugări, pe cari li omorau în bătăi, să dea sfânta grijanle unui măgar îmbrăcat popește și dus de ei în alaiu prin oraș.

Nouă luni ținù jaful și batjocora.

Purtarea asta revoltă pe toată lumea. Francisc, nemai ținând seamă de condițiile tractatului, crezù ocazia bine venită să-și răzbune. Iși trimise în Italia armata, care reluă Milanul și a-junse chiar să înconjoare Neapole. Dacă Francisc ar fi fost mai dibaciu, ar fi izbutit, în adevăr, să nimicească, de astă dată, puterea lui Carol în Italia. Dar făcù ce făcù și nemulțumì pe Genua, partizana sa, și astfel amiralul genovez (Daria), care asediase Neapole pe mare, își trecù flota de partea împăratului, și Francezii perdură campania. Se încheiă alt tractat de pace: Francisc iar renunță la Italia.

Carol Quintul devenì atunci singur stăpân pe Italia și visul lui se realisă. Papa îl încoronă cu cele două coroane: a Imperiului și a Italiei (1530).

Francisc unit cu Soliman. Carol Quintul în Franța.

Atunci Francisc încurajă la luptă pe protestanții din Germania și intră pe față în relațiuni cu eroul răsăritului, cu sultanul *Soliman*.

Tractatele lui cu Turcii se numiră *capitulațiuni*. După aceste capitulațiuni, numai Francezii aveau dreptul de a face comerț în orient.

Francisc se înțelese cu Soliman ca unul să atace pe Carol pe uscat și celalt pe apă. Francisc, anume, să năvălească în Italia asupra Milanului și, în acelaș timp, Soliman să înconjoare Neapole pe apă.

Planul se realiză întocmai, Carol Quintul, care de ordinar

eră nu om linistit și rece, se mâniă, de astă dată așa de tare, că nu mai știa ce face. Intră cu armata chiar în Franța, jurându-se s'o cucerească. Francezii se retraseră din Provence, unde invadară trupele lui Carol V, și pustiiră totul în urma lor. Două luni de zile se învârti Carol prin țara rivalului său, și nu găsi nici armată, ca să se bată; nici locuitori, ca să-i supună; nici merinde, ca să se hrănească. Fu nevoit a se retrage, cu mari greutate.

Dar când se află în lumea creștină că Francisc, regele prea creștin al Franciei, merge mână în mână cu Soliman, padișahul turcesc, în contra unui monarh creștin, care s'a luptat cu păgânul, spre a scăpa creștinătatea; când se văzu crucea înfrățită cu semi-luna și fesurile și cialmalele închinătorilor lui Mahomed arătându-se, cu flota lor, împrejurul Neapolei, un sentiment de revoltă și de indignare coprinse toate sufletele. Se părură o nelegiuire din partea lui Francisc I.

După mai multe războaie între cei doi rivali, se încheie între ei pacea dela *Crespy* (1544). Franța se alege, în cele din urmă, cu Savoia; iar Milanul rămase al lui Carol.

Pacea dela *Crespy* încheiă ultimul război dintre cei doi rivali. De altmintreli, poate că numai moartea a făcut ca acest război să fie ultimul. La trei ani după aceea Francisc muri.

Dar luptele tot nu încetară între Francezi și Carol Quintul, pentru Milan. Nu se sfârșiră decât sub urmașul lui Carol, Filip II și al lui Francisc (Enric II), prin pacea dela *Chateau-Cambrésis*, prin care Francezii renunță cu totul la Italia, iar Milanul și Neapole rămân Spaniei.

Renașterea în Franța.—Francisc n'a fost numai un rege războinic; a încurajat dezvoltarea literelor și artelor. Sub el se face și în Franța mișcarea culturală a *renașterii*. Artiștii italieni, ca Leonardo da Vinci, etc. au fost chemați și bine primiți la curtea lui.

Pe timpul lui au trăit și scris în Franța poeții: *Clément Marot* și *Pierre Ronsard*, ambii atrași de dânsul împrejurul

său. Primul îi eră chiar paj. Despre Ronsard, care eră capul societății de literați numite *Pleida*, se crede că se trage din neamul unui ban al Craiovei, din banul *Mărăcine*.

Tot în timpul lui au trăit și scris doi prozatori celebri: *Rabelais* satiricul, și filosoful *Montaigne*.

Abdicarea lui Carol Quintul, — La vre-o opt ani de la moartea lui Francisc I (1556), *Carol Quintul*, împăratul Germaniei și regele Spaniei, al Țărilor de jos, al Neapolului, al atâtor ținuturi din America, părăsi puterea, simțindu-se obosit de lupte și desgustat de atâtea isbânde fără folos durabil. El, care visase o monarhie universală, se vede vecinic hărțuit de Franța, fără deplină putere asupra seniorilor germani, continuu amenințat de Turci, nevoit a cedă protestanților, nesigur de posesiunile din Italia. Abdică și se retrase într'o mănăstire, să-și petreacă în liniște ultimile zile. Impărți întinsa lui stăpânire la doi urmași: fratelui său Ferdinand îi dete Germania; fiului său Filip al II, îi dete restul: Spania cu Țările de jos, America, etc.

Răspândirea Reformei.

Când *Carol Quintul* luă moștenirea imperiului german, Papa i se plânse de agitația lui Luther, și împăratul strânse la *Worms o dietă*, unde Luther e chemat să-și dea seama de purtarea sa. Luther, cu toate sfaturile prietinelor cari îl opriau, veni la dietă, sprijinit pe protecția lui Frideric Înțeleptul și pe alți seniori ce vedeau că are dreptate.

În fața dietei Luther se înfățișă cu multă demnitate și curaj. Văzând hotărârea nestrămutată a lui Luther, dieta pronunță în contra lui o sentința grozavă: *il scoase de sub scutul legilor imperiului*.

Ideile lui Luther. — Cum plecă Luther din Worms, Frideric Înțeleptul, ca să-l scape, îl ascunse în castelul său din Wartburg. De aci Luther împrăștiă în lume *părerile sale*, prin scrieri, în care susțină desființarea papalității, desființarea că-

lugărilor, căsătoria preoților, dreptul fie-cărui creștin d'a ceti și interpretă Biblia, așa cum o înțelege și o crede, precum și d'a se rugă lui D-zeu în limba sa, iar nu în limba latină, ca cei catolici. Susțină că apostolii lui Christos, ori-cât de sus ar fi, nu se cade să aibă atâtea averi, cum aveau mai ales Episcopii din timpul său, cari posedau moșii și domenii întinse. Adevărații apostoli nu țin la lucrurile lumești.

Această idee din urmă mulțumi pe principii germani. Dacă se vor luă moșiile și posesiunile Episcopilor catolici, principii se vor îmbogăți și vor deveni mai puternici. Principii deci se grăbiră, unul după altul, a trece la ideile lui Luther, a deveni *luterani*. Intre aceștia fură electorul de Saxonia, și ducele ereditar al Prusiei, care se despărțise de Polonia.

Anabapțiștii.—*Poporul* însă se impresionează de altă idee a lui Luther. Dacă e vorba să ne întoarcem la Biblie, gândi mulțimea, apoi Biblia propoagă caritatea și frăția. Pentru ce dar așa mare deosebire între bogăți și săraci? O mulțime de țărani, având în cap, pe rând, mai mulți șefi din cari cel din urmă și mai renumit este croitorul *Ion din Leyden*, se ridicară și dărâmară castelele seniorilor, devastară bisericile, arseră cărțile ce le ieșiau înainte, afară de Biblia, și răspândiră spaima pretutindeni, cerând egalitate pentru toți și comunitatea averilor.

Ei se numiră *anabapțiști*, pentru că propagau un al doilea botez. Cel dintâi botez, făcut asupra pruncilor, ziceau că n'are valoare, de oare-ce omul, la vârsta aceea, nu știe ce face, nu primește botezul cu deplină cunoștință și judecată.

Negreșit că principii tăbărâră cu armatele pe ei. Insuși Luther, văzând cum i se interpretează ideile, fu nevoit să-i dezaprobe și să pro-pagă război în contra lor. Dezordinea însă tot ținu mult. În zece ani (1535) anabapțiștii fură prăpădiți.

Triumful reformei. — În timpul acesta Carol Quintul, neliniștit de progresele reformei și îngrijat de amenințările Turcilor, strânse o *dietă la Spira* (1529), ca să liniștească spiritele în Germania. Reformații nu se mulțumiră cu hotărârile dietei, și *protestară*. De aceea se mai numiră și *protestanți*.

În anul următor, se convocă altă *dietă la Augsburg* Aci prezentară *reformații confesiunea lor de credință*, redactată de învățatul profesor *Melanchton*, ginerele lui Luther

Nici astă dietă nu linișți spiritele, căci nu admise punctele din confesiune. Neînțelegerea și vrăjmășia era acum lămurită, pe față. Rezultatul definitiv nu se hotărî, decât în urma luptelor sângeroase.

Fig. 38. Melancthon.

După ce împăratul încheiă pace cu Francisc și cu Soliman voi să aducă pe protestanți la supunere și să-i convingă prin ajutorul armelor.

Luther nu trăi să vadă această vărsare de sânge provenită din cauza propagandei lui. El muri în anul 1546. Războiul se întâmplă imediat după moartea lui. Dar nu ținu mult. Principii protestanți se luptară cu desperare și Carol Quintul, bolnăvicios și slab cum eră,

nu fu în stare să prelungească luptele. În cele din urmă se încheă tot la *Augsburg* (1555) o pace, prin care se îngăduia protestanților libertatea credinții și secularizarea averilor ecleziastice din partea seniorilor. Prin asta se consfinți triumful reformei în Germania.

În scurt timp se întinse o mișcare similară și în alte țări.

În *Elveția* reforma fu propagată de *Zwingli* și de *Calvin*, un francez de origină; în *Scoția* de *Ion Knox*.

În *Anglia*, regele *Enric VIII* rupse legăturile cu papa, din o ceartă personală, și se declară pe sine de cap al bisericii, socotinduse însă tot catolic. Dar ruperea Angliei de papa fu începutul reformei. Partida protestanților crescù repede. Regii, ce urmară la tron, fură când catolici, când protestanți. Din cauza aceasta se născură turburări, răsturnări și lupte. Marea regină *Elisabeta*, cu ajutorul parlamentului, stabili definitiv cultul reformat, cunoscut sub numele de *anglicanism* (1562).

Luteranizmul cucerì asemenea tot nordul Europei: *Danemarca*, *Suedia*, *Norvegia*, *Irlanda*.

Calvinismul.— O ramură principală a reformei religioase o

formează calvinismul, întemeiat de *Ion Calvin* mai întâi în Elveția. Calvin, nevoit să fugă din Franța din cauza ideilor lui religioase, se așezase la Geneva, unde izbuti să organizeze biserica creștină după ideile sale, adică fără episcopi. Dintre cele șapte taine, el recunoscù numai două: botezul și împărtășania.

Fig. 39. Calvin.

Calvinismul s'a întins prin *Ion Knox* în Scoția, unde își luă numele și de *prezbiterianism*, din cauză că se admit numai preoți (prezbiteri); s'a mai întins în *Franța de Sud*, în *Olanda*, *Ungaria*.

Țările române pe timpul lui Ștefan cel Mare.

Dintre domnii ce au urmat la tronul Munteniei după *Mircea cel Mare*, până pe timpul lui *Ștefan cel Mare*, mai însemnați sunt *Vlad Dracul*, care a luat parte împreună cu *Ion Corvin*, la lupta dela *Varna*, unde armatele creștine au fost învinse de Turci; și mai ales fiul său, *Vlad Țepeș*, numit astfel pentru obiceiul lui de a pedepsi cu punerea în țeapă pe cei oșândiți de el la moarte. Și pedepsiă cu moartea foarte des și repede, pentru ce găseă el că e greșala mare sau păcat: hoția, lenea, trădarea, minciuna, și ce i se păreă lui îndrăsneală și necuviință. Eră crud peste măsură, dar și îndrăsneț și viteaz cu dușmanii țării. Cum s'a urcat pe tron, n'a mai voit să plătească Turcilor tributul obișnuit; apoi a prădat și schingiuit lumea chiar în ținuturile turcești, în *Bulgaria*; în sfârșit, după obiceiul lui crud, trăsese în țeapă chiar pe trimisul sultanului, *Hamza-Pașa*, împreună cu 1.000 de oameni. *Mohamed* veni cu mare armată să-i ceară socoteală de nesupunere și la nevoie să-l prinză și să-l ducă la *Constantinople*. Dar *Vlad*,

lăsându-se urmărit, atrase pe Mohamed prin locuri strâmte, între poduri și bălți și îl hârțui mereu, până ce într'o noapte pândi momentul când armata turcească dormia liniștită și se aruncă zgomotos asupra ei, și o zăpăci așa de tare încât Turcii se uciseră singuri între ei.

Totuși Țepeș perdù domnia curând după aceasta. În locul lui, cu ajutorul Turcilor veni fratele său, Radu cel Frumos.

În Moldova, după Alexandru cel Bun, singurul domn care a făcut ceva mai memorabil, este *Petru Aron*. Fapta lui memorabilă nu e vre-o viteză or izbândă însemnată, ci o măsură de a dobândi liniștea țării din partea Turcilor, în schimbul unui bir.

Ștefan cel Mare.— Neasemănat de măreață și de importantă este figura marelui *Ștefan*, domnul Moldovei, pe care Papa dela Roma îl numiă *atletul lui Crist și apărătorul creștinătății*.

Fig. 40. Ștefan cel Mare.

Și avea de ce să-l numească așa. În acel timp se organizase o nouă ligă în contra Turcilor. În ea intră *Veneția, Neapole*, puternicul rege al *Persiei, Ungaria și Papa*; deci state și din Europa și din Așia. Nu se credeau, însă, destul de siguri, până nu vor avea cu ei și țările dela Dunăre. Veni astfel, la Ștefan al Moldovei solul *Veneției*, rugat și de alte state, ca să se înțeleagă cu el asupra coaliției. Sfaturile îndemnurile și curajul lui Ștefan dedeau inimă și speranță statelor creștine în primejdie.

Când văzù mai ales lumea că Turcii răpun pe doi din aliați pe regele *Persiei* și pe *Veneția*, toți ochii se ațintiră asupra lui Ștefan. *Persia* fusese bătută, *Veneția* silită să ceară pacea. Cine rămânea mai la rând să dea pèpt cu vrăjmașul creștinătății? Ștefan.

Dela el se așteptă mântuirea.

Ștefan trecu mai întâi în Muntenia, gonì pe domnul pus acolo de Turci (Radul cel Frumos) și puse în locul lui pe altul (Laiot Basarab). Acsasta fu semnul de luptă cu Turcii. Mohamet II trimise în contra lui Ștefan o armată numeroasă. O sută de mii de Turci acoperiră pământul Moldovei. Statele creștine ale Europei, atât cele vecine, cari de alminteri pisuiu pe Ștefan, precum Ungaria și Polonia, cât și cele mai depărtate, în cap cu papa, tremurau de grijă și de nerăbdare să vadă sfârșitul luptei. Soarta sau liniștea lor atârnă de rezultatul ei.

Armata moldovenească se întâlni cu Turcii la Podul Inalt (*Rahova*.) Aci se dete o ciocnire îngrozitoare. Puterea Musulmanilor fu îngenuchiată și umilită, cum nu mai fusese nici odată până acum (1475). Rămășițele ei sfărâmate fură urmărite până la Dunăre și prăpădite aproape cu totul.

Felicitările și mulțumirile curseră asupra lui Ștefan. În toate bisericile apusului răsunară cântări și se ridicară la cer rugăciuni de recunoștință. Viteazul domn al Moldovei era privit, cu drept cuvânt, ca un «apărător al creștinătății» și «atlet al lui Christ», cum îl numiă Papa.

Când auzi de cumplita înfrângere și umilire dela Podul Inalt, Mahomed turbă de mânie, porni însuși cu oștire și mai numeroasă în contra lui Ștefan. Ștefan îi ieși înainte la Dunăre, ca să-l oprească de a trece în Moldova. Mohamet luase însă din vreme toate precauțiunile. Se învoise cu Tătarii, ca tocmai atunci să năvălească și ei și să prade Moldova.

Pe când Ștefan se află cu armata la Dunăre împotriva lui Mohamed, vine vestea înspăimântătoare că *au intrat Tătarii în țară*. Se știă că, pe unde trec hoardele tătare, nu mai rămâne decât praful și cenușa. N'a mai fost chip să țină armata în loc. Țăranii, mai ales, cerură să-i lase a se întoarce la vetrele lor, să-și apere casa și copiii de focul și pârjolul ce-i amenință.

Armata pe atunci eră altfel organizată decât astăzi. Armată permanentă mai nu eră; doar boerii și curtenii dinprejurul domnului erau totdeauna gata de războiu.

Grosul armatei cră compus din țărani, cari la primejdie lăsau coarcele plugului și luau: pedestrașii coasele sau niște topoare cu două tășiuri, călărașii suliițe, și porneau în contra vrășmașului, după-ce își puneau, pe sub negrile lor sumane, niște mintene căptușite cu bumbac, în care nu pătrundea nici sabia, nici săgeata. Asta formau *gloatele*. N'aveau leafă decât dorobanții sau pedestrași. În colo fiecare slujia pe socoteala sa, că mai toți erau cu dare de mână, aveau moșioara lor; și, dacă-i chemă *domnul* la luptă, veneau cu dragă inimă, ca să-și apercă moșia și neamul. Dar acum, moșia și neamul lor erau amenințate din două părți: la Dunăre de Turci, la Nistru și Prut de Tătari. Amarul Tătarilor îl cunoșteau mai de mult.

Oastea regulată, rămânând puțină, Ștefan o conduce spre munți și se oprește cu ea la *Războeni*, unde se întărește. Mahomed își trece atunci, în voie, tot funriciarul turcesc pe pământul Moldovei și vine asupra lui Ștefan. Ca valurile furioase sfărâmate de stânci, așa se spărgeau turbatele atacuri ale Turcilor, îndreptate de Mahomed împotriva oastei moldovenești. De mai multe ori fură respinși chiar *ianicerii*, mândri și vitejii ianiceri, cari se credeau ne-învincibili. Atunci Mahomed, stăpânit de grijă și de ciudă, iea însuși în mână buzduganul, cel cu șease aripi, înalță steagul profetului și se repede în fruntea Musulmanilor. Groaznică fu lupta! Floarea vitejilor aicea căzù. Atâtea cadavre acoperiră câmpul de luptă, încât mai târziu, oasele lor albiră tot câmpul. De aceea Războeni mai luară numele și de *Valea Albă*.

Dar Ștefan nu se descurajă; își adună din nou oastea risipită, hotărât a se bate, pe viață și pe moarte, pentru libertate. De astă dată îl ajută și norocul. În Turci se încinse o molină, care-i secera; iar corăbiile, cari le duceau merinde pe marea Neagră, se înceară de o furtună. Mahomed fu deci nevoit să plece îndărăt. Intoarcerea lui n'a fost de fel însă liniștită. Mereu îl hărțuiau, când ici când colo, Moldovenii, cari eșiau ca din pământ, la tot pasul. Armata lui se pierdù mai toată, până să iasă din Moldova, și cuceritorul Bizanțului, deși învigator la Războeni, se întoarse în patria sa aproape singur. Cam mult îl costă răzbunarea învingerii dela Podul Înalt. Pierderea dela Războeni l'a luminat pe Ștefan asupra vii-

torului. Ca și cum n'ar fi fost de ajuns atâta experiență, vecinii săi căutară parcă înadins să-l întărească în convingerea, că pe dâșii nu se poate întemeia pentru apărarea țării sale.

El avu mai întâi de luptat cu Matei Corvin, care intră în țară cu gândul să-l scoată din domnie. Dar Ștefan îl bătù la *Baia* și-l gonì peste hotare (1467).

Albert, regele Poloniei și fratele său Vladislav, regele Ungariei, făcură planul apoi să cucerească și se împartă Moldova între ei. Albert chiar și intră, pentru acest scop ascuns în Moldova. Dar nu-i merse bine. Curând se convinsese că supunerea Moldovei e mai ușor de plănuit decât de realizat. Trebui să se roage de Ștefan să-l lase a se întoarce liniștit acasă. Ștefan îi promise, cu condiție: să se întoarcă tot pe drumul pe unde a venit, ca să nu mai prade și să arză și alte locuri. Albert primì condiția, dar nu se ținù de ea, și dete astfel lui Ștefan prilejul de a-l pedepsi crâncen, pentru toate relele ce'i făcuse. La *Codrii Cozminului* armata poloneză fu nimicită. Prizonierii, înjugați la plug, arară o câmpie, pe care moldovenii semănară ghindă. Din ghinda semănată acolo răsări o pădure, care se numi *Dumbrava Roșie*, ca semn că a crescut udată cu sângele dușmanilor.

În lunga lui domnie de 47 de ani și mai bine, Ștefan n'a lăsat arma din mână. Dar, ca mulțumire lui D-zeu pentru izbânzile lui și pentru apărarea țării făcù și multe biserici. Când se apropià ceasul din urmă, ca și Mircea cel Mare, se gândi să-și asigure liniștea țării despre partea Turcilor, unde era pericolul mai mare. Văzând perfidia vecinilor, sfătui pe fiul său Bogdan să *închine mai bine țara Turcilor*, ca să nu aibă de luptat decât cu invidia statelor creștine. Cu unul din aceste state, cu Rusia, se pusese bine, măritând pe o fată a sa cu moștenitorul tronului Rusesc.

Ștefan erà om cu multă prevedere, dar iute la mânie, ca și Alexandru Machedon, și hotărât în planurile lui. El hotărâse ca, după dânsul să urmeze la domnie fiul său *Bogdan*. Unii boeri

țineau însă la Petru Rareș, alt fiu al lui Ștefan. Încă nu închisese de tot ochii marele voevod și cearta se încinsese între boeri pentru cine să fie domn. Ștefan, în agonie, aflând de neînțelegerea lor, porunci să fie scos din cameră pe patul în care trăgea să moară și să fie dus în mijlocul armatei. Acolo, cu limbă de moarte, porunci să se ucidă, sub ochii lui împăienjenăți de ceasul din urmă, toți boerii neascultători, apoi se întoarse în cameră și-și dete sufletul, liniștit. (1504).

Turcii sub Mohamed II și Soliman Magnificul.

După căderea Constantinoplei, lumea rămăsese un moment incremenită, ca în fața unei crime înspăimântătoare. Liniștea și cultura Europei eră amenințată de furia războinică a popoului lui Osman. Apusul, care avea totuși de păstrat atâtea comori scumpe ale civilizației, stă înlemnit de groază și nu făcea nici o mișcare de împotrivire în contra pericolului amenințător. Rămase dar ca popoarele din răsăritul Europei, popoarele dela Dunăre, și în special *Românii*, să țină pept hotarelor semi-lunei, apărând astfel interesele mari ale culturii omenesti, odată cu viața și neatârănarea lor propriu.

După luarea Constantinoplei, ținta lui Mohamed eră acum să pătrunză mai departe, în inima Europei. Dar, pentru aceasta, trebuia să treacă mai întâi peste inimoasele și războinicile țări române. El a înțeles că izbânda lui sigură în partea locului atârână dela cucerirea a două cetăți, ce-i steteau în drum ca două stânci periculoase pentru mersul înainte al valurilor armatei turcești.

Aceste cetăți erau *Belgradul* din Serbia și *Chilia* din țara românească. Asupra lor își puse deci ochii. Amândouă fură însă apărate cu vitejie desperată de doi români: *Belgradul de Ion Corvin*, căpetenia Ungurilor; *Chilia de Ștefan cel Mare*, domnul Moldovei.

Mohamed II înconjură mai întâi *Belgradul*; dar nu putu să-l ia (1466). În contra lui Ștefan cel Mare veni mai târziu, după aproape 10 ani; dar fără izbândă și acolo.

Fu nevoit asemenea să pornească însuși, în persoană, în contra lui *Vlad Țepeș*, domnul Munteniei (1462), ca să-și răzbune asupra lui pentru mai multe neajunsuri îndrăznețe și supărări aduse imperiului turcesc.

Mohamed II n'avusese timp să-și realizeze planul cel mare: d'a se năpusti asupra Italiei și d'a umili chiar Roma. Muri la 1481. Cu el, însă, și cu urmașii lui imediați, puterea Musulmanilor ajunsese la culme. Cel mai strălucit Sultan din căpi au avut Turcii, este unul din acești urmași ai lui Mohamed, a-nume *Soliman II*, care se bucură în Istorie de tot felul de titluri frumoase: *Magnificul, cel Mare, Legiuitorul*.

Și înainte de el a domnit un sultan însemnat: *Selim I*. Turcii îl numeau «Neînduplecatul (*Jaduz*). Și aveau de ce să-l numească așa. Eră în adevăr neînduplecat cu cei greșiți. Și nu căută dacă cel vinovat eră mare sau mic. Ba eră mai grozav cu cei mari. Șapte viziri a ucis, prinși cu câte o vină. Ajunsesese pe vremea lui o mare nerorocire să fie cineva mare vizir. Se și luase obiceiul de-a-și blestemă cineva pe dușmanul său zicând: «Să dea D-zeu să ajungi vizir al sultanului Selim».

Acest sultan eră de altminteri un om inteligent, poet talentat și protector al învățaților. Avea obiceiul să se furișeze în popor, în haine schimbate, travestit, ca să vadă singur cu ochii lui, cum i se respectă și aplică legile și poruncile.

Selim n'a făcut războaie cu creștinii. Din contră, cu ei a trăit bine. Intenția și interesul de căpetenie al lui erau să curețe mai întâi imperiul de mahomedanii *eretici*, cari se înmulțiseră; să bată pe Perși, care se întinseseră cam mult, și, pe lângă aceasta, mai deveniseră și eretici; — și apoi să-și întinză mai departe stăpânirea, încotro o putea și cât o putea mai mult.

Selim își atinse scopurile. Curăți imperiul de eretici; pe Perși îi bătă și-i supuse; imperiul și-l întinse în Asia, luând *Siria*, Arabia; și în Africa, luând *Egiptul* dela Mameluci. Cetățile sfinte, Meca și Medina, ajungând astfel sub stăpânirea lui directă; Selim se întitulă: *Calif*, titlul care se adaogă împăraților turci pe lângă acela de *sultan* și de *padișah* (regele regilor).

Soliman II, Magnificul.

După Selim urmează ilustrul *Soliman*, unul din cei mai mari oameni ai timpului său. (1520—1566).

Soarta fusese cu *Soliman* foarte darnică. Îl făcuse frumos, chipeș, măreț la înfățișare, îi dedese un corp sănătos și voinic, o minte limpede și luminată, o inimă simțitoare și nobilă, pe atât de miloasă pe cât de vitează și de curagioasă. Firea acestui sultan ilustru fermecase toată lumea. Scriitorii și solii dela curțile europene nu mai tăceau cu laudele, după ce îl văzură odată. Nu eră numai un cârmuitor priceput, înțelept și experimentat, ca unul ce, mai înainte da a se urcă pe tron, luase parte activă la afacerile publice; nu eră numai un erou, după cum se vede din victoriile repurtate în vre-o șaisprezece răsboaie cu creștinii; dar eră om instruit, eră poet, eră protector al literaților și legiuitor.

Și pe lângă toate acestea, mai eră și norocos.

Norocul lui a stat în vrăjmășia dintre cei doi monarhi de frunte ai Europei creștine: *Carol Quintul și Francisc I*. Dacă aceștia se uneau, cum ar fi trebuit, cu greu ar fi înaintat *Soliman*, până unde a înaintat în Europa; ba cine știe, dacă nu ar fi văzut că e mai cuminte să se retragă și să trăiască liniștit în mica lui Turcie din Europa și încă mai sigur în cea din Asia.

Printr'o întâmplare ciudată, tot atunci, în anul 1520 începe și Luther, pe față lupta cu catolicismul, arzând în public bula de escomunicare a papei. Fără să se gândească și fără să vrea, reformatorul religios ațâța prin arderea bulei un foc care nu se va stinge multă vreme în Europa. Și aci l'a ajutat norocul pe *Soliman*, ca prima zăpăceală produsă între creștini, prin revolta învățatului și curagiosului călugăr *Martin Luther*, să se producă tocmai când luă el în mână steagul de luptă în contra Europei, când încingea sabia și încălică vitejește calul. De aci încolo va putea să zică, pe drept cuvânt, scriind lui *Francisc I*: «Eu care sunt împăratul împăraților și umbra lui D-zeu pe pământ: zi și noapte calul meu stă cu șeaua pe el și sabia mea încinsă la coapsă.»

Nu mai departe decât la un an dela urcarea sa pe tron, *Soliman* dete statelor creștine din centrul Europei o lovitură strașnică, de care se sguindiră ca de un trăsnet. La 1511 luă *Belgradul*, fortăreață apărată altă dată cu desperată bravură de *Corvin* în contra lui *Mahomet*, ca ultima poartă nedărămată de Turci în drumul lor spre miezul Europei, ca ultima speranță de apărare în contra cotropirii Ungariei și Germaniei

De aci încolo, Ungaria și Germania stau deschise înaintea copitelor cailor turcești și-a săbiei musulmane. Toate cetățile până la *Drava* se supuseră pe dată lui Soliman; și dacă armatele acestuia nu-și duseră chiar acum mai departe mersul lor triumfal, pricina a fost că s'au întors numai decât în altă parte, pentru supunerea insulei Rodos, ocupată de ordinul cavalerilor Ioaniți, goniți din Palestina. Cavalerii, bătuți, fugiră în *Malta*.

Atunci Soliman reveni la râul *Drava*, pe care îl trecu, înaintând în Ungaria. La *Mohaci*, unde fù întâmpinat de regele Ludovic, sfărâmă ultima putere de rezistență a regatului vecin. Ludovic muri în luptă și cu el muri și neatârarea Ungariei (1526). Soliman pune pe tronul țării supuse pe *Zapolia*, susținându-l în contra pretențiilor lui Ferdinando, cumnatul lui Carol V. Apoi trece în Germania și *inconjoară chiar Viena* (1529).

În toate aceste expediții din urmă, Soliman eră în înțelegere cu Francisc I al Franței, care vedeă cu ochi buni orice neajunsuri s'ar fi adus puternicului și periculosului său vecin și rival, Carol V.

De luat, nu putu Soliman să iea Viena, bine întărită și apărată. Nici vreme n'avu pentru aceasta. Iarna se înțețiă și el fù nevoit să se retragă. Dar prădă ținuturile până la *Ratisbona* și după aceea prădă *Stiria*, până constrânse pe împărat să ceară pace.

Curând după aceea, însă, alianța dintre Soliman și Francisc I se făcu pe față; iar Soliman, care își întinsese stăpânirea și asupra țărilor din nordul Africei: *Algeria*, *Tunisul*, *Tripoli*, începù să atace puterea lui Carol V și pe mare, în Italia sudică, în insulele din Mediterana, etc. Atunci împăratul, ca să aibă liniște cel puțin despre o parte a întinsului sau imperiu, fù nevoit să facă din Germania una din țările tributare ale Porții. Și astfel, de atunci (1547), și *Germania plăti un tribut anual Turcilor*, mai bine de un secol și jumătate (până la 1699).

ROMANII IN PRIMA JUMATATE A SECOLULUI XVI.

Bogdan. Tractatul cu Turcii (1510). — Dela Ștefan cel Mare până la Mihai Viteazul n'au mai avut principatele române un domn, care să ridice țara în picioare, pentru apărarea neatârării. Eră și mai greu acum. Toate încercările ar fi rămas zadarnice. Puterea Turcilor ajunsese la culme. Soliman pusese călcăiul pe grumazul Ungariei și îngenunchiase chiar Germania. Ce ar fi putut face, în contra lui, Muntenia or Moldova, chiar de s'ar fi unit?

Bogdan, după sfatul lui Ștefan cel Mare, avu grijă să încheie cu Turcii un tractat, prin care le închină țara, punând-o sub protecția Inaltei Porți. El trimese la sultanul Selim (1510) pe logofătul *Tănt*, care fû bine primit și izbuti a încheia tractatul în condiții avantagioase pentru țară. Moldova a rămas să se guverneze și d'aci înainte, ca și Muntenia, de domnii și de legile ei, păstrând însă credința și supunere Sultanului și plătind un tribut.

Petru Rareș, avu o politică din cele mai nestatornice. Ca fiu al lui Ștefan cel Mare, moștenise dela tatăl său sângele iute, îmboldirea către muncă neobosită, neastâmpărată d'a fâptuî lucruri mari. Păcat că destoinicia lui nu se potrivea cu înălțimea dorințelor.

Nici împrejurările nu l-au ajutat, dar nici el n'a știut să le înțeleagă. A crezut că prin șiretlic și viclenie o să încurce toată lumea, și s'a încurcat singur. Politica lui a fost de o duplicitate neînțeleasă. Acî mergea cu Turcii, acî cu Creștinii; și pornea în contra unor sau altora, tocmai când credeai că a legat cu dâșii prietenie mai strânsă.

Trăise în Polonia dela moartea lui Ștefan cel Mare și până ce s'a suit pe tron (1527). S'a făcut domn curând după supunerea Ungariei de către Turci, în momentul când Soliman puneă pe Zapolia pe tronul Ungariei, la care aspira și Ferdinand, cumnatul lui Carol Quintul. Petru Rareș s'a gândit că e timpul oportun să se amestice și el în neînțelegerile dintre

Ferdinand și Zapolia și, amestându-i cu făgădueli pe amândoi, să pună mâna pe Transilvania. Solii lui pelângă Zapolia jurau, în numele domnitorului, că Moldova e de partea Turcilor; iar solii trimiși pe lângă Ferdinand, jurau, în acelaș timp, că Moldova e cu puterile creștine; iar Petru Rareș, pe de altă parte, intră în Transilvania și bătea o armată a lui Ferdinand la *Feldioara* (în țara Bârsei). Asta făcea pe Turci să se convingă de prietenia lui. Dar, după aceea, ocupă Brașovul și alte cetăți. Atunci Zapolia îi bănuî gândul și-i trimise vorbă că-l spune lui Soliman, dacă nu părăsește Transilvania. Petru Rareș n'avu ce face, și se retrase.

Dar nu se astâmpără. Incepù relațiile cu Ferdinand, pe care îl bătuse. Sultanul află de aceasta. Mai supără apoi pe Soliman și cu altă faptă: puse să se ucidă un trimis al Porții, venit spre a regulă niște neînțelegeri dintre Moldova și Polonia, în privința hotarelor. Asta scoase din răbdare pe Soliman, care plecă însuși în Moldova. Petru Rareș fugi și se ascunse în cetatea Ciceiu, unde fù lăsat în pace de Magnificul sultan, dar nu și de Zapolia, care îl înconjură. Soliman, după ce puse un domn după cererea boerilor, părăsi Moldova. Șiretul Petru Rareș se rugă să-i dea voie a veni la Constantinopole, spre a se dezvinovăți. Sultanul îi ascultă rugăciunea, îl primi la Constantinopole, îl iertă, și îi dete din nou tronul, mai ales că domnul pus în locul lui nu rămăsese credincios Turcilor.

Atât așteptă, parcă, Petru Rareș, ca să arăte lui Soliman că nu s'a schimbat. Cum ajunse în Moldova, iar se puse în relație cu puterile creștine, cari proiectau acum o mare campanie sub conducerea marelui elector de Brandenburg. Noroc că războiul proiectat nu s'a adus la îndeplinire. Astfel că Petru Rareș a rămas în aparență tot prieten al Turcilor și în special al lui Soliman. El murì la 1546.

În *Muntenia*, care fusese mai de mult încercată de necazurile luptelor cu Turcii, se potolise orice avânt, fie și diplomatic, pentru independență. Domnii se convinseseră că pacea pentru țară se poate obține numai primind, ca ceva firesc și fatal, situația de vasalitate față cu Turcii. Nu se mai făcu,

multă vreme, nici o încercare de a scutura jugul, care de altfel nu se părea greu.

Radul cel Mare și Neagoe Basarab. — În timpul acesta, doi domni au fost în Muntenia mai însemnați: *Radu cel Mare* și *Neagoe Basarab*, amândoi oameni pașnici, amândoi religioși. Ne mai având grija războaelor cu Turcii, asigurată în contra pericolului printr'un contract, ei își îndreptară sufletul către cele bisericesti.

Și mai înainte vreme, dar mai ales după căderea Constantinopolei, *călugării greci*, cunoscând evlavia boerilor și domnilor români, veniau în țară să se plângă de mizeria în care se aflau ba sfintele locuri, ba cutare mănăstire celebră; și, după ce le atingeà inima bigotă până la suferință și până la lacrimi de fanatism, se întorceau îndărat încărcăți de bani și de tot felul de daruri. Unii rămâneau pe aici; și aceștia ajunseră din ce în ce mai mulți, cu timpul.

Pe timpul lui Radu cel Mare (1494—1507) se întâmplă că veni în Muntenia însuși patriarhul *Nifon*.

Dat jos de Turci din scaunul patriarhal, Nifon fù chemat în țară de domnul țării românești. Din îndemnul lui se întemcià episcopatul din Buzău și din Râmnic. Cu sfaturile lui se ajută Radu la orînduirea multor afaceri de ale statului.

Dar, cu toată cinstea și cu tot respectul ce se dă fostului patriarh, se simțea din ce în ce deosebirea izbitoare între spiritul simplu și natural al oamenilor de bun simț, ca Neagoe și boerii țării, și între spiritul amestecat și falsificat de doctrine subtile al patriarhului din Bizanț. Deosebirea aceasta se simți atât de tare, în cele din urmă, în cât Radu cel Mare n'o mai putu răbdă. Și într'o zi, scos din răbdări, Radu cel Mare îl gonì pe Nifon din țară, zicându-i: «Pasă de eși din țara noastră, că viața și traiul și învățăturile tale noi nu le putem răbdă, că strici obiceiurile noastre».

Trecerea lui Nifon pela noi, însă, n'a fost fără urmări. Mulți i-au păstrat o amintire devotată. Astfel se explică faptul că, curând după Radu cel Mare, veni la tron un fiu de suflet al patriarhului, anume *Neagoe Basarab*, un om mult mai religios decât Radu.

Când s'a aflat în Orient că pe tronul țării românești s'a urcat un fiu sufletesc al lui Nifon, cu grămada curseră încoace călugării Greci. Găsiră bună primire, adăpost, onoruri.

Neagoe aduse cu mult alaiu în țară moaștele lui Nifon.

Ce a făcut, însă, mai bun a fost zidirea mănăstirii *Curtea de Argeș*, un monument strălucit de artă.

Dar, amețit de măgulelele amăgitoare ale furnicarului de călugări din jurul său, a săvârșit o greșală, care va aduce mult rău țării. *A închinat* sfintelor locuri și mănăstirii din Muntele Atos, adică le-a dăruit, veniturile mai multor mănăstiri din țară. Mai târziu călugării greci din Răsărit nu s'au mulțumit numai cu veniturile și au pretins și moșiile. Se credeau cu tot dinadinsul proprietari de drept ai unor întinse și nuturi din țara româneacă. Și se folosiră de această uzurpare până în secolul nostru, când domnitorul Cuza a luat toate averile dela mănăstiri și le-a dat statului.

POLONIA. RUSIA.

Polonia până la sfârșitul Jagelonilor.—Polonia, deși crescuse cu alipirea Lituaniei, începuse să decădă sub ultimii regi din familia Jagelonilor. Dintre aceștia făcea parte și *Albert*, care pusese gând rău Moldovei, voise s'o împartă cu Ungaria. N'a izbutit însă prin încercarea lui, decât să facă a crește în Moldova o pădure mai mult: *Dumbrava Roșie*.

Sigismund I, care a ocupat tronul la doi ani după moartea lui Ștefan cel Mare, a fost mai mult o umbră de rege. În lunga lui domnie (1506--1548), autoritatea regală, de altfel redusă chiar de înainte de el, a ajuns a nu însemna mai nimic. Magnații, nobilii făceau totul. De cum s'a urcat pe tron Sigismund, s'a luat hotărârea ca regele să nu decidă nimic fără voia și autorizarea *senatului*.

Sub el se desparte *Prusia* de Polonia și devine stat deosebit. Albert de Brandenburg se proclamă principe *ereditar* al Prusiei. Inepția guvernului polonez s'a mulțumit a ști că tânărul și vigurosul stat îi recunoaște un fel de suzeranitate.

Nimeni nu putea bănuî că acolo se pun temelile unei puteri, care mai târziu va decide de soarta Europei centrale.

Dinastia Jagelonilor s'a stins pela 1572.

Rusia sub Tătari. Tătarii dela Moscova. — Când au năvălit Tătarii în Europa, cea dintâi țară pe care au cucerit-o a fost Rusia. De acolo au trecut și în țările noastre, dar treptat au fost siliți să se retragă. În Rusia însă au rămas și au stăpânit-o vreo 200 de ani. Și asta le-a fost ușor s'o facă, de vreme ce Rusia nu era încă unită într'un singur stat, ci împărțită în mici stătulețe neatârdate unele de altele. Ba unele erau așa de mici, că se reduceau la o singură cetate, cum a fost, între altele multe, *Novgorodul*, cea mai puternică dintre ele. Toate recunoșteau stăpânirea Tătarilor, numită *Horda de Aur*, și plăteau tribut căpeteniilor tătare, numite *hani*. Cu timpul, crescând puterea prinților din Moscova, aceștia începură lupta în contra Tătarilor. Cel mai însemnat dintre ei, *Dimitrie*, bătù pentru întâia oară în mod strașnic pă tătari la *Kulicova* (1380), și de atunci se începù faza de emancipare a Rusiei de sub dominația tătară, care jinù o sută de ani.

Ivan III cel Mare.—Acel care a dat ultima lovitură ce a scăpat Rusia de săpânirea Tătarilor, a fost *Ivan Vasilievici* sau *cel Mare* (1480), cuscrul lu Ștefan cel Mare.

Ivan era un cărmuitor strașnic. Insuflase atâta frică supușilor, în cât i s'a zis și «Groaznicul». Dar sub acest nume de *Ivan Groaznicul* (sau cel *Cumplit*) se cunoaște în istorie nepotul său, care cel dintâi a luat titlul de *Țar*, adică de Impărat.

Când s'a suit pe tron, Ivan III cel Mare, Rusia era împărțită în vreo șapte state și închisă despre miază-zi și răsărit de Tătari, stabiliți parte în Crimeea (*Chanatul*), parte pela Astrahan (*Marea Horda*). Pericolul cel mare pentru Rusia, pe atunci erau Tătarii, căroră le plăteă chiar tribut, și apoi dezbinarea, care o slăbea. Ivan și-a luat ca misiune a vieții sale să scape țara de aste două pericole.

Cu destule lupte și greutăți, izbuti să facă unire și să în-

tindă marginile împărăției sale până la Lituania, Oceanul înghețat și munții Urali. Apoi, punându-se bine cu chanul din Crimeia și cu ajutorul Persiei, distruge Marea Hordă și scapă țara de jugul Tătarilor.

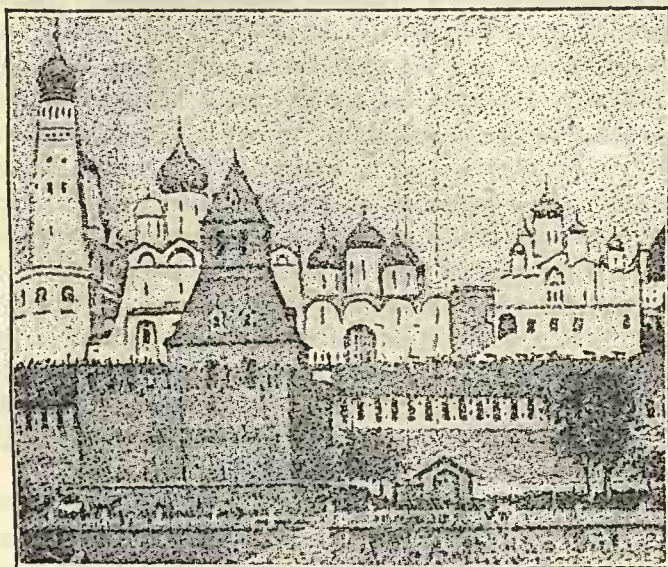

Fig. 41. *Cremlinul*, fortăreață din mijlocul Moscovei. Zidurile de întărire și bisericile.

Ceace este curios pentru firea acestui om, el mai nu s'a mișcat din palat (Cremlin) în tot timpul războacelor. Ștefan cel Mare zicea despre cuscrul său: «Ciudat om e Ivan. El stă liniștit acasă și câștigă izbânde după izbânde în contra dușmanilor. Iar cu nu mai descalic de pe cal, și abia îmi pot apăra țara». Tactica lui Ivan era d'a nu da pept deodată cu dușmanul, și a-l obosi mai întâi cu așteptarea și apoi a-l lovi.

Ivan a murit la un an după Ștefan cel Mare (1505). Încă mai înainte de a închide ochii, s'au început intrigile între soția sa Sofia și nora sa Elena, pentru a stabili urmarea la tron în favoarea fiilor lor. Intr'un moment era cât p'aci să se asigure coroana nepotului lui Ștefan. În cele din urmă, descendentă bizantinilor învârti lucrurile așa, că învinse; și după

moartea soțului său luă dânsa cărma statului, ca regentă și tutoare a micului Ivan, care n'avea decât trei ani.

Ivan IV cel Cumplit, nepotul și succesorul lui Ivan III, a fost cel dintâiu care și-a dat titlu de *Țar* (dela *Caesar*, *Kaiser*). Sub el Rusia își întinde hotarele, supunând *Cazan* și *Astrahan*, ba chiar și *Siberia*.

Numele de *cel cumplit* i s'a dat din cauză că pedepsea fără milă și fără cruțare pe nobilii, cari se încercau să pună piedici autorității și puterii sale. Venind la tron în vârstă numai de doisprezece ani, și, la început, câtăva vreme, Ivan ocupându-și timpul mai mult cu petreceri, boierii se deprinseră a-și face voile. După ce însă Ivan s'a făcut mare și după ce, mai ales, și-a schimbat felul de viață și a început să se ocupe serios cu afacerile statului, le venea cam peste mână boierilor să se supună. Atunci, Ivan, ca să-și stabilească întreaga și deplina autoritate în stat, a recurs la cruzime, chinuri, omoruri fără număr. Purtă un baston greu, cu un vârf ascuțit de fer, și cu el străpungea, când se necăjea, pe nenorocitul care-l supărase. Chiar pe fiul său l-a ucis astfel.

Nimeni nu mai îndrăzniă să iasă din cuvântul lui. Aristocrația a fost culcată la pământ, și orice semn de anarhie sau de independență sugrumat. El a pregătit starea de supunere oarbă, de care se bucură și azi Țarii Rusiei. Țarul e stăpânul absolut și părintele tuturor; e unsul lui D-zeu, deci și împărat și papă. Monarhia rusească e prin urmare absolută și autocratică.

Contra-Reforma. Conciliul dela Trident. Jesuiții.

După dispariția celor doi rivali ambițioși, Carol V și Francisc I, Europa se mai liniștî de sgomotul armelor; iar, după moartea lui Soliman, temerea din partea Turcilor merse scăzând, treptat cu puterea și splendoarea monarhiei musulmane. Atunci urele religioase, cari ferbeau și se întefeau în ascuns, izbucniră. Reformații, cari se înmulțiseră în toată Europa, căutară a se impune. Catolicii, furioși de pierderea atâtor a-

avantajii și aprinși de fanatism, căutară a se întări și a-și recăpăta poziția. Prigonirile și luptele începură mai în toate țările. Omoruri fără număr se săvârșiră în Spania, Franța, Anglia, Germania, Italia. Crestinii se ucideau unii pe alții pentru credință. Eră un spectacol întristător. Sângele vărsat și-roaie și cruzimi nespuse ridicară până la cer țipete și blesteme. Și toate se făceau în numele blândului Christos.

Războaiele religioase nu se potoliră decât la jumătatea secolului XVII (1648).

Mai înainte, însă, d'a se începe războaiele dintre catolici și protestanți, catolicismul sgduit din temelie de atacurile lui Luther, a simțit în sfârșit nevoia d'a se îndrepta.

Conciliul dela Trident (1545—1563).—Pentru acest scop, se chemă la Trident un sinod. El aveà de dezlegat două chestiuni: 1) să precizeze încă odată definitiv punctele de credință ale catolicismului, și 2) să găsească mijlocul d'a întări disciplina în Biserică.

Pentru *prima cestiune* hotărîrea a fost: să nu se aducă absolut nici o modificare în credința moștenită și consacrată de tradiție și de canoane. Nu s'a primit nici măcar propunerea, venită chiar dela împăratul, d'a se face slujba bisericească în limba vie a fie-cărui popor, iar nu în latinește. Spre a se ști d'aci încolo precis punctele credinței catolice, se elaboră un *Catechism*, în care se dete răspunsuri la toate întrebările principale ale religiei creștine.

În ce privește *a doua cestiune*, s'a hotărît că nimeni să nu iasă din cuvântul papei. Nici o autoritate bisericească, nici chiar sinoadele, să nu se considere mai presus de papa. Episcopii vor stă la ordinele papei, ca ofițerii la ordinele generalului; iar episcopii, la rândul lor, vor supraveghea strășnic pe preoții din eparhia lor. Eră o dorință sinceră și generală, d'a se stărpi abuzurile, cari degradaseră Biserica și-i ruinaseră autoritatea. Exemplul bun se dete de sus, de unde se luase și ce-l rău. Papii, și după ei episcopii, începură a duce o viață mai modestă; se lăsară de lux și de apucăturile lumești.

Ordinul Jesuiților.—Armata bisericească cea mai disciplinată, mai bine instruită și exercitată, mai înarmată cu mijloacele de luptă cele mai desăvârșite, a fost ordinul călugăresc al Jesuiților, care s'a înființat la jumătatea secolului 16-lea, ca să apere, să susțină și să răspândească în lume credința catolică.

Jesuiții erau niște călugări de un fel cu totul particular. Ei nu trăiau în mănăstiri retrase, departe de societate; din contră, ținta lor era să stea tocmai în contact cât mai apropiat cu tot felul de oameni. Și nu umblau numai decât îmbrăcați în rasă călugărească, deosebită; de multe ori nu-i distingeai de un simplu preot sau chiar de un mirean.

Lozinca lor era: «supunerea oarbă către papa», și lupta prin orice mijloace, «pentru cea mai mare glorie a lui Dumnezeu», (*Ad majorem Dei gloriam*, devisă însemnată, de obicei în prescurtare, numai cu inițialele: A. M. D. G.) Vrăjmașii lor de căpetenie se considerau protestanții, cari, după părerea lor, se luptau nu pentru Dumnezeu, ci pentru satana.

Pentru învingerea dușmanilor și pentru atingerea scopului—triumful complet al catolicizmului—Jesuiții susțineau că orice mijloc le este permis: minciuna, hoția, calomnia, omorul—totul—numai cu o condiție: să le facă astfel, ca să nu se bage de seamă, să nu le afle nimeni, *dummodo nemo sciat*, în prescurtare: d. n. s.). De aceea, nici nu se primea oricine în ordinul Jesuiților. Candidații erau puși la probe serioase și la exerciții îndelungate. Noviciatul ținea cel puțin doi ani de zile. Adevăratul Jesuit trebuia să ajungă a nu mai avea personalitate omenească proprie, a deveni un simplu instrument în mâna superiorului său, care și el era un instrument în mâna superiorului său, și așa înainte până la papa. Era o curată organizație militărească. Nu încăpea discuție, aprobare or dezaprobare, când li se porunceă să facă ceva, să ajungă la scopul cutare, fie chiar prin crimă. *Supunere oarbă.* Conștiința agentului nu jucă nici un rol.

Pentru paza și susținerea credinței, de două mijloace principale s'au servit Jesuiții: de școală și de spovedanie.

Înființară școli, foarte bine organizate și dibaciu conduse.

Printre alte multe științe folositoare și printre multe alte sfaturi înțelepte de bună și cuviincioasă purtare, Jesuiții știau să strecoare, încet-încet, în sufletele copiilor, iubirea pentru credința catolică. Dar procedarea lor eră așa de meșteșugită, scopul lor eră cu atâta măiestrie ascuns, încât chiar protestanții își trimeteau copii la școlile Jesuiților, fără să vadă pericolul, fără să observe că încredințau sufletul copilului lor în mâinile celor mai neîndurați vrăjmași, cari tocmai astfel de pradă așteptau.

Ca *duhovnici* intrau în toate casele, mari și mici, urmărind neconținut scopul lor. În minuțele solemne ale mărturisirii, când credinciosul se coboară în fundul conștiinței sale și căută a-și da tot sufletul pe față, crezându-se înaintea confesorului ca înaintea lui D-zeu, jesuitul știa să pună o vorbă, să dea un sfat, o mângâiere, o dojană, care tindea, pe departe, dar sigur, la întărirea credinței catolice și la ura în contra protestanților.

Fig. 42. Ignatîu de Loyola (1491—1556)

Pentru răspândirea credinței, Jesuiții nu pregetară a merge să propage catolicismul până în țările cele mai depărtate ale vechiului și noului continent: în China, India, Japonia și chiar la sălbaticii din America.

Prin finețea, istețimea, rafinarea și lipsa de scrupule cu care procedau și procedă încă Jesuiții la atingerea scopului lor, deveniră o forță periculoasă în mâinele papilor.

Inițiativa ordinului jesuitic se datorește spaniolului *Ignatîu de Loyola*, care fu confirmat de papa ca general al ordinului (1540). Iar numele de *Jesuit* vine de la *Jesus*. Societatea se intitula *Societatea lui Isus*.

Inchizițiunea. — Catolicismul își începuse întărirea prin îndreptarea greșelilor, d'aci trecuse la propagandă activă și întrebuințase tot felul de mijloace. Un pas mai departe eră *prigonirea renegaților*, cari trecuseră la doctrinele reformei.

În acest scop, se înființă *inchiziția*. Un tribunal de călugări avea dreptul dela papă, cu învoirea negreșit a regelui sau a principelui respectiv, de a judecă, osândi și pedepsi pe cei cari se lepădaseră de credința catolică. Pedepsele erau groaznice. Nu se mulțumiau să le confiscă averile ori să-i omoare; îi chinuiau, îi sluceau în mod înfiorător de crud; îi înfierau, le tăiau câte o mână, câte un picior, or limba; îi ardeau de vii pe rug sau îi țineau legați pe jețuri de fier roșite în foc, de sfârâia carnea ca în frigare și se răspânda în văzduh miros de carne omenească arsă. Mii și mii de creștini au pierit astfel. Cumplitele torturi ale inchiziției au rămas vestite. Din norocire, nu toate țările catolice au încuviințat instituirea inchiziției; numai Italia și Spania.

În Spania, încai, inchiziția n'a încetat deloc, din evul mediu; mai înainte în contra evreilor, acum în contra protestanților. Se perfecționase mai mult decât or unde.

Ca să preîntâmpine scăderea credinței, s'au luat precauțiuni în contra răspândirii și cetirii altor cărți decât a celor aprobate și recomandate de niște comisiuni instituite, în fiecare țară, pentru acest scop (*Cenzura*). Nu se permitea publicarea unui manuscris care nu plăcea acelei comisiuni. Dacă se publică ceva fără știrea și învoirea comisiei de cenzură, editorul eră pedepsit și cartea pusă la *index*, și confiscată și chiar arsă. O carte pusă la *index*, adică indicată ca nedemnă de a fi citită și trecută în lista cărților oprite, se consideră așa de periculoasă pentru catolici, încât se fereă credinciosul ca de foc a pune mâna pe dânsa. Parcă ar fi fost plină de holeră or de ciumă. Adevărul e că lectura ei putea să pricinuiască chiar moartea.

SPANIA SUB FILIP II (1556—1598).

Cruntul rege al Spaniei, fiul și urmașul lui Carol Quintul, posomorâtul Filip al II, om teribil, care n'a răs niciodată în viața lui, și care retras în patatul său de granit numit *Escorial*, ca într'o mânăstire, cârmuia din Madrid cu strășnicie statele sale așa de întinse pe suprafața globului, încât cu drept cuvânt zicea că «soarele nu apune niciodată din regatul său», a fost vrăjmașul cel mai neînduplecat, și cel mai puternic și mai temut al reformei religioase în Europa. Eră cunoscut sub numele de «demonul dela miază-zi».

El a unit sub sceptrul său întreaga peninsulă iberică, supunând și Portugalia, care îi aduse în stăpânire posesiunile ei din Indii.

Idealul lui era să stârpească din lume *erezia*. Ereticii, mulți puțini câți se găseau în Spania, fură arși în fața unui numeros public fanatic. În curând, mai nu se descoperi picior de protestant în peninsulă. Ca să împiedice ivirea lor pe viitor, închise comunicarea intelectuală a Spaniei cu continentul. Studenții, profesorii, aflați pe la universitățile străine, fură chemați grabnic îndărăt, în țară. Asigură astfel liniștea spiritelor, sugrumând orice gândire mai liberă și înlănțuind puterile minții în Spania.

Fig. 43. Filip II (1527—1598)

Maurii rămași în Spania, deși legați de pământ prin atâtea veacuri de amintiri, deși muncitori și folositori, deși convertiți la creștinism, nu-l mulțumiau. Nu vedeau în ei buni și desăvârșiți catolici. Le interzise portul național, le interzise limba maternă. Maurii fugiră și se împrăștiară. Spania lipsită de hărnicia lor, decăzu economiceste.

Nimic nu-l abăteă pe Filip II dela planurile sale. Era mai autoritar și mai setos de putere decât Carol Quintul. Modul cum s'a purtat cu fiul său, Don Carlos, moștenitorul coroanei, îi zugrăvește caracterul. Don Carlos îl neliniștează prin ambiția și prin firea lui cam dezordonată și uneori capie. Filip n'a stat mult la îndoială ce să facă. L'a arestat și l'a ținut închis toată viața.

Tocmai neclintirea de fier a voinței lui, mersul lui fără șovăire drept la țintă, făcea pe supuși să-l admire și să vază

în el o ființă superioară, un fel de pronie cerească. Pentru catolicism eră, ce e drept o pronie. Unde se iveă o luptă între catolici și protestanți, mâna lui se întindeă ca să lovească pe acești din urmă. Așa a făcut în Franța și în Anglia. Dar și regina Angliei, *Elisabeta*, deși fără spirit de fanatism religios, ca Filip, interveniă, la rândul său, în favoarea protestanților. Astfel a făcut, bunioară, în Țările de jos, revoltate în contra lui Filip pentru intoleranța lui religioasă.

Revolta și independența Țărilor de jos. — În Țările de jos pătrunsese calvinismul. Filip dete ordine să se oprească

Fig. 44. Guillaume d'Orange (1650—1702).

acest cult. Flamanzii, setoși de libertatea lor, se revoltară și formară o *confederațiune* armată în contra domniei tiranice a Spaniolilor. Filip II trimise în contra lor pe sângerosul și cumplitul *Duce de Alba*, care veni cu gând să-i extermineze. Mii și mii de oameni fură dați pradă în mâinile inchiziției

spaniole, chinuiți, omorâți, sau jefuiți de avere și aruncați pe drumuri, fără adăpost și fără hrana de toate zilele. Și-ar fi ajuns scopul sălbatecul *Duce de Alba*, dacă Flamanzii n'ar fi avut parte de un conducător înțelept, stăruitor și curajos ca *Guillaume d'Orange*, supranumit *Taciturnul*. Filip II, nerăbdător, chemă îndărăt pe Ducele de Alba. Guvernatorii, veniți după aceasta, nu ajunseră la nici un rezultat. Numai când veni *Alexandru Farnese*, fiul Margaretei de Parma, om

Posesiunile spaniole în Europa (pela 1660).

de stat și militar superior chiar lui Guillaume, se ajunse la un capăt. El izbuti să dezbină pe Flamanzii, atrăgând în partea sa pe catolici. Protestanții, fugiți și îngrămădiți în provinciile de nord ale Țărilor de Jos, proclamă, la Haga, nea-tárnarea lor de Spania. Provinciile unite ale nordului formară o republică. «Taciturnul» murì asasinat, se zice din ordinul lui Filip. Dar republica fu apărată înainte de fiul lui Guil-

laume, *Mauriciu de Nassau*, cu ajutorul Angliei și în parte al Franței.

Astfel Țările de jos se despărțiră în două: sudul catolic—sărac și ruinat—supus Spaniei; nordul protestant—bogat și prosper—independent.

Luptele lui Filip II cu Turcii și cu Englezii. Starea economică și culturală a Spaniei sub el.—Filip avu mai mult succes în contra Turcilor. Într'o mare bătălie, la *Lepanto*, flota turcească fu distrusă.

Mai mult chiar decât pe Turci, Filip ură însă pe *Elisabeta* regina Angliei, și pentru că Englezii începuseră a supăra pe Spanioli, cu negoțul lor, prin colonii, și pentru că dăduse ajutor Flamanzilor, dar mai ales pentru că eră protestantă. A trimis în contra ei o flotă așa de numeroasă și de bine pregătită, încât, sigur de victorie, o numiră armata nebiruibilă, *Invincibila armada*. Dar nu avu noroc. *Invincibila armada* fu sfărâmată de o furtună; flota engleză aproape nu avu ce învinge. D'aci încolo și marina spaniolă decade; în locul ei se ridică cea engleză.

Asta măhni amarnic pe Filip II. Ambițiosul rege ar fi avut de multe alte lucruri să moară de măhnire. A lăsat Spania în sapă de lemn, din pricina atâtor războaie. Nu i-au folosit la nimic bogățiile ce curgeau din America. Țara, lipsită de negoț și de industrie, nu păstră mai nimic din aurul cărat cu corabia din colonii. Totul treceă în străinătate.

Starea economică a Spaniei eră deci deplorabilă. Cugetarea asemenea eră, după cum s'a văzut, încătușată.

Arta și literatura doar s'au dezvoltat. Pe timpul lui trăiesc și scriu doi mari literați: *Cervantes*, care, în celebrul său roman *Don Quijote*, râde cu un haz neîntrecut

Fig. 45. Filip II. (După un portret de Tizian).

de obiceiurile cavalerizmului din Evul mediu, făcându-le ridicole pentru totdeauna și poetul și dramaturgul *Lope de Vega*.

Ca scriitori mari, Portugalia avea, aproape tot în acel timp, pe poetul *Camoens*, iar Spania va mai avea curând după

Anglia în secolul XVII.

acea pe *Calderon de Barca*, tot dramaturg ca și *Lope de Vega*, dar mai productiv decât dânsul. Dela *Calderon* au rămas peste o sută de drame.

ANGLIA SUB ELISABETA ȘI PRIMII STUARTI.

Prigonirile religioase le începù, în Anglia, regina *Maria Tudor*, fca lui Enric VIII, o catolică fanatică, demnă soție a lui Filip II, pe care îl și luă de bărbat. Căsătorie mai pozitivă nici că se putea. Amândoi soții, într'un gând, ucideau la creștini protestanți, unul în Spania, altul în Anglia și amândoi împreună în Franța. Amestecul Mariei Tudor în certurile religioase din Franța aduse Angliei pierderea orașului *Calais* la care tocmai regina ținea așa de mult, că zicea: «dacă mi-ar despică cineva inima, ar găsi întrinsa vorba *Calais*».

Regina Elisabeta.—După Maria Tudor urmă la tron sora sa *Elisabeta* (1558—1603). Filip II, crezând'o și pe ea tot catolică, îi cerù mâna. Dar Elisabeta avea alte gânduri, decât să slujească pe catolici. În fundul inimei eră protestantă. Cât a domnit însă fanatica ei soră, nu și-a dat pe față credința, de frică. Ea refuză propunerile lui Filip, hotărîtă din contră să-l combată, la prima ocazie.

Dar ocazia se prezintă mai degrabă lui Filip să facă neajunsuri Elisabetei. În *Scotia* domniă o regină catolică, *Maria Stuart*, franceză de neam și soție văduvă a unui rege francez (Francisc II). *Scotia* eră însă împănată cu protestanți. Cu blândețea ei, Maria Stuart tot ar fi dus-o bine cu supușii ei de altă credință; dar făcù, din slăbiciune mai mult decât din răutate, greșeli, cari îi atraseră urgia poporului. Se căsătorì cu un om de nimic, care fu asasinat, și nu trecù mult și se căsătorì din nou tocmai cu acela care trecea de omorătorul soțului său. Asta revoltă țara și Maria Stuart fu nevoită să fugă. Dar în loc să fugă în Franța, unde ar fi găsit sprijin și adăpost, se duse la curtea Elisabetei, care o ură nu numa din cauza credinței, dar și din gelosie pentru frumusețea ei. Elisabeta o ținu și o trată ca pe o captivă. Filip II ațâță atunci pe catolici în contra Elisabetei, care urziră mai multe comploturi. Comploturile fură descoperite și Elisabeta făcù să piară pe eșafod o mulțime de catolici din primele ranguri

ale societății. Apoi însăși Maria Stuart fu condamnată la moarte și decapitată.

În afară, domnia Elisabetei fu plină de succese. Ea văzu cu bucurie răsculându-se Țările de Jos și ajută la indepen-

Fig. 46. Elisabeta, Regina Angliei.

dența Provinciilor-Unite de nord. Ea văzu sfărâmându-se, odată cu *Invicibile armada*, marina spaniolă și mândria lui Filip II. Făcù să înflorească, până departe în colonii, comerțul englez, în special în America de nord, unde se întemeiază, cu timpul, Statele-Unite. Intră în relațiuni, prin tractate de comerț, cu orientul Europei; și chiar cu Românii (anume cu Petru Șchiopul, domnul Moldovei, 1585).

Sub ea se dezvoltă Anglia în toate privințele, și economic și cultural. Se puseră bazele religiei de stat, a *anglicanismului* prin votul parlamentului. Literatura și știința luă un avânt, imens. Pe timpul ei au trăit și scris marele filosof *Bacon* (Becn)

Fig. 47. — Shakespeare

care a dat gândirii omenеști o direcție pozitivă, și cel mai mare din toți dramaturgii moderni, *Shakespeare* (Șekspir).

Primii Stuarti. — După moartea Elisabetei, stingându-se *dinastia Tudorilor*, veni la tron fiul Mariei Stuart, *Iacob*, care domniã în Scoția. Cu el se inaugură *dinastia Stuartilor*, așa de nefericită prin purtarea ei nechibzuită și prin pretențiunea de a stabili în Anglia, nu numai de fapt și de nevoie, ci de drept și în mod permanent, *absolutismul*.

Iacob I. — *Iacob I* (1603—1625) n'a făcut decât un lucru demn de amintit în Istorie, ca un pas înainte important pentru mărirea regatului său. *A unit Scoția cu Anglia*, nu prin cucerire, ci prin faptul că a devenit rege al Angliei, pe când era și rege al Scoției. Sub el *Marea Britanie* coprinde dar *Anglia, Irlanda și Scoția*.

Cât a domnit, însă, a nemulțumit pe toată lumea. El spunea pe față că regele trebuia să fie atotputernic într'o țară, de oarece este «locuitorul lui D-zeu pe pământ.» Asta însemnã monarhia ereditară de *drept divin*.

Dacă Iacob ar fi fost un om mai de valoare și mai demn, tot l-ar mai fi ascultat lumea. Dar erã și puțin inteligent și cam fricos și lipsit de tact și urât. Pe lângã toate astea, mai erã și chelțuitor, luxos, fanfaron și ușurel. Moștenise, în privința asta, o parte din firea nenorocitei Maria Stuart, muma lui.

În *politica religioasă*, atât în țară cât și în afară, a fost așa de nedebaciu, încât a indignat pe toți. Deși promisesese *toleranța religioasă* când s'a suit pe tron, catolicii tot au fost persecutați. Din cauza asta, catolicii au urzit o conspirație în contra lui, voind să-l arunce în aer prin o explozie de iarbă de pușcă, în minutul când o intrã în parlament. Conspirația însă n'a izbutit; s'a descoperit la timp. Deși cap al bisericei reformate engleze sau *anglicane*, a stat indiferent și s'a uitat cum catolicii din Germania ucideau pe protestanți, fără să intervină, ca Franța, Danemarca, Suedia.

Ceeace supără și mai mult pe Englezi erã că, după alelalte toate, Iacob, voind să-și arate absolutismul, nu ținea de loc în seamă existența *parlamentului și luã bir dela popor în mod nelegal*, fără să ceară mai întâi voie dela parlament, după

cum îl obligă *Charta magna*, dată poporului Englez încă din

Fig. 48. *Carol I* (1600—1640) dintr'un tablou de Van Dych.

secolul al XIII de regii săi (1). A fost o minune că a scăpat de pedeapsa poporului. Fiul său, Carol I, va plăti însă și pentru el.

Carol I. — *Carol I* (1600—1640) era bine văzut de popor, la început. Promitea; era mai inteligent decât tatăl său, și mai instruit. Nici el n'a înțeles însă că puterea și tăria unui rege stă în respectul și iubirea poporului.

Carol I a dus-o într-o luptă continuă cu parlamentul. Având nevoie totdeauna de bani, ca să țină pompa prea luxoasă a curții și să mulțumească risipele caprițioase ale reginei, el a luat *taxe nelegale* dela popor. Văzând apoi că nemulțumirile cresc prea tare, și mai având din nou trebuință de bani, a chemat parlamentul, ca să aprobe alte biruri. Parlamentul găsi atunci ocazie a-i cere să res-

(1) *Magna charta libertatum*, dată de Ion-Fără-Țară la 1215.

pecte pe viitor drepturile din *Charta magna* și în special să nu mai ia biruri nelegale, adică fără învoirea parlamentului. Cererea lui se numi *petițiunea drepturilor*. Carol se obligă la aceasta, dar nu se țină de vorbă. Dizolvă parlamentul și nu-l mai convocă timp de *unsprezece ani*. Asta înseamnă curat domnie *absolută*.

Carol I puse, în timpul acesta, biruri peste birururi: pe sare, pe vin, pe lumânări, etc. Birul, care se puneă în vreme de războiu, *pentru construire de corăbii*, acum se ceru regulat în fiecare an, cu toate că eră pace. Se făcuse de curând un războiu cu Franța, spre a veni în ajutorul protestanților. Dar acel războiu fără succes n'a ținut mult.

Pacea se făcuse și *taxa pentru corăbii* se percepea mereu.

Abuzul acesta a revoltat țara. Mulți dintre Englezi nu voră să plătească noile biruri ilegale. Preferă mai bine să plece din țară. Mii de cetățeni se expatriară și se așezară în America. Cu ei se duceă din Anglia un capital de 12 milioane de franci. Asta costa pe guvern mai mult decât tot, și dete ordin să se oprească emigrarea. Spre nenorocirea lui Carol I, unul dintre cei opriți de a plecă a fost și *Cromwel*.

Alți cetățeni, mai dârji, refuzară cu tot dinadinsul, și din principiu, a plăti impozitul. Unul dintre aceștia a fost *Hampden*, un proprietar foarte bogat. El trase în judecată pe agenții regali, veniți să-i perceapă impozitul. Toată țara urmăriă cu interes procesul, arătând simpatie pentru rezistența lui Hampden. D'aici se puteă înțelege că absolutismul lui Carol I mersese prea departe. Carol n'a înțeles însă.

A mai provocat, pe lângă aceasta, încă o nemulțumire în *Scoția*, voind să modifice cultul țării, *presbiterianismul*, care se deosebiă de anglicanism. Scoția întregă se uni și se ridică, revoltată de pretenția lui Carol I. (Unirea lor s'a numit *covenant*). Carol plecă în contra Scoțienilor cu armată, dar nu cuteză să se bată. Făcù pace cu ei și le acordă cererile. Și de ar fi voit să se bată, n'avea cu ce întreține oastea: îi trebuia parale. Biruri noi să pue pe popor, eră în zadar: poporul nu mai voiă să plătească biruri ilegale.

Carol I se văzù atunci nevoit a convocà în sfârșit parlamentul.

Atâta așteptă parcă și țara. Parlamentul, compus din oamenii cei mai distinși ai Angliei, odată chemat, veni cu gândul de a nu mai plecă, până ce va recăpăta drepturile poporului călcate în picioare de regi. Știind obiceiul regelui de a închide parlamentul îndată ce nu-i plăceà, sau nu mai aveà nevoie de el, adunarea hotărî că regele n'are dreptul nici să dizolve parlamentul, fără învoirea acestuia, nici să aresteze pe deputați. Adunarea rămase astfel la postul său vre-o 13 ani, mai mult decât toate de până acum. D'aceia s'a numit *parlamentul cel lung*.

Dintre deputații amărîți au ridicat unii glasul prea sus contra regelui. Carol

Fig. 49. Cromwell.

I a venit atunci, în persoană, în parlament, că să-i aresteze. Deputații fugiseră; dar peste câte-va zile cetățenii îi aduceau în triumf în capitală.

Regele văzù că e vorba de luptă între el și parlamentul răzvrătit. Părăsi Londra, ca să se prepare. Parlamentul hotărî și el strângerea unei armate, pe seamă și pentru apărarea sa.

D'aci încolo revoluția începe, în toată puterea cuvîntului. Mai mult decât atât: începe războiul civil. Cap al armatei devine *Cromwell*, un om în al cărui suflet soldățesc și tiranic.

se amestecă iubirea fanatică de D-zeu, cu iubirea de popor, de dreptate și cu ambiția arzătoare de a se urca pe cele mai înalte trepte sociale, chiar pe tronul Angliei. El a fost nenorocirea lui Carol.

Regele, învins, fuge în Scoția. Scoțienii, pentru că dânsul nu voia să le acorde cererile *Covenantului*, îl prinseră și-l deteră pe mâna parlamentului.

Carol I fu judecat, osândit la moarte și ucis pe eșafod. Aceasta fu prima revoluție engleză. Anglia se prefăcù, pentru câțva timp, în republică.

LUPTELE RELIGIOASE ÎN FRANȚA. — ENRIC IV.

În Franța prigonirile religioase în contra reformatilor le-a început tocmai Francisc I, regele care protejă pe reformați în Germania. Francisc susține pe protestanți în Germania numai spre a face rău lui Carol Quintul; dar altfel îi ură. În țara lui se înmulțiră calviniștii. Cât timp a fost în luptă cu Carol V, n'a putut să ia măsuri în contra lor. Când i-a venit însă bine, i-a ucis fără milă, sau i-a gonit din Franța. Astfel a făcut cu locuitorii din Vandois. A ucis vre-o 3.000, a întemnițat vre-o 6.000 (1545).

D'aci încolo, sub urmașii lui Francisc I, persecuțiile curg contra calviniștilor francezi, cunoscuți sub numele de *hughenoti* (= «uniți prin jurământ»). S'au dat edicte mai mult decât severe în contra lor. I-au scos de sub protecția legilor pe cari se întemeiază societățile culte. Nu eră primit nici în școală, nici înaintea tribunalelor, cine nu prezentă certificat că e catolic. Hughenotul nu putea cere, prin urmare, dreptate când eră lovit în demnitatea, averea, libertatea lui; și sentințele date în contra lor rămăneau fără apel. Se-puse premiu pentru cel ce va denunța un hughenot; delatorului se da a treia parte din averea pîrîtului. Incepeau timpuri odioase prin silnicia lor barbară.

Cu toate aceste măsuri apăsătoare de prigonire, calviniștii se înmulțiau mereu. Căpeteniile cele mai înverșunate ale catoli-

cilor în contre Hughenoșilor au fost membrii din familia de *Guises*. Dâșii au împins mereu la omorârea și desființarea Hughenoșilor.

Au găsit și un instrument inteligent și devotat în *Caterina de Medicis*, care guvernă ca regentă a fiului său Carol IX, regele minor al Franței.

Caterina făcù planul să ucidă pe toți capii protestanților. Nimeni nu înțelegea gândurile ei ascunse. Diplomata și perfida italiancă se prefăcù dispusă a împacă spiritele. Făcù o pace foarte avantajoasă pentru Hughenoși, pacea dela Saint-Germain, acordându-le libertatea cultului și dreptul d'a ocupa funcțiuni în stat. Proiectă chiar o căsătorie între fiica sa și căpetenia protestanților, și invită la nuntă în Paris pe toți hughenoșii, între cari și pe *Coligny*, cel mai ascultat și mai priceput dintre ei, un om distins și foarte iubit chiar de regele Carol IX, care începuse a înclina către protestantism. Pe când toți erau adormiți astfel cu speranțe și se credeau asigurați de viitor, Caterina pune la cale, în taină, o crimă.

În noaptea sărbătorii catolice *Saint Barthélemy* (1572), clopotele dela biserici începură a suna, dând semnalul măcelului plănuț de Caterina de Medicis. La lumina torțelor, catolicii înarmați sparseră casele hughenoșilor, pe cari îi uciseră în buimăceala nopții și a somnului. Cadavrele schilodite și ciuntite umplură Sena. A fost o noapte teribilă. N'a scăpat nici un hughenot mai de seamă. Între cei dintâi fu omorît *Coligny*. Trei săptămâni a ținut omorul, care din Paris s'a lățit în toată țara. Peste 10.000 de protestanți periră.

Se crezù că reformații nu vor mai ridică d'aci înainte capul. După un minut de amețală și de teroare, puterile hughenoșilor se încordară din nou. În fruntea lor se puse *Enric de Navara* și luptele iar începură.

Enric IV. — În timpul acesta (1589), familia domnitoare *Valois*, stârpindu-se (prin moartea lui Enric III, următorul lui Carol IX), Enric de Navara, din familia Burbonilor, aveà mai multe drepturi la coroana Franței, ca descendent din sfântul

Ludovic. Catolicii formară în contra lui o ligă, ajutați și de Filip II, care se gândiă să pună mâna pe coroana vacantă. Enric nu-i dăde pas să-și ajungă scopul. Învinse armatele ligei în două bătălii succesive și înconjură Parisul. Capitala Franței rezistă desperată, declarând că nici moartă nu va lăsa să pătrundă într'însa un rege francez hughenot.

Sufletul lui Enric fu pus atunci la grea încercare. Dacă ar fi perzistat în credința lui, prevedea un războiu civil îndelungat, poate chiar o invazie străină din partea lui Filip, și o domnie agitată și nesigură. Dacă și-ar fi schimbat credința, ar fi trecut de renegat, și încă de două ori renegat, căci mai trecuse odată, pentru scurtă vreme, la catolicism, după măcelul din noaptea sfântului Barthélemy. Rațiunea de stat

Fig. 50. *Enric IV* (1553—1610).

și interesele țării învinseră și se făcu din nou catolic (1593). Atunci Parisul își deschise porțile și Enric de Navara deveni rege al Franței, sub numele de *Enric IV*.

A fost un adevărat noroc pentru Franța că, în așa timpuri orbite de patimă, a luat cârma ei *Enric IV*, un spirit politic

sănătos, desăvârșit om de stat, patriot cu vederi largi și om de inimă și bun soldat totodată. El aduse liniștea și prosperitatea în Franța. Mai întâi bătù și gonì din țară o armată spaniolă, care se grăbise a veni în ajutorul catolicilor. Știu apoi a se purtă așa de bine și așa de înțelept cu cele două partide vrăjmașe, cari la început îl priveau rău — catolicii cu neîncredere, hughenoții cu supărare — încât le convinse pe toate că singura lui preocupare este întărirea și fericirea patriei.

După atâtea măceluri sângeroase, cele două partide își mai descărcaseră urele, își mai vărsaseră focul. Enric IV putù astfel să deă vestitul său edict, cunoscut sub numele *edictul dela Nantes* (1598), prin care se decretă tutulor Francezilor libertatea complectă de conștiință și de credință și se acordă Hughenoților dreptul de a-și exercită în voie cultul lor în castele și în o mulțime de orașe. Spiritul păcii și al ordinii învinse.

Atunci Enric își dete silințele ca să ridice Franța din starea de mizerie, în care o aduseseră atâtea războaie civile. Inconjurându-se de toți oamenii de valoare din timpul său, fără a se uită la credințele lor religioase, și ajutat mai ales de amicul și ministrul său *Sully*, Enric IV izbuti a îmbunătăți finanțele, a creia și dezvoltă industria, a întinde buna stare materială în tot poporul francez.

Visul lui eră să facă, în cele din urmă, «ca tot țăranul să-și poată fierbe Dumineca, pe vatra sa, o găină în oală.»

Mai aveà un vis, un ideal măreț, în ce privește politica lui față cu celelalte state din Europa. Se zice că el plănuia unirea tutulor statelor din Europa într'o confederație. Este sigur însă că izbutise a și întinde influența și autoritatea în mai toate statele, și că ținea mult să distrugă Casa de Austria și să lărgească hotarele Franței. Pregătise chiar un războiu, în scopul acesta; dar fu asasinat de un catolic fanatic (1610).

Judecând după faptele și intențiile lui și după rezultatele obținute de activitatea lui, istoria are tot dreptul să numească pe *Enric IV*, un rege mare.

Ludovic XIII și Richelieu.

Monarhia absolută, pe care s'au încercat în zadar s'o întemeieze în Anglia Stuartii, a găsit un teren și mijloace de dezvoltare mai priincioase în Franța.

Omul de stat, care, cu o stăruință și energie de fer, a știut să dea lovitura de moarte tendințelor de neatârnare ale nobilimii în Franța, a fost marele ministru al regelui Ludovic XIII, *cardinalul de Richelieu*.

Ludovic XIII a urmat la tron după tatăl său, Enric IV. Fiind minor, începutul domniei sale, cât a cărmuit ca regentă mama sa, Maria de Medicis, a fost de puțină importanță. Numai decât își iea ca ministru pe dibaciul și strașnicul Richelieu (1624), se începe pentru Franța o eră de organizare, de transformare și de mărire, care o face să ajungă o monarhie puternică și în năuntru și în afară.

Politica internă a lui Richelieu eră să facă pe rege atotputernic în țară; cea externă să ridice pe Franța la rangul de cel dintâiu stat în Europa.

Piedicele la primul lui plan se găseau în tendințele de neatârnare ale nobilimii și ale protestanților. Piedicele la planul cel d-al doilea se găseau mai ales în influența puternică ce exercită casa de Austria în Europa. Richelieu își puse în gând cu hotărîre să sfărâme toate piedicele ce se opuneau la realizarea idealului său.

Unirea nobililor.—Ca să mai umilească pe nobili, opri, printr'un ordin sever, *duelurile*, așa de obișnuite, încă din

Fig. 51. Cardinalul de Richelieu (1585—1642).

evul mediu cu deosebire între seniori. Nobilii nu luară în în serios ordinul, și se duelară înainte. Richelieu atâta așteptă. Indrăzneții, cari călcară legea, fură condamnați și uciși, fără cruțare. Atunci se urziră în contra lui mai multe comploturi. Conspiratorii, descoperiți, fură osîndiți și omoriți.

Strășnicia lui Richelieu îngrozî pe toți. Chiar rudele de aproape ale regelui, muma, soția și fratele lui, intrară la grijă. Cu toții stăruiră pe lângă Ludovic XIII să-i scape de așa ministru teribil. Regele, deși vedeă că Richelieu lucrează în interesul regalității și al statului, eră cât p'aci, într'un moment de slăbiciune, să cedeze stăruințelor curții și să-l înlătore. Dar tocmai în ziua când se hotărîse destituirea lui și când toată aristocrația, ce mai rămăsese, săltă de bucurie împreună cu familia regală, Richelieu, după o convorbire cu regele, îl convinse de măreția planurilor sale și Ludovic XIII, în fața curței înmărmurite, îi zice: «Te voiu sprijini, domnule, în contra tuturor». Ziua aceea a rămas memorabilă, sub numele de «ziua amăgiților» (*la journée des dupes*).

Infrângerea hughenotilor.—Richelieu nu ură pe hughenoți pentru religia lor. Or-cum s'ar fi închinat un Francez, pentru el eră tot una, numai bun patriot să fie, să se supună regelui și să țină la unitatea și mărirea Franței. Prin urmare numai *rațiunea de stat* l-a hotărît să iea măsuri în contra hughenotilor.

Prin *edictul de Nantes* li se deduse voie protestanților să aibă, pentru siguranța lor, câteva cetăți întărite. Ei și-au închipuit că aceste cetăți vor fi numai ale lor, nu și ale statului francez întreg. Ba încă plănuiau să facă din ele un stat deosebit, un fel de *republică hughenotă*, neatârnată de regele catolic al țării. Richelieu nu putea îngădui una ca asta. Trimise în contra lor o armată, care îi bătù, și le luă chiar cetatea *La Rochelle*, cuibul lor cel mai întărit. Richelieu porunci, în sfârșit, să se dărâme toate cetățile lor de siguranță și distruse astfel, din germen, începutul unui *stat în stat*, care slăbiă unitatea regatului și ducea la anarhie.

Umilirea Casei de Austria.—*Richelieu* profită cu di-

băcie de evenimentele războiului religios de 30 de ani din Germania, spre a face să scază influența Casei de Austria sau a Habsburgilor, se amestică chiar el în luptă, trimițând armatele franceze, sub comanda lui Condée și Turenne, cari zdrobiră armatele imperiale și constrânseră pe împăratul să ceară pace, primind toate condițiunile impuse de învingători.

Richelieu n'a trăit să vadă sfârșitul războiului și realizarea țintei urmărite de el. A murit înainte de a se încheia pacea din Vestfalia (1642). Dar tot al lui este meritul că politica externă a Franței, începută mai lămurit chiar de Enric IV, a izbutit: adică d'a umili Casa de Austria și de a ridică în locul ei influența statului francez.

Murind, *Richelieu* a recomandat regelui ca succesori al său pe cardinalul *Mazarin*, care îi fusese secretar și deci se deprinsese cu politica și cu ideile lui. Ludovic XIII ascultă sfatul marelui său om de stat și luă pe *Mazarin* ca ministru. Dar n'avu să se folosească mult de serviciile noului consilier. La un an după *Richelieu*, muri și regele Ludovic XIII (1643).

Mazarin.—Minoratul lui Ludovic XIV.

Frondele. — *Mazarin* era un italian de origină modestă, din Sicilia. *Richelieu*, cunoscându-l la Paris și văzându-i deșteptăciunea, l'a luat sub protecția sa, a făcut din el secretarul său intim, l'a înălțat la rangul de cardinal și l'a recomandat, în fine, regelui Ludovic XIII ca viitor prim-ministru.

Mazarin urmă mai departe în Franța politica externă a lui *Richelieu*. El a fost care a sfârșit războiul de 30 de ani din Germania și a tras din el, prin *Pacea dela Vestfalia*, foloasele dorite de *Richelieu*. Fiindcă la moartea lui Ludovic XIII, fiul acestuia, Ludovic XIV, eră numai de cinci ani, *Mazarin* a fost mai mulți ani un adevărat rege în Franța. Regina Ana de Austria, Soția lui Ludovic XIII și muma regelui minor, eră doar cu numele regentă. Toate afacerile, interesele și soarta regatului le încredințase lui *Mazarin*.

Acest eminent diplomat aveă, pe lângă multe calități, și un cu-

sur mare; lăcomia de bani. Și voiă să se îmbogățească și el și rudele sale. A trebuit astfel, să pună impozite peste impozite și să se inventeze amende peste amende și tot felul de taxe.

Poporul începù să murmure. Așa zisul *parlament* din Paris (care nu trebuie confundat, în alcătuirea și atribuțiile lui, cu parlamentul englez) se făcù ecoul nemulțumirilor. Voind să joace în Franța rolul parlamentului englez, cu toate că numai *statele generale* ar fi avut acest drept, se întruni și hotărî a se

cere renegeți să nu se mai pună dări decât în anumite cazuri și condițiuni și să se garanteze libertatea individuală a fiecărui cetățean: guvernul să nu poată aresta un cetățean mai mult de 24 de ore, fără judecată.

Mazarin dete ordin să se bage la închisoare câți-va din membrii parlamentului. Momentul arestării însă eră foarte nepotrivit. Tocmai în

ziua aceea se serbă o victorie a armatelor franceze în Germania. Tot Parisul eră pe stradă. Când auzi lumea de arestările făcute, se revoltă și luă armele. Mazarin, speriat, fugi din Paris, împreună cu regina și cumicul rege, Ludovic XIV. Iar revolta a fost un foc de pae.

După câteva ciocniri, se făcù pace. Toată răzvrătirea parlamentului și a nobililor s'a redus la un fel de joc copilăresc «d'a războiul». De aceea în glumă i s'a zis *lupta cu praștia*, «*la Fronde*». Nu e mai puțin adevărat, însă, că acest joc periculos a lăsat o impresie adâncă asupra micului rege. Ludovic XIV își va aduce aminte cu groază, mai târziu, de *Fronde* Parisienilor.

Fig 52. Mazarin.

Intre Franța și Spania, cari se aflau în luptă, s'a încheiat un tractat de pace — *Tractatul din Pirinei* (1659) — prin care Franța își mai întindea puțin teritoriul și se angajă căsătoria între Ludovic XIV și fica regelui Spaniei.

Mazarin ținuse mult la această înrudire a casei domnitoare din Franța cu cea din Spania. D'aci nădăjduia el pe viitor o alipire a Spaniei la coroana Franței.

Numai într'o privință a *mers rău* Franța pe timpul lui: în *priveința materială*. Finanțele, comerțul, agricultura, marina, toate decăzuseră. În schimb, dacă tezaurul statului suferia, al lui Mazarin înfloră cu prisosință. Un slujbaș înalt a zis odată regelui, voind să-l consoale: «Nu e nimic, Sire, dacă nu sunt bani în tezaur, vă poate împrumută d-l Cardinal.» În adevăr, domnul Cardinal Mazarin a lăsat la moartea sa o avere de peste două sute de milioane de franci. Ce e drept, însă, el a întrebuințat banii și în scopuri lăudabile.

El a întemeiat cu cheltuiala sa, o bibliotecă publică și Academia de pictură și de sculptură; a trimis marelui filosof francez *Descartes*, care trăia în Olanda, o pensie.

Pe timpul lui *Richelieu* se mai înființase în Franța și o instituție înaltă de cultură: *Academia franceză*, compusă din 40 de scriitori dintre cei mai distinși în literatură și știință, din timpul său. Instituția aceasta a mers tot progresând până astăzi, compusă mereu tot numai din 40 de inși dintre cei mai celebri scriitori ai fie-cărei epoce, aleși pe viață. După modelul ei, s'au făcut Academii și în alte țări, precum și la noi (la 1866).

Germania, după pacea dela Augsburg. — Războiul de 30 de ani. — Pacea dela Vestfalia.

Se pareă că Germania, unde se aruncase pentru prima oară scânteia ce aprinsese focul războiului religios în statele apusului, va fi scutită de incendiu. Afară de luptele dela începutul reformei, potolite prin pacea dela Augsburg, nu se mai vedeă nici o agitare în Germania, pe când în Spania, Franța, Anglia, oamenii se ucideau cu sutele și cu miile pentru religie.

Cu toate acestea liniștea eră numai aparentă în Germania. În adânc ferbeau patimile și urile, și ele vor izbucni cu atât mai zgomotos și mai teribil, cu cât au clocotit mai îndelungat în ascuns.

Chiar tratatul de pace dela Augsburg pusese sămânța discordiei și viitoarelor cerți și lupte. Prin acea pace (1555) nu se acordase libertatea cultului decât *luteranilor*. Afară de luterani, însă, se mai iviseră și alți reformați: *calviniștii*, precum și alții mai vechi: *husiții*. Și aceste secte pretindeau a-celeași drepturi la libertatea credinței, ca și luteranii și catolicii. Afară de aceasta, tot prin acea pace se recunoscuse și consfințise numai secularizările din trecut ale averilor ecleziastice; se oprise pe viitor a se mai luă averile bisericilor catolice de către principii cari ar îmbrățișa religia protestantă (*Rezervatul cceslastic*). Dar această condiție a tratatului nu se respectă. Principii protestanți secularizară înainte bunurile bisericesti. Catolicii, negreșit, nu puteau să vază cu ochi buni aceste uzurpări. Dar deocamdată nu făcură nimic. Puterea protestanților crescuse. Abiă a zecea parte din populația Germaniei mai rămăsese poate catolici. Se mai întâmplase că unul din împărați, Maximilian II, fusese foarte tolerant, ba chiar indiferent pentru chestiile religioase. Așa că cele două partide religioase, oprite doar a se bate, căutară a se întinde, cât putură mai mult, prin propaganda pacinică. Catolicismul se pregătise în privința asta minunat de bine: înființase ordinul jesuiților.

Jesuiții, prin școalele lor (Universitatea din *Ingolstadt*), mai opriseră, cu deosebire în sud, întinderea protestantismului, și prin spiritul lor de intrigă și de fanatism vor aprinde urile și vor predispune sufletele către lupte sângeroase. Ei priviră mai ales, cu bucurie suirea pe tron a împăratului *Rudolf II* (1576—1712), care, crescut la curtea lui Filip II, n'ăvusesse nimic mai bun de învățat decât ura în contra ereziei și dorința de a domni ca un despot.

Rudlof II voiă să imiteze pe Filip II. Dar nu-i prindea, pentru că aveă altă natură. Se arată strașnic și autoritar, rece și

aspru, dar în fond eră timid și nehotărît, leneș și indiferent de afacerile guvernului. Avea o inimă slabă. Se înconjură de lingușitori și de intriganți, cum erau jesuiții, precum și de tot felul de aventurieri streini, ca generalul italian *Basta*, vrășmașul și omorătorul lui *Mihai Viteazul*. Din cauza moliciunii lui, n'a săvârșit nimic important. A lăsat patimile să crească și să se dezvolte; dar luptele religioase nu începură sub el. Războiul cu Turcii n'a ținut mult, din cauză că tocmai atunci se ridicase în Muntenia *Mihai Viteazul*, care a silit pe Turci să părăsească Germania și să vină la Dunăre.

Prilejul și desfășurarea războiului de 30 ani.—Motivul războiului religios fusese înlesnit de Maximilian. El a cordase protestanților din Boemia libertatea de a-și construi biserici protestante, prin o diplomă «*Cartea de majestate*».

Pe temeiul *cărții de majestate* se construie mai multe temple protestante. Catolicii le dărâmară. Protestanții merseră la Praga să se plângă; și, negăsind dreptatea cerută, aruncară pe fereastră pe doi din guvernatorii cari țineau locul împăratului. D'aci se încinge răscoala în toată Boemia, apoi în toată Germania, și în sfârșit aproape în toată Europa. Germania devine teatrul de luptă, unde aleargă să se izbească toate puterile europene vrășmașe: Franța, Spania, Danemarca, Suedia, etc.

Armata imperială, comandată de vestitul general *Tilly*, intrând în Boemia, bate în două rânduri pe protestanți, și împăratul (Ferdinand II) sfășie în bucăți *Cartea de majestate*, suprimă libertatea cultului protestant în Boemia, confiscă averile și izgoni în masă aristocrația protestanților, urmată de mii de familii boeme (30 de mii), cari se exilară din țara lor, căutând aiurea o patrie mai generoasă.

În Franța se află acum marele ministru. *Richelieu*, care conducea afacerile în locul și numele regelui încă minor, Ludovic XIII. Richelieu doreă, ca și Henric IV, ruina casei de Austria și vedeă cu mâhnire izbânzile armatei imperiale și doborârea protestanților, pe cari nu-i agrea în Franța, dar

fi găsiă necesari în Germania, tocmai pentru că aduceau neajunsuri și împedicau atotputernicia casei Habsburg din Austria. Richelieu ar fi voit să intervină în ajutorul protestanților din Germania, dar afacerile interne îl împedicau deocamdată. De aceea mijloci pe lângă Danemarca, să intervină ea. Danemarca, protestantă, primi propunerea și armata ei intră în Germania.

Atunci se ridică dintre catolici viteazul general *Wallenstein*, un nobil bogat, care și risipi toată averea, ca să scape catolicismul, întreținând, pe cheltuiala sa proprie, o armată de 50.000 de oameni. *Wallenstein*, împreună cu *Tilly*, bate în două rânduri armatele protestante, daneze și germane, și

Danemarca e nevoită a încheia pace și a promite că nu se mai amestecă în luptele din Germania. După această nouă biruință a catolicilor, împăratul Ferdinand II, care mai nainte numai rupsese *cartea de majestate*, acum dă un *edict* numit de *restituțiune*, prin care obligă pe protestanți să dea îndărăt averile luate dela bisericile catolice (1629).

Protestantismul eră înge-nuchiat. Atunci apărù *Gustav Adolf*, eroul dela nord, regele Suediei. El tocmai aveà

Fig. 53. Gustav Adolf (1594—1632).

atunci războiu cu Polonia. Văzând pe coreligionarii săi din Germania înfrânți și bătuți, îndemnat și de *Richelieu*, Gustav Adolf încheia pace cu Polonia și trecù în ajutorul lor. Vine dar și rândul Suediei să se amestece în luptele religioase din Germania. În capul micii dar disciplinatei sale armate, care se oțelise în războaie, *Gustav Adolf* străbătù Germania, câștigând victorii după victorii în contra armatelor catolice. Ves-

titul *Tilly* e învins în două rânduri. Descurajarea intrase în inimile catolicilor. Atunci iar se ridică curajosul *Wallenstein*, chemat de împăratul în ajutorul bisericii amenințate. Cei doi viteji se întâlniră la *Lützen* (1632), unde se dete o luptă crâncenă. Gustav Adolf învinse, dar căzù în luptă, rănit de două gloanțe, care îi pricinuiră moartea. Eră încă tânăr, n'avea decât 38 de ani. După moartea lui, armata suedeză, bătută, fu nevoită a se retrage (1634).

Lăsați în propriile lor puteri, protestanții acum ar fi fost din nou măcelăriți și poate distruși. *Richelieu* nu putea îngădui una ca asta: mândria și puterea casei de Habsburg trebuia înfrântă. Se aliă cu toți principii protestanți din Germania, cu Danemarca, cu Olanda, cu Statele din Italia de Nord și cu Portugalia, care se revoltase în contra Spaniei. Spania la rândul său se aliă cu Germania.

Se vede de departe că alianța nu mai avea acum, în urmă, un motiv curat *religios*. Franța căută să umilească casa de Austria, nu pentru că eră catolică; și Franța eră tot catolică. Asemenea, statele de nord ale Italiei, precum și Portugalia, veneau la luptă în ajutorul protestanților, nu pentru motive religioase, ele nu erau protestante. Motivul dominant începu-se a fi cel *politic*. Franța și statele Italiei voiau căderea mândrei case de Habsburg, care le neliniștea, ca putere politică. Portugalia intrase în alianță, ca să poată câștiga independența, luptând în contra Spaniei, care se unise cu Germania.

Fig 54. Marele Condé
(1621—1686).

Franzezii aveau doi generali renumiți: *Condé* și *Turenne*. Ei conduseră campania cu atâta măiestrie și curaj, încât repur-

tară victorie după victorie și constrâneră, în cele din urmă, pe împăratul (Ferdinand III) să încheie pacea, primind toate condițiunile impuse de biruitori (1648).

Astfel se sfârși războiul religios din Germania, după ce pustiise țara timp de 30 de ani (1618—1648) și nu-i lăsase nici a patra parte din populația sa de mai înainte. Aproape două secole îi trebuî Germaniei, ca să repare pierderile acestui îndelungat și înverșunat războiu.

În el se deosebesc patru perioade: Prima perioadă, când Germanii se bat singuri între ei: *perioada germană*, numită și *palatină*; a doua, când intervine Danemarca: *perioada daneză*; a treia, când intervine Suedia: *perioada suedeză*; și a patra, când intervine Franța: *perioada franceză*.

Fig. 55. Europa centrală la sfârșitul războiului de 30 ani și anexiunile Franței, Suediei, Brandemburgului și Bavariei.

1. Pacea se încheie în *Westfalia* (1648).

Pacea din Westfalia este un punct important în istoria popoarelor moderne. Ea pune capăt războaielor religioase în Europa și regulează câte-va raporturi internaționale.

Intre condițiunile păcii au fost:

1. Se asigură absoluta libertate de cult pentru *toți* reformații; se recunoaște secularizarea averilor bisericesti făcută de protestanți la începutul războiului (1618).

2. Statele din imperiul german (mai mult de *patru sute*) se declară ca independente. Împăratul rămâne numai cu numele capul imperiului, fără nici-o putere. Interesele obștești ale tuturor statelor se regulează prin legi făcute de o adunare compusă din reprezentanții lor, numită *Reichstag*, dieta imperiului german.

3. Se recunoaște ca țări independente: *Republica Olandeză*, *Republica Elveției* și *Portugalia*. *Franța* se alege cu Alsacia și Lorena, iar *Suedia* cu o parte din Pomerania occidentală și cu câte-va orașe și insule.

Țările române: *Ion Vodă cel Cumplit*, *Mihai Viteazul*, *Matei Basarab* și *Vasile Lupu*.

După Ștefan cel Mare doi domni români au fost însemnați, în a doua jumătate a secolului XVI: *Ion Vodă cel Cumplit* (1572—74) în Moldova, și *Mihaiu Viteazul* (1593—1601) în Muntenia.

Ion Vodă cel Cumplit s'a numit astfel pentru purtarea lui aspră în contra boerilor. Strănepotul lui Ștefan cel Mare, era viteaz și îndrăzneț. Ajunse domn, cumpărând tronul dela Turci. Când aceștia însă voră să urce birul țării, Ion Vodă se revoltă. Armata turcească, trimisă în contra lui, fu biruită la *Siliște* (lângă Râmnicul-Sărat, Ion Vodă nu se mai opri aci: atacă pe Turci, pe unde se găseau în țară, la Brăila, Cetatea-Albă, Tighina, și înfuriă astfel împărăția otomană, care trimise în Moldova o armată foarte mare. Ion Vodă, părăsit de boeri, fu nevoit să se predeă și fu ucis mișelește.

Mihai Viteazul (1593—1601).—Mihai a fost una din acele naturi eroice, care, de sub greutatea celor mai apăsătoare ale soartei și ale împrejurărilor, se ridică, fie măcar pentru un minut, la înălțimea uimitoare a valorii lor firești.

Și el ajunsese la tron tot cam în chipul obicinuit, dând bani la Constantinople. Ca mulți alții, se întoarse și el dela Constantinople încărcat de datorii și urmat de creditorii greci și turci cari îl împrumutaseră cu bani.

Astfel de străini, cămătari lacomi, se înmulțiseră dela o vreme în mod înspăimântător în cele două țări românești. Turcii, mai ales, siguri

Fig. 56. Mihai Viteazul.

pe situația lor de putere cuceritoare și suzerană, deveniseră nesuferiți. Un altul s'ar fi plecat mai ușor la toate pretențiile și la purtarea lor arogantă. Mihai, nu. Cu toate acestea, ajunsese chiar el, într'un moment de-i venea greu să mai iasă din palat, când se gândea că la tot pasul, o să întâlnească, vrând-nevrând, vr'un turc obraznic. Pentru firea lui Mihai, asta nu putea să țină mult.

Tocmai atunci se începuse războiul dintre Turcia și Germania, unde se află împărat *Rudolf II*. Mihai se gândi să

între și el în alianța formată de împăratul *Rudolf* și *Sigismund Batori*, principele Transilvaniei, în contra Turcilor.

Sigismund (1581—1604) era fiul lui *Zapolia* și fusese recunoscut de către Maximilian II ca principe *independent* al Transilvaniei; așa că Transilvania formă acum un stat deosebit și de sine stătător. Din nefericirea ei însă, *Sigismund Batori* a fost un om fără nici o valoare, fără plan hotărît în viața și în politica lui, schimbându-se după cum bătea vântul, când părăsind, când reluând domnia, în mod caprițios. Nu știa ce să facă pe tronul Transilvaniei.

Mihaiu nu-l cunoștea la început îndestul, Dar aflase că e unit cu împăratul *Rudolf*, care se bătea cu Turcii, comandați de vizirul *Sinan Pașa*, în Germania. Și făcù și el alianță cu dânsul, hotărît ză se revolte și el în contra Turcilor. În alianța lor intră și *Aron Vodă* din Moldova.

Mihaiu în Turcia.—Mihaiu, asigurat de ajutor din partea tovarășilor, pune de se ucide într'o singură zi toți Turcii din București. Acelaș lucru face și *Aron Vodă* la Iași. Aceasta fu numai începutul răscoalei.

Mihaiu ocupă îndată Giurgiul, trece Dunărea și coprinde toate cetățile de pe țărmul celalt al Dunării, apoi pătrunde în Bulgaria și o supune toată.

Nu se mulțumesc cu atât. Innaintează până adânc în inima Turciei, trece munții Balcani, tocmai când *Sinan-Pașa* intrase în pasurile munților, încărcat de prăzile din Ungaria. Cade asupra lui, ca un fulger din senin, și face să se ducă vestea și spaima de Mihaiu și de oastea lui până în palatul padișahului din Constantinopole. *Aron Vodă*, pe de altă parte, ocupase cetățile Chilia și Cetatea Albă și intrase în Dobrogea.

A fost de ajuns hotărîrea curagioasă și eroicul avânt al viteazului voivod muntean, ca să deștepte, din adormirea lor îndelungată, pe micile popoare creștine supuse de Turci de atâta vreme și schimbate în pašalicuri. Ele începură a se mișca, zguduite de sgomotul armelor românești, ca de un tunet ceresc, care vestește morților ceasul învierii.

Călugărenii.—Repede strănse *Sinan Pașa* o numeroasă ar-

mată și plecă în contra lui Mihaiu, care se întoarse în țară așteptând, gata de luptă, deslănțuirea furtunei turcești asupra lui. Evenimentele acestea se întâmplară mai iute decât crezuseră aliații lui Mihaiu; astfel că viteazul domn se văzù singur, cu mica lui armată de 16.000 oameni, față de un colos spimântător de oaste turcească. Nu se clintì de fel, însă, din curajul său. Ieși înaintea lui Sinan Pașa, la Dunăre, și-l oprì două luni de zile de a trece fluviul. Nici în timpul acesta nu sosi ajutorul aliaților. Sigismund Batori aveà atunci nuntă mare: se însurà.

Mihai, aflând că o parte din armata turcească a și trecut Dunăre prin alt loc, cu gândul de a-l lovi pe la spate, se retrase și ocupă, între București și Giurgiu, strâmtoarea numită *Vadul Călugărenilor*, o poziție de război minunată prin condițiile ei strategice. Turcii îl urmăriră și în ziua de *13 August 1905*, se dete la *Călugăreni* una din acele bătălii uriașe, cari ilustrează nu numai amintirea unui căpitan mare și viteaz, dar viața unui popor întreg.

Imbărbătați de exemplul lui Mihai, care luptând în rândurile din față, treceà înaintea generalilor celor mai îndrăzneți și pătrundeà adânc în șirurile vrăjmașilor, mica dar inimoasa oaste românească, bătându-se o zi întreagă izbuti a sparge și a pune în dezordine armata lui Sinan Pașa. Turcii abià trecură, învâlmășiți, peste *Neajlov*, căzând unii peste alții și roșind cu sângele lor apele râului. Insuși Sinan abià scăpă cu viață, fugind către Dunăre cu resturile oastei lui sfărâmate. Trei Pași căzuseră pe câmpul de războiu acoperit de cadavrele a mii de Musulmani. O pierdere și mai dureroasă pentru Turci, fu *marele steag verde al Profetului*, luat de Români.

Mihai îi fugărește ca pe o turmă de oi gonită de lupi, către Dunăre, și îi silește a trece fluviul. Tocmai când grosul armatei se află la mijlocul podului, Mihai sfărâmă cu tunurile podul și aruncă în adâncimea Dunării mai mult de jumătate din armata turcească, ce mai rămăsese după atâta măcel. Restul mulțimii ce au scăpat încă cu viață, se întoarseră spe-

riați la Constantinopole, în cap cu marele vizir Sinan-Pașa, care n'a mai îndrăznit d'aci încolo să încerce a mai ataca Muntenia, cât a domnit într'ansa Mihai Viteazul.

Astfel că Poarta se lipsi cu totul de stăpânirea ei asupra acestei provincii. Nici la tribut nu se mai gândi. *Muntenia își câpătase, prin urmare, neatârnuarea.*

Mihai domnul tuturor Românilor.—Curând după aceea, o schimbare de lucruri în principatul vecin al Transilvaniei făcù să se nască în mintea lui Mihai planuri mărețe de cucerire.

Sigismund se învoi cu împăratul Rudolf să dea Germaniei Transilvania, în schimbul unor moșii din Silezia. Mihai se trezi astfel având de vecin al său un împărat creștin în loc de un principe. Asta îl făcù să se creadă și mai asigurat în contra unei întâmplătoare năvăliri din partea Turcilor.

De aceea, când Transilvania fu ocupată, fără voia împăratului de cardinalul *Andrei Batori* din Polonia, și când în Moldova se făcù domn *Irimia Movilă*, un amic al Polonilor, Mihai se emoționează și se îngrijă mai mult chiar decât împăratul. Și venirea lui *Andrei Batori* în Transilvania și a lui *Irimia Movilă* în Moldova însemnă stabilirea influenței turcești asupra acestor principate. Polonia stă în bune relații cu Turcii.

Făcù deci planul a-i gonì din principatele lor și a coprinde Transilvania și Moldova.

Mihai nu erà un om, care să stea mult pe gânduri, când erà vorba de lucru. Hotărîrea urmà repede unei dorințe, și fapta urmà repede hotărîrii. Trece numai decât în Ardeal, bate la *Selimberg*, lângă Sibiu, pe cardinalul *Batori*, și ocupă tronul Transilvaniei; intră apoi în Moldova, gonește pe *Irimia Movilă* și se încoronează de domn și al Moldovei (1600). Astfel ajunseră cele trei principate române să pună coroanele lor pe capul unuia și aceluiași domn român. Visul de aur al unirii tuturor Românilor într'un singur stat părea că e gata să se realizeze încă de pe atunci.

Împăratul Rudolf întărește pe Mihai ca guvernator al Transilvaniei, ba încă promite să-i dea și celelalte părți ale Daciei.

Nobilii unguri, secui, și sași, stăruiră în toate chipurile, prin intrigi și plângeri la curtea împăratului, să-i scape de cărmuirea lui Mihai. Cum ar fi putut răbdă ei, în capul lor, domnia unui *valah*, care poate ar fi lăsat mai târziu pe robii de acelaș neam ca el, să recapete vechile drepturi politice și moșiile lor răpite?

Din întâmplare, se află la curtea imperială un general italian, *Basta*, vechiu dușman personal al lui Mihai. Basta aveà mare trecere. N'a fost greu, prin urmare, nobililor să hotărască pe Rudolf a trimite în contra lui Mihai pe Basta, spre a-l scoate din Transilvania.

Mihai, însă, nu voià să părăsească țara cucerită, decât cu forța. La *Mirislău* fu învins. Cu resturile armatei biruite trece atunci în Moldova, unde Irimia Movilă se întorsese cu ajutor dela Polonezi. E învins și aici. Repede fusese urcarea lui la cea mai înaltă treaptă de glorie, la care a ajuns vre-odată un domn român; mai repede îi erà căderea. Intorcându-se în Muntenia, găsește pe boeri răsvrățiți în potrivea lui. Chiar dintre boeri, mulți nu vedeau cu ochi buni planurile gigantice ale lui Mihai.

Nu rămase lui Mihai decât un mijloc: să meargă drept la împăratul, și să-i explice chiar lui purtarea sa. Poate n'ar fi avut nici un rezultat mulțumitor la Praga, dacă tocmai atunci nu i-ar fi venit caprițiosului Sigismund iar gustul de a domni în Transilvania. Rudolf primește bine pe Mihai, căută să-l împace cu Basta, și-i trimise pe amândoi în contra lui Sigismund, care și intrase în Transilvania. Cei doi comandanți rivali întâmpină pe Sigismund la *Goroslov* și-l bat. După victorie dușmănia dintre ei se încinse din nou. Fiecare pretindeà că lui se datorește biruința. Ura lui Basta, atunci, nu mai cunoscù nici un frâu. Mihai fu omorît tilhărește într'o dimineață (29 August 1601), în cortul său, la *Turda*.

Soarta, închizând astfel cu violență ochii viteazului voivod, întinse vâlul de doliu peste idealul nostru național și numai în secolul XIX *incepù* să-l ridice, când două din țările române se uniră din nou și pentru totdeauna sub un singur domnitor (*Cuza Vodă, 1859*). Chiar dacă

tinta atinsă de Mihaiu n'o fi fost urmărită de dânsul cu aceeași intenție clară, cu care este astăzi dorită de toți Românii, numele lui a rămas și va rămâne *simbolul* de unire și de mărire al neamului nostru.

Matei Basarab și Vasile Lupul. — În secolul 17-lea s'au perindat pe tronul principatelor române vr-o 56 de domnitori. Cunoscând de mai înainte chipul cum luau domnia, prin bani și daruri scumpe date la Constantinopole, se poate înțelege ușor în ce stare jalnică trebuie să fi ajuns ambele țări. Grecii, cari împrumutau pe candidații la tron cu sumele necesare spre a-și cumpăra domnia, veniau, după obicei, în țările noastre urmărind pe datornicii lor, ca să-și iea îndărăt banii împrumutați. Se înmulțiră astfel Grecii în amândouă principatele, într'un mod îngrozitor.

Domnii, cari au trecut în timpul acesta prin țările noastre, afară de trei sau patru, n'au făcut mai nimic pentru țară. S'au ocupat mai mult să-și strângă avere, spre a se putea plăti de datorii, și a se pregăti pentru timpuri de nevoie, când or fi scoși din domnie.

În jumătatea întâia a socolului al 17-lea, numai doi domni merită să fie amintiți: *Matei Basarab* din Muntenia și *Vasile Lupu* din Moldova.

Cu deosebire importantă, pentru istoria culturală a țărilor române, este domnia lui *Matei Basarab* (1632—1654) și a lui *Vasile Lupu* (1634—1653). Până la ei, și actele oficiale ale statului și slujba din biserică se făceau în *limba slavonă*. Ei au introdus limba românească și în sfat și în biserică. Dela ei înainte, începe, Românul să audă pe preot rugându-se lui D-zeu într'o limbă cunoscută și să înțeleagă ce se citește și ce se cântă în altar și în strană. Dela ei înainte începe a se tipări cărți de religie și de legi în limba țării, și mintea Românilor a primi o hrană intelectuală priincioasă pentru dezvoltarea ei. Pornirea aceasta culturală se începuse în Transilvania, sub *înriurirea reformei religioase* provocate de Luther.

Căci mișcarea religioasă din apus n'a rămas fără efect și asupra Românilor. Nu doar că i-a convertit la noua credință,

dar i-a silit să se lepede de obiceiul de a se închină lui Dumnezeu în limba slavă, pe care n'o vorbiau și nici n'o pricepeau, și să înceapă a se rugă în limba lor maternă, așa cum cerea Luther. Efectul acesta s'a produs în modul următor:

Sășii din Brașov, din Sibiu și din alte părți din Ardeal, fiind Germani din Saxonia, deci luterani, și Ungurii devenind calviști, căutară și unii și alții să convertească la legea lor pe Românii din Transilvania. Pentru acest scop, ei traduseră și tipăriră în limba românească, pentru prima oară, cărțile sfinte și învățăturile credinței reformatate.

Se mai făcuseră și înainte vreme traduceri de cărți bisericești în limba română, dar nu se tipăriseră; se întrebunțau de particulari în rugăciunile lor de acasă, și au rămas manuscrise, până târziu, în timpul nostru. Astfel a fost *Faptele Apostolilor*, *Psaltirea* dela Scheia, manuscrise vechi, încă din secolul al XVI.

Reformații au fost cei dintii cari au tipărit cărți religioase în limba noastră. Prima carte de felul acesta a fost un catechism luteran, publicat la 1544. Curând după aceea, se publicară *Evangeliiile*, apoi *Psaltirea*, traduse de diaconul *Coressi* din Muntenia, după îndemnul primarului sas din Brașov.

Atunci Românii ortodocși din Transilvania, ca să combată influența luterană, traduseră și publicară și ei cărți bisericești în românește. Ba și cultul, care până atunci se făcea în limba slavonă, începù să se facă în românește. Astfel că, indirect, propaganda luterană a servit cultului nostru.

Din nenorocire, nici Domnii cari au pus temeliiile culturii naționale, adică Matei Basarab și Vasile Lupul, n'au trăit în armonie. Au avut mai multe lupte împreună. Vasile Lupul vine cu armata în contra lui Matei Basarab, ca să-l dea jos de pe tron. E bătut în două rânduri, odată lângă Prahova, a doua oară lângă Ialomița, la *Finta* (1653), unde adusesse cu sine și pe Cazaci în ajutor. Incercările acestea ambițioase făcură pe Vasile Lupul să piardă și tronul său. El fugi la Constantinopole, unde rămase până la moarte (1661).

La un an după bătălia dela Finta, moare și Matei Basarab.

Amândoi acești doi domni au ocupat tronul țărilor române cam același număr de ani, destul de mult pentru acele vremuri nestatornice. Faptul că au putut stă în domnie fiecare vre-o 20 de ani, însemnează că amândoi au știut să se facă temuși sau respectați și în țară și în afară. În luptele lor ei se aliaseră cu străinii.

Mult timp stătuse lumina sub obroc, ascunsă în cuvintele nepri-cepute ale unui graiu străin. Pe când, în alte părți, în apusul europiei, popoarele mai mari și mai apărate de primejdii, se mândreau cu o literatură, o artă și cu științe înaintate, Românii, popor numeros, dar despărțit în mai multe țări, mereu amenințat din toate părțile de vrăjmași cotropitori, și nevoit a stă neconținut cu arma, în mână gata de luptă, abia acum în secolul XVII-lea încep a citi și ei o carte în limba lor proprie și a pricepe ideile credinței și legii lor strămoșești. De aci încolo, lumina civilizației va pătrunde tot mai mult în țările române.

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2007

